

Albert Camus

SIZIFO MITAS

PASCALIUI PIA¹

*O siela, negeisk nemirtingumo, bet pasistenk patirti
viską, kas imanoma.*

PINDARAS
Pitiškos giesmės (III, 62-63)²

TURINYS

SAMPROTAVIMAI APIE ABSURDA	2
ABSURDAS IR SAVIŽUDYBE.....	3
ABSURDO SIENOS.....	7
FILOSOFINE SAVIŽUDYBE.....	16
ABSURDO LAISVE.....	28
ABSURDO ŽMOGUS	36
DONŽUANIZMAS.....	38
TEATRO VAIDINIMAS.....	42
UŽKARIAVIMAS.....	46
ABSURDO KURYBA	51
FILOSOFIJA IR ROMANAS.....	51
KIRILOVAS.....	57
KURYBA BE RYTOJAUS.....	62
SIZIFO MITAS.....	65
PRIEDAS:	
VILTIS IR ABSURDAS FRANCO KAFKOS KURYBOJE	68
PAAIŠKINIMAI	76

SAMPROTAVIMAI APIE ABSURDA

Šios knygos puslapiuose bus kalbama apie absurdo jutimą, išplitusi mūsų šimtmečiuje, o ne apie absurdo filosofiją, kuri, tiesa sakant, mūsų laikais nebuvo žinoma. Del elementaraus padarumo pirmiausia reikia nurodyti, kas čia perimta iš kai kurių nudienos protų. Aš visiškai neketinu to slepti, ir jie bus cituojami bei komentuojami visame kurinyje.

Bet kartu verta pažymėti, jog absurdas, i kuri ligi šiol buvo žiurima kaip i išvada, šiame ese traktuojamas kaip išeities taškas. Šia prasme mano samprotavimai gana provizoriški: sunku iš anksto numatyti, kokia pozicija jie nulems.

Cia bus pateiktas tik grynas proto negales aprašymas. Kol kas čia nebus įpinta jokios metafizikos, jokio tikejimo. Tokios tad šios knygos ribos ir vienintelė išankstinė jos nuostata.

ABSURDAS IR SAVIŽUDYBE

YRA tik viena tikrai rimta filosofine problema – savižudybe. Nuspresti, ar gyvenimas vertas, kad jį gyventum, ar ne, – reiškia atsakyti į pagrindinį filosofijos klausimą. Visa kita – ar pasaulis trimatis, ar esama devyniu ar dvylikos proto kategorijų – ne tokie svarbūs dalykai. Tai jau žaidimai. Pirmiausia reikia duoti atsakymą. Ir jeigu tiesa, kad filosofas, kaip mane Nietzsche³, noredamas pelnyti pagarbą, privalo rodyti pavyzdį, tuomet suvoki, koks svarbus yra tasai atsakymas, nes po jo eina lemiamas veiksmas. Tai akivaizdus, širdimi pajuntami dalykai, tačiau reikia juos nuodugniau panagrinėti, kad taptų aiškiu protui.

Paklauses saves, iš ko turečiau spresti, kad šitas klausimas skubesis už ana, atsakau – iš veiksmu, kuriems jis skatina. Dar nesu matęs, kad kas nors mirtu už ontologinį argumentą. Galilejus, laikėsi svarbios mokslo tiesos, lengviausiai jos išsižadėjo, vos tik ji sukele pavojų jo gyvybei⁴. Tam tikra prasme jis gerai padarė. Toji tiesa nebuvo verta laužo. Kuri iš jų, Žeme ar Saule, sukasi viena apie kita, visiškai nesvarbu. Atvirai kalbant, tai tuščias klausimas. Užtat matau, kaip daugelis žmonių miršta todėl, kad mano, jog gyvenimas nevertas to, kad jį gyventum. Matau ir tokių, kurie, kad ir kaip tai būtų paradoksalu, miršta už idėjas ar iliuzijas, suteikusias pagrindą jų gyvenimui (tai, kas vadinama gyvenimo pagrindu, kartu yra ir kuo puikiausias pagrindas mirti). Taigi manau, kad skubiausias yra gyvenimo prasmės klausimas. Kaip į jį atsakyti? Visoms esminėms problemoms išspresti (turiu galvoje tas, kurios gali pastumti į mirtį, arba tas, kurios dešimteriopai padidina gyvenimo geismą) yra, matyt, tik du mastymo būdai – La Palisse'o⁵ ir Don Kichoto. Tik akivaizdžiu tiesu ir jų jausmingo suvokimo pusiausvyra leidžia mums patirti sykiu ir jausmą, ir aiškumą. Tokiuose kukliuose ir sykiu kupinuose patetikose dalykuose mokslinė klasikine dialektika privalo užleisti vietą (tas pajuntama savaime) paprastesnei proto nuostatai, kuria diktuoja sveika nuovoka ir palankumas.

Savižudybė visuomet buvo traktuojama tik kaip socialinis reiškinys. Čia, priešingai, pirmiausia bus kalbama apie ryšį tarp individo mastysenos ir savižudybės. Toks poelgis bresta tylomis širdyje, kaip ir reikšmingas kurinys. Pats žmogus nieko apie tai nežino. Tik viena vakara nutaiko į save pistoletą arba neria į vandenį. Karta man papasakojo apie tokį nusižudžiusį namų valdytoją, kad jis prieš penkerius metus netekęs dukters, labai po to pasikeitęs, ir kad ta istorija „jį pribaugusi“. Tiksliau ir nepasakysi. Pradėti mastyti – reiškia pradėti save pribauginti. Visuomene iš pradžių čia ne ka tepastebi. Kirminas lindi žmogaus širdyje. Ten ir reikia jį ieškoti. Reikia pasekti ir suprasti tą pražutingą žaidimą, kuris verčia begti nuo aiškumo egzistencijos akivaizdoje į šviesos užribius.

Savižudybė turi nemažą priežastį, ir pacios regimiausios dažniausiai pasirodo buvusios ne pacios veiksmingiausios. Retai žudomasi (hipotezė vis

delto galima) viska gerai apsvarsčius. Krizes atomazgos beveik neimanoma susekti. Laikraščiai dažnai kalba apie „intymias širdgėlas“ ar „nepagydoma liga“. Tai priimtini paaiškinimai. Taciau reiketu sužinoti, ar ta diena nusivylusiojo draugas nekalbejo su juo atsainiai. Tuomet jis yra kaltininkas. Nes to pakanka, kad visos nuoskaudos, visa apatija, lig tol kabojusios ore, užgriutu ji*.

Jeigu sunku tiksliai nustatyti momenta, kada protas susilažins iš mirties, ir apibrezti subtilu jo manevra tuo metu, tai kur kas lengviau padaryti išvadas iš paties poelgio. Nusižudyti, panašiai kaip melodramoje, tam tikra prasme reiškia prisipažinti. Prisipažinti, kad gyvenimas tave pranoko arba kad jo nesupranti. Bet nenuklyskim pernelyg toli i šitas analogijas ir sugrižkim prie iprastiniu žodžiu. Tai reiškia prisipažinti, kad gyvenimas nevertas to vargo. Savaimė suprantama, gyventi niekad nera lengva. Del daugelio priežasčiu, ir pirmoji ju – iprotis, tolydžio elgiamasi taip, kaip reikia, kad egzistuotum. Savanoriška mirtis leidžia manyti, jog pripažistama, tegu ir instinktyviai, kad tasai iproti juokingai menkas, kad nera jokios giles prasmes gyventi, kad tas kasdienis blaškymasis yra beprotiškas ir kad kancia yra bergždžias daiktas.

Koks gi yra tasai neišmatuojamas jausmas, atimantis proto gyvybei reikalinga miega? Pasaulis, kuri galima paaiškinti, tegu ir netikusiais argumentais, yra mums iprastas pasaulis. Ir priešingai, pasaulyje, kuriame umai išsisklaido iliuzijos ir šviesos blyksniai, žmogus pasijunta svetimas. Toji tremtis – be prieglobscio, nes joje nera prarastos tevynes prisiminimu ar pažadetosios žemes vilties. Butent šita nedarna tarp žmogaus ir jo gyvenimo, tarp aktoriaus ir ji supanciu dekoracijų ir yra absurdo jausmas. Kadangi visi sveiki žmones kada nors yra galvoje apie savižudybę, galima be tolesniu aiškinimu pripažinti, jog tarp to jausmo ir nebuties siekimo yra tiesioginis ryšys.

Šio ese tema butent ir yra ryšys tarp absurdo ir savižudybes, nustatymas ribos, ties kuria savižudybe tampa išeitimi iš absurdo. Galima vadovautis principu, jog negudraujancio žmogaus veiksmus lemia tai, ka jis laiko esant teisinga. Tad tikejimas egzistencijos absurdiškumu turi diktuoti jo poelgius. Teisetas smalsumas vercia savęs paklausti, aiškiai ir be dirbtines patetikos, ar padarius tokio pobudžio išvada, reikia kuo greiciausiai vaduotis iš tokio nesuprantamo buvio. Žinoma, cia kalbu apie žmones, linkusius susitarti su savimi.

Aiškiai suformuluota, ši problema gali pasirodyti sykiu paprasta ir neišsprendžiama. Taciau klaidingai manoma, kad i paprastus klausimus galima paprastai atsakyti ir kad akivaizdus dalykai yra akivaizdžiu dalyku prielaida. Sukeitus vietomis problemos narius, nepriklausomai nuo to, ar žudomasi, ar nesižudoma, *a priori* aišku, jog yra tik du filosofiniai sprendimai – „taip“ arba „ne“. Tai butu pernelyg puiku. Taciau reikia atsižvelgti ir i tuos žmones, kurie,

* Ta proga noreciau atkreipti dėmesį i santykini šio ese pobūdį. Savižudybes priežastis gali buti ir kur kas didesnes pagarbos verti sumetimai: pavyzdžiui, vadinamosios protesto savižudybes per kinu revoliucija.

nedarydami išvadu, nuolat klausia. Čia aš kalbu beveik be ironijos: tokiu dauguma. Aš taip pat matau, jog tie, kurie atsako „ne“, elgiasi taip, tarytum manytu atvirkščiai. Taigi jeigu sutikčiau su Nietzsche's kriterijumi⁶, galėčiau pasakyti, kad jie ir vienu, ir kitu atveju mano „taip“. Ir priešingai, dažnai atsitinka, jog tie, kurie nusižudo, buvo isitikine savo gyvenimo prasmingumu. Tokiu prieštaravimu esti nuolatos. Galima net teigti, jog jie niekur kitur nebuvo tokie ryškūs, kaip čia, kur logika atrodo itin pageidautina. Dažnai lyginamos filosofines teorijas ir elgsena tu, kurie jas išpažįsta. Taciau reikia sutikti, jog iš mastytoju, neigiančiu gyvenimo prasmę, ne vienas nepasinaudojo savo logika taip, kad to gyvenimo išsižadetu, išskyrus Kirilova, kuris priklausio literaturai, legendini Peregrina*, ir Jules'a Lequieria, kurio mirtis hipotetiška⁷. Dažnai juoko delei minimas Schopenhaueris⁸, liaupsines savižudybe prie valgiais apkrauto stalo. Čia nera ko šaipytis. Ne taip jau svarbu, kad čia i tragiškus dalykus žiurima nerimtai, juk galiausiai toks požiūris pasmerkia pati žmogų.

Ar esant tokiems prieštaravimams ir neaiškumams reikia manyti, jog nera jokio ryšio tarp pažiūros i gyvenimą ir to veiksmo, kuri žmogus atlieka, kad iš jo pasitrauktu? Žiurekim i tai blaiviai. Žmogaus prierašume prie gyvenimo esama kažko stipresnio už visus pasaulio vargus. Kunas sprendžia ne blogiau už prota ir traukiasi nuo nebuties. Gyventi iprantame dar prieš iprasdami mastyti. Begsme, kuris su kiekviena diena vis labiau artina mus prie mirties, kunas nenumaldomai buna priekyje. Pagaliau šito prieštaravimo esmę sudaro tai, ka pavadinciau vengimu, nes jis yra sykiu daugiau ir mažiau nei paskališkoji pramoga⁹. Pražutingas vengimas – trecioji šio ese tema – yra viltis. Viltis kito gyvenimo, kuri reikia „užsitarnauti“, arba vingrybes tu, kurie gyvena ne del paties gyvenimo, o del kažkokios didžios idejos. Ji pranokstancios, sutauringancios, suteikiancios jam prasmę ir galiausiai ji išduodancios.

Taigi visas padeda sumaišyti kortas. Ne veltui lig šiol buvo žaidžiama žodžiais ir apsimetama tikint, jog gyvenimo prasmes neigimas neišvengiamai vercia pareikšti: gyvenimas nevertas, kad ji gyventum. Iš teisybes neprivalu matuoti tuodu dalykus vienu matu. Reikia tik nesileisti paklaidinamam painiavos, prieštaravimo ir nenuoseklumo, kurie čia buvo nurodyti. Reikia viska atideti i šalį ir eiti tiesiai prie tikrosios problemos. Žudomasi todėl, kad gyvenimas nevertas, kad ji gyventum, - tai, žinoma, tiesa, taciau bergždžia, nes ji yra truizmas. Bet argi šitas egzistencijos paniekinimas, šitas jos paneigimas, kyla iš to, kad ji neturi prasmes? Ar jos absurdiškumas vercia begti nuo jos pasitelkus vilti arba savižudybę – štai ka reikia išaiškinti, patyrinti, atmetant visa kita. Ar absurdas lemia mirtį – šia problema privalu iškelti i pirma vieta, nepaisant mastymo budu ir nešališko proto žaismo. Niuansams, prieštaravimams, psichologijai, kuriais „objektyvusis“ protas sumaniai papildo visas problemas, šitame tyrinejime ir aistringame ieškojime vietos nebus. Čia reikia tik neteisingos,

* Esu girdejes apie Peregrino varžovą, viena pokario rašytoją, kuris, parašęs savo pirmąją knygą, nusižudė, tuo noredamas atkreipti dėmesį i savo kurinį. Knyga iš tikruju buvo susidometa, taciau ivertinta ji buvo prastai.

t. y. logiškos, minties. Tai nera lengva. Visuomet lengva buti logiškam. Ir beveik neimanoma buti logiškam iki galo. Žmonės, žuvantys nuo savo rankos, eina iki pat galo savo jausmo nuolydžiu. Tad samprotavimai apie savižudybę duoda man proga iškelti vienintele mane dominancia problema: ar mirtis yra logiška išeitis? Sužinoti šitai galiu tik rutuliodamas samprotavimą, kurio kilme čia nurodau, nepasiduodamas nežabotoms aistroms, vadovaudamasis tik akivaizdžiais dalykais. Butent tai aš ir vadinu samprotavimais apie absurda. Daugelis jau buvo pradeję eiti tuo keliu. Tik dar nežinau, ar liko ištikimi pradinems prielaidoms.

Kai Karlas Jaspersas¹⁰, suvokes, jog pasaulio negalima sumodeliuoti kaip darnios vienovės, sušunka: „Šis apribojimas sugražina mane prie manės paties, t. y. ten, kur aš jau nebesislepiu už objektyvaus požiūrio, kuriam tik atstovauju, ten, kur nei aš pats, nei kito žmogaus egzistencija nebegali tapti man objektu“, - jis pakui daugeli kitų mastytojų primena tas bevandenės dykumas, kuriose mintis pasiekia savo ribas. Paskui daugeli kitų, žinoma, tačiau taip skubėjusiu iš ten ištrukti! Ta paskutini posuki, kur mintis ima svyruoti, priejo daugelis mastytojų, net ir paciu nuolankiausiu. Čia jie išsižadėjo to, kas jiems buvo brangiausia, - savo gyvenimo. Kiti, proto kunigaikščiai taip pat išsižadėjo, tik griebėsi kitko: gryniausio maišto budu eme žudyti savo minti. Bet tikros pastangos – tai priešinga pozicija: kiek tik imanoma laikytis ir tyrinėti iš arti savotiška tu tolimu kraštu augalija. Atkaklumas ir išvalgumas yra privilegijuoti žiurovai nežmoniško vaidinimo, kur replikomis svaiddosi absurdas, viltis ir mirtis. Tuomet protas gali išanalizuoti to paprasto ir sykiu subtilaus šokio figūras, prieš jas pailiustruodamas ir pats išgyvendamas.

ABSURDO SIENOS

Kaip ir didieji meno kuriniai, gilus jausmai visuomet reiškia kur kas daugiau, negu jais samoningai išsakyta. Sielos potraukiu ar atostumiu pastovumas persiduoda veiklos ar mastysenos ipročiams ir baigiasi paciai sielai nežinomais padariniais. Didieji jausmai atskleidžia visa savo pasauli, prabangu ar vargana. Tas vienintelis pasaulis, kuriame jie jaučiasi savi, buna nušviestas jų aistros. Yra pavydo, garbes troškimo, egoizmo arba kilnumo pasauliai. Pasaulis – tai tam tikra metafizika ir tam tikra proto nuostata. Tai, kas yra tikra, kalbant apie dvasinius išgyvenimus, kuriu pagrindas neapibrežtas, kurie yra tokie neaiškus ir sykiu tokie „tikri“, tokie tolimi ir tokie „čia pat esantys“, kaip tie, kuriuos mums sukelia grožis ar sukursto absurdas.

Absurdiškumo jausmas gali priblokšti bet kuri žmogų ties bet kuriuo gatves kampu. Pats savaime apgailėtina apnuogintas, gaubiamas šviesos be spindesio, jis neapčiuopiamas. Taciau jau vien dėl to keblumo jis vertas apmastymo. Matyt, tiesa, kad žmogus lieka mums nepažistas iki galo, kad kažkas jame visados nesuprastinama ir prasprusta pro mūsų suvokimą. Taciau *praktiškai* aš pažistu žmones ir atpažistu juos iš elgesio, iš jų veiksmu visumos, iš pedsako, kuri jie palieka po savęs gyvenime. Tas pats ir su iracionaliais, išanalizuoti neimanomais jausmais – aš galiu *praktiškai* juos apibrežti, *praktiškai* ivertinti, protaudamas susumuoti jų padarinius, apčiuopti ir išryškinti visus jų pavidalus, apibrežti jų pasauli. Tegu ir šimtą kartų pamatysiu tą patį aktorį, aš, žinoma, asmeniškai dėl to geriau jį nepažinsiu. Bet jeigu sujungsiu draugų jo ikunytus herojus ir pasakysiu, jog po šimtojo personažo pažistu jį šiek tiek geriau, tai jau bus dalis tiesos. Nes šis akivaizdus paradoksas yra kartu ir alegorija. Su moralu. Jis moko, kad vaidyba apibudina žmogų ne prasciau negu nuoširdus polekiai. Tai pati, tik kiek tyliau, galima pasakyti ir apie jausmus, slypincius širdies gelmeje, taciau šiek tiek išduodamus veiksmu, kuriems tie veiksmai paskatino, ir jų salygojamos mastysenos. Tad galima nujauti, kad šitaip aš apibrežiu tam tikrą metodą. Bet sykiu galima nujauti, jog tai analizės, o ne pažinimo metodas. Juk kiekvienas metodas neišvengia metafizikos ir nejuos atskleidžia išvadas, kuriu kartais dedasi dar nenumanomas. Taigi paskutiniai knygos puslapiai jau gludi pirmuosiuose. Ši sąsaja neišvengiama. Čia apibrežtas metodas patvirtina jausmą, jog bet koks tikras pažinimas neimanomas. Galima tik išvardyti regimybes ir pajusti dvasinę atmosferą.

Galbut mums pavyks atskleisti tą neapčiuopiamą absurdiškumo jausmą skirtinguose, bet kartu giminiškuose protinės veiklos, gyvenimo meno ar tiesiog meno pasauliuose. Absurdiškumo atmosfera čia tvyro jau pacioj pradžioje. Pabaigoje išryškėja absurdo pasaulis ir tokia proto nuostata, kuri nušviečia viską savo šviesa, kad išskirtinis ir žiaurus pasaulio veidas, kuri jį sugeba išvelgti, suspindetu.

Visi didieji darbai ir visos didžiosios mintys prasideda nuo juokingai menku dalyku. Didieji kuriniai dažnai gimsta ties koku nors gatves kampu ar restorano prieangyje. Taip ir absurdas. Absurdo pasaulis labiau negu bet kuris kitas taurumo semiasi iš savo varganos kilmės. Tam tikromis aplinkybėmis, kai paklaustas, apie ką galvoja, žmogus atsako „nieko“, jis, galimas daiktas, apsimeta. Ta puikiai žino tie, kurie yra mylimi. Bet jeigu tas atsakymas nuoširdus, jeigu jis atliepia tą savotišką sielos buseną, kai tuštuma tampa iškalbinga, kai nutruksta kasdieniu veiksmu grandine, kai širdis bergždžiai ieško jungiamosios tos grandinės grandies, tuomet šitoks atsakymas gali būti laikomas lyg ir pirmu absurdo ženklu.

Kartais dekoracijos sugriuvę. Kelimasis iš ryto, tramvajus, keturios valandos kontoroje arba gamykloje, pietus, vėl tramvajus, keturios valandos darbo, vakariene, miegas, – pirmadieni, antradieni, trečiadieni, ketvirtadieni, penktadieni bei šeštadieni viskas vyksta tuo paciu ritmu, ir šitaip netrikdomai žengiama tuo keliu didžiąja gyvenimo dali¹¹. Tik viena gražia diena iškyla tasai „kodel“, ir viskas prasideda šituo nuovargiu, kuriame atsiranda nuostabos. Tasai „prasideda“ – itin svarbu. Nuovargis yra paskutine mašinalaus gyvenimo apraiška, bet sykiu ir akstinas išjudėti samonei. Jis ją pažadina ir provokuoja tolesne dalyku eiga. O tolesne eiga – arba nesamoningas grįžimas į tą veiksmu grandinę, arba galutinis nubudimas. Visiškai nubudus, po tam tikro laiko sulaukiama ir padarinio: savižudybės arba pusiausvyros atstatymo. Pats savaimė nuovargis ištis šleikštus dalykus. Bet šiuo atveju privalau padaryti išvadą, kad jis išganingas. Mat viskas prasideda nuo samonės ir tik per ją igyja vertę. Šiose pastabose nėra nieko originalaus. Taciau jos akivaizdžios: pradžioje to pakanka, kad bendrais bruožais būtų atskleistos absurdo ištakos. Viskas kyla iš paprasčiausio „susirupinimo“¹².

Šitaip diena po dienos gyvenant nyku gyvenimu, laikas neša mus. Taciau visuomet ateina momentas, kai reikia nešti jo našta. Mes gyvename ateitimi: „rytoj“, „veliau“, „kai šio to pasieksi“, „ilgainiui suprasi“¹³. Šie nenuoseklumai – tiesiog nuostabus, nes pagaliau vis tiek reikės numirti. Juk ateina diena, kai žmogus konstatuoja ar pasako, kad jam jau trisdešimt. Šitaip jis patvirtina savo jaunumą. Bet kartu nustato ryšį su laiku. Užima jame savo vietą. Pripažįsta esąs tam tikrame kreivėje, kuria tures nueiti, taške. Jis priklauso laikui ir su siaubu tatau suvokęs atpažįsta jame baisiausią savo priešą. Jis troško rytojaus, butent rytojaus, tuo tarpu, kai visa savo esybė privalejo jo kratytis! Šis kuno maištas ir yra absurdas*.

Nusileide viena pakopa žemiau, susiduriame su svetimumu: pastebime, kad pasaulis yra „tankus“, suvokiame, koks svetimas ir mums nepaklūstantis yra akmuo, kaip galingai gamta, koks nors peizažas gali mus neigti. Bet kokio grožio

* Bet ne tiesiogine prasme. Tai ne apibrezimas, tai *išvardijimas* jausmu, kurie gali tureti absurdo apraiškų. Juos išvardijus, absurdas vis delto nebus išsemtas.

gelmeje gludi kažkas nežmoniška: šitos kalvos, šitas dangaus švelnumas, šitie medžiu konturai akimaju gali prarasti iliuzinę prasmę, kuria mes jiems suteikiame, ir tampa tolimesni už prarastą rojų. Primityvus pasaulio priešiškumas žengia musu link per tukstantmecius. Akimirka mes jo nesuprantame, nes amžiu amžiais suvokdavome tik jo pavidalus bei konturus, kuriuos iš anksto patys jam suteikdavome, o dabar nebeturime jėgų naudotis ta dirbtine gudrybe. Pasaulis pro mus prasprusta, nes vėl tampa savimi. Dekoracijos, kurias užmaskuodavo iprotis, vėl tampa kuo yra. Jos nutolsta nuo musu. Buna dienu, kai pamatęs pažįstama moters, kuria mylėjai prieš daugelį menesių ar metų, veida, išvysti ją tarsi visai svetima, ir gal net geidi to, kas umai padaro tavę tokį vienišą. Tačiau tas laikas dar neatejo. Aišku tik viena: šitas pasaulio tankumas ir svetimumas yra absurdas. Žmonės irgi skleidžia kažką nežmonišką. Tarpais aiškumo valandelems ju mechaniški judesiai, beprasme pantomima daro kvailą visą, kas juos supa. Už stiklines pertvaras žmogus kalba telefonu. Mes jo negirdime, tik matome bereikšmę mimiką – kyla klausimas, kodėl jis gyvena¹⁴. Tas nejaukumas paties žmogaus nežmoniškumo akivaizdoje, ta baisi kapituliacija prieš savo pacius atvaizda, tas „šleikštulys“, anot vieno musu dienu autorius¹⁵, taip pat yra absurdas. Kaip ir tas svetimas žmogus, kartais išeinantis mus pasitikti veidrodyje, tas toks artimas, tačiau nerimą keliantis brolis, kuri režime savo fotografijose, irgi yra absurdas.

Galiausiai prieinu prie mirties ir to jausmo, kuri ji mūmyse sukelia. Šia tema jau viskas išsakyta, čia iš padarumo reikėtų vengti patoso. Ir vis dėlto negali atsistebėti tuo, kad visi gyvena taip, tarsi „nebutu nežinoję“ apie ją. Mat mirties patirtis iš tikrųjų neegzistuoja. Tiesiogine prasme patiriama tik tai, kas išgyvenama ir isisamoninama. Čia galima kalbėti nebent apie kitų žmonių mirties patyrimą¹⁶. Tai patirties surogatas, vaizduotes padarinys, ir todėl jis niekad musu visiškai neitiks. Toks melancholiškas susitarimas negali būti itikinamas. Iš tikrųjų ta siauba sukelia matematinis šio įvykio aspektas¹⁷. Laikas musu baugina tik todėl, kad uždavinys pradžioje išdestomas, o tik paskui sprendžiamas. Visos gražios kalbos apie sielą čia bus matematiškai paneigtos, bent jau kuriam laikui. Tame inertiškame kune, kuriame net kirtis per veidą nepalieka pėdsako, sielos nebera. Šis elementarus ir neatšaukiamas to nutikimo aspektas sudaro absurdo jausmo turinį. Mirtingoje tokios lemties šviesoje pasirodo beprasmiškumas. Jokia morale, jokios pastangos nėra *a priori* pateisinamos prieš kruviną matematiką, tvarkancią musu lemti.

Pakartosiu: visa šitai buvo išsakyta ir persakyta. Čia apsiribojau tik tuo, kad skubotai suklasifikuojau ir nurodau tas akivaizdžias temas. Jos minimos visose literatūrose ir visose filosofijose. Iš jų semiamasi peno kasdienams šnekoms. Nera reikalo iš naujo jų išradinėti. Tik reikia isitikinti jų akivaizdumą, kad paskui sau paciam galečiau duoti pamatinį klausimą. Dar syki pakartosiu, jog mane domina ne tiek absurdo atradimai, kiek jų padariniai. Jei esi tikras dėl tų faktų, tai kokias gali padaryti išvadas, kaip toli privalai eiti, kad nieko nepraleistum?

Ar reikia mirti savo valia, ar nieko nepaisant tureti vilti? Taciau pirmiausia butina trumpai apžvelgti šias problemas proto lygmeniu.

Pirmasis proto veiksmas – atskirti, kas teisinga ir kas klaidinga. Bet vos tik mintis susikoncentruoja ties savim pacia, ji iškart atskleidžia prieštaravimą. Čia beprasmiška stengtis tai irodinėti. Per amžius niekas aiškiau ir elegantiškiau nėra irodes šito dalyko už Aristotelį: „Tokių nuomonių išdava, iš kurios dažnokai pasišaipoma, yra ta, kad jos patios save paneigia. Teigdami, jog viskas yra teisinga, mes teigiame ir mums priešingo dalyko teisingumą, vadinasi, patvirtiname mūsų pačių tezes klaidingumą (nes priešingas teigimas neleidžia jai būti teisingai). Tvirtindami, kad viskas yra klaidinga, mes taip pat išsakome klaidingą teiginį. Jeigu pareikšime, kad klaidingas yra tik teiginys, priešingas musiškiui, arba kad tik mūsų teiginys nėra klaidingas, mes vis tiek busime priversti sutikti, kad teisingu ar klaidingu teiginiu skaicius yra begalinis. Mat tas, kuris paskelbia, kad teisingas teiginys yra teisingas, sykiu sako tiesą, ir taip truks iki begalybės“¹⁸.

Tai tik pirmas ydingas ratas iš tos ratų sekos, kurioje protas, tyrinedamas pats save, pasiklysta svaiginančiuose sukuriuose. Jie neišsprendžiami dėl paties šitų paradoksu paprastumo. Kad ir kokie buna žodžiu žaismai bei logikos akrobatika, suprasti – visu pirma reiškia surasti bendrą matą. Net ir sudėtingiausias operacijas atliekancio proto didžiausias geismas siejasi su nesamoningu prieš pasaulį atsidurusio žmogaus jausmu – įprastumo poreikiu, aiškumo alkio. Suprasti pasaulį – žmogui reiškia padaryti jį žmogiška, paženklinti jį savo antspaudu. Kates pasaulis – tai ne skruzdėdos pasaulis. Truizmas „kiekviena mintis yra antropomorfiška“ kitos prasmės neturi. Taip ir protas, siekiantis suprasti tikrovę, gali būti patenkintas tik tuomet, kai pavercia ją savo mastymo savokomis. Jeigu žmogus pripažintų, kad ir pasaulis gali myleti ir kentėti, jis būtų nuramintas. Jeigu mirganciuose reiškiniu veidrodžiuose mintis atsektų amžinus ryšius, galincius sutalpinti tuos reiškinius ir save pačius į vieną principą, tai būtų galima kalbėti apie tokia proto laimę, prieš kuria mitas apie palaimintuosius atrodytų tik juokinga klastotė. Šitas vienovės ilgesys, šitas absoliuto geismas atskleidžia esmiška žmogaus dramos tendencija. Taciau to ilgesio buvimas dar nereiškia, kad jis kaipmat privalo būti numalšintas. Jeigu perženge prarają, skiriančią geismą nuo pasiekto tikslo, mes drauge su Parmenidu¹⁹ patvirtinsime Vienio (kad ir koks jis būtų) realumą, iškart susidursime su šypsena keliančiu proto prieštaravimu, - jis teigia visuotinę vienovę ir jau pačiu tuo teigimu irodo savo paties skirtingumą ir ivairovę, kuria ketino panaikinti. Šito antro ydingo rato pakanka visoms mūsų viltims nuslopinti.

Tai ir vėl akivaizdus dalykas. Aš dar syki pakartosiu, kad jie idomus ne patys savaime, o tomis išvadomis, kurias iš jų galima padaryti. Man žinomas dar vienas akivaizdus dalykas: jis man pasako, kad žmogus mirtingas. Taciau ant pirštu galima suskaiciuoti mastytojus, kurie iš to padarė galutines išvadas.

Nuolatinio atskaitos tašku šiame ese reikia laikyti pastovų nesutapimą to, ką mes išsivaizduojame žina, ir to, ką iš tikrųjų žinome, praktiško susitaikymo ir apsimestinio nežinojimo, padedancio mums gyventi su tokiomis idėjomis, kurios turetu apversti visą mūsų gyvenimą, jeigu jas iš tikrųjų patirtume. Šitas neišpainiojamas proto prieštaravimas iš tikrųjų padeda mums aiškiai suvokti, koks atotrūkis skiria mus nuo mūsų pačių susikurtų dalykų. Kol protas tyli sustingusiame savo vilciu pasaulyje, viskas atsispindi ir išsirikiuoja jo ilgesio vienoje. Bet vos jam krustelejus, tas pasaulis pleišėja ir griuva: pažinimui peršasi aibe mirganciu šukiu. Reikia atsisveikinti su viltimi, jog kada nors pavyks atkurti tą įprastą ir glotnų paviršių, kuris mums nuramintų širdį. Po tiekos amžiu ieškojimu, po tiekos mastytoju išsižadėjimu puikiai žinome, jog tai tiesa, taikytina visam mūsų pažinimui. Šiandien visi, išskyrus profesionalius racionalistus, yra praradę tikrojo pažinimo viltį. Jeigu reikėtų parašyti reikšmingą žmonijos minties istoriją, tai ji turetu būti atsikartojančiu atgailu ir bejėgišku istangu istorija.

Iš tiesų, apie ką galečiau pasakyti: „Man tatau žinoma!“ Jaučiu plakančią krutinę širdį, todėl tvirtinu, kad ji egzistuoja. Čia ir baigiasi visas mano mokslas, visa kita yra vien proto konstrukcijos. Bet vos tik pameginčiau užčiuopti šitą „aš“, kurio buvimas nekelia man jokių abejonių, vos tik pameginčiau jį apibūdinti ir reziumuoti, jis iškart taptų nelyginant pro pirštus tekančiu vandeniu. Galiu atkurti vieną po kito visus pavidalus, kuriuos jis sugeba įgauti, ir tuos, kuriais jis buvo apdalytas, – jo išsilavinimą, kilimą, aistras arba ramybę, didingumą arba menkumą. Tačiau visų šitų pavidalų nesudėsi į vieną. Man net manoji širdis taip ir liks niekados neapibūdinama. Niekada nebus užlygintas griovys tarp mano egzistencijos tikrumo ir turinio, kuri mėginu suteikti tam tikrumui. Aš liksiu svetimas pats sau visiems laikams. Psichologijoje, kaip ir logikoje, esama tiesų, bet nėra tiesos. Sokrato pasakymas „pažink save“²⁰ savo verte prilygsta mūsų nuodėmklausiu žodžiams „buk dorybingas“. Abiem atvejais atsiskleidžia ilgesys sykiu su nežinojimu. Tai bergždi žaidimai dideliais dalykais. Jie teiseti tik tiek, kiek yra apytikriai.

Arba štai medžiai – žinau, kad jie grubletiški, vanduo – jaučiu jo skonį. Žolės kvapai ir žvaigždės, naktis, tie vakarai, kai atlegsta širdis, – kaipgi galečiau neigti šitą pasaulį, kurio galia ir stiprybė nuolat jaučiu? Ir vis dėlto net visam šios žemės mokslui nepavyks itikinti manęs, kad šitas pasaulis – mano. Jus man jį aprašinėjate ir mokote mane jį klasifikuoti. Jus vardijate jo desnius, ir aš, ištroškęs žinojimo, sutinku, kad jie teisingi. Jus ardote pasaulio mechanizmą, ir mano viltis stiprėja. Galiausiai jus pareiškiate, kad šitas kerintis margas pasaulis dalijasi į atomus, o atomai dalijasi į elektronus. Visa tai puiku, ir aš laikiu, kad aiškintumėte toliau. Bet jus man kalbate apie kažkokią nematomą planetų sistemą, kur elektronai sukasi aplink branduolį. Jus aiškinate man šitą pasaulį, remdamiesi ivaizdžiu. Tuomet aš konstatuoju, kad jus nuklydote į poeziją: aš niekad nepažinsiu. Ar spėsiu tui pasipiktinti? Juk jus jau perejote prie kitos teorijos. Taigi mokslas, kuris turejo padėti man pažinti, ilgainiui virsta hipoteze,

aiškuma aptemdo metafora, o netikrumas isikunija meno kurinyje. Tad kam gi reikėjo visu tu mano pastangu? Švelnus kalvu konturai ir vakaro ranka ant neramos mano širdies, išmoko mane kur kas daugiau. Sugrižtu prie to, nuo ko pradėjau. Suprantu: jei ir galiu per mokslą apčiuopti reiškinius ir juos išvardyti, tai vis dėlto suvokti pasaulio negaliu. Net jeigu per visą jo reljefą perbraukčiau pirštu, daugiau apie jį nesužinčiau. O jus man siulote rinktis tarp aprašymo, kuris yra tikras, bet nieko manęs neišmoko, ir hipotezių, kurios neva mane moko, tačiau nėra tikros. Svetimas pats sau ir šitam pasauliui, apsiginklavęs vien mintimi, kuri, vos tik pradėjusi teigti, iškart save paneigia, - kokia gi tai dalis, kur galiu nurimti tik atsisakes žinojimo ir gyvenimo, kur užvaldymo troškimas nuolat atsitrengia į sienas, metancias iššuki ju apgulciai. Noretį - reiškia kurti paradoksus. Viskas sutvarkyta taip, kad atsirastu šita užnuodyta ramybė, kuria teikia nerupestingumas, širdies snudulys arba pragaištingi išsižadėjimai.

Taigi ir intelektas savaip man sako, kad šis pasaulis absurdiškas. Kad ir kaip stengiasi jo priešingybė, aklas protas, vaizduoti, jog viskas aišku, aš vis tiek laukiau irodymu ir geidžiau, kad jis būtų teisingas. Tačiau nepaisant tiekos pretenzingu amžiu ir juolab tiekos iškaltinumu ir mokanciu itikinti žmonių, žinau, jog tai netiesa. Bent jau šiuo požiūriu laimės nėra, jei negaliu žinoti. Tas visuotinis intelektas, nesvarbu, praktinis ar etinis, tasai determinizmas, tos viska paaiškinančios kategorijos, - doram žmogui yra iš ko čia pasijuokti. Visa tai neturi nieko bendra su protu. Visa tai neigia didžiąją tiesą, - kad jis supanciotas. Žmogaus likimas nuo šiol igyja prasme šitoje nepaaiškinamoje ir ribotoje visatoje. Iracionalumu gausa lydi jį iki paskutinio atodūsio. Sugražinto ir jau atsikraciusio prieštaravimu išvalgumo deka absurdo jausmas nuskaidreja ir darosi ryškiau apibrežtas. Aš tvirtinau, kad pasaulis absurdiškas, ir pernelyg paskubėjau. Pats savaime šis pasaulis nėra protingas, ir tai viskas, ką apie jį galima pasakyti. Absurdiška yra toji iracionalumo ir aiškumo pašėlusio geismo - jo šauksmas aidėti paciose žmogaus sielos gelmėse - akistata. Absurdas vienodai priklauso nuo žmogaus ir nuo pasaulio. Kol kas jį judvieju vienintele jungtis. Jis laiko juos tvirtai prispaudes viena prie kito - taip gali sulydyti žmones tik neapykanta. Tai viskas, ką galiu aiškiai išskirti neišmatuojamoje visatoje, kur vyksta mano gyvenimo nuotykis. Čia sustokim. Jei pripažįstu, kad absurdas, reguliuojantis mano santykius su gyvenimu, yra tiesa, jei persiimu šituo jausmu, kuris užvaldo mane išvydus pasaulio reginius, šituo aiškumu, kuri man teikia mokslo tyrinėjimai, - tuomet privalau paaugoti viską šiems tvirtiems isitikinimams ir žiureti į juos tiesiai, kad galėčiau juos palaikyti. Ypač prie jų privalau derinti savo elgseną ir sutikti su visais jų padariniais. Čia kalbu apie sąžiningumą. Tačiau prieš tai norėčiau sužinoti, ar mintis gali gyvuoti tuose tyruose.

Jau žinau, kad mintis yra bent išengusi į tuos tyrus. Ji susirado juose peno. Ten ji suprato, jog lig šiolei mito pameklėmis. Ji dave akstina kai kurioms skubiausiomis žmonių apmastyti temoms.

Vos pripažintas, absurdiškumas tuoj pat virsta labiausiai širdi veriančia aistra. Bet ar galima gyventi su savo aistromis, ar galima priimti pamatini ju

desni – sudeginti širdi tuo pat metu, kai sukeli jos džiugesi, - štai visas klausimas. Taciau kol kas mes dar nekelsim jo. Jis pagrindinis šioje patirtyje. Bus dar laiko prie jo sugrižti. Veikiau prisiminkime tyruose gimusias temas bei dvasios polekius. Pakaks išvardyti juos. Šiandien ir jie visiems jau žinomi. Visada budavo žmonių, gynusių iracionalumo teises. Tradicija, kuria galima būtų pavadinti nuolankia mintimi, niekad nesiliove gyvavusi. Racionalizmas tiek kartu buvo kritikuotas, jog, rodos, nera reikalo prie to sugrižti. Taciau musu laikais atgimsta paradoksaliai sistemos, kurios kaip imanydamos stengiasi suklupdyti protą, tarytum jis iš tikro visuomet būtų žengęs priekyje. Bet tai veikiau irodo ne proto veiksmingumą, o jo vilčių gajumą. Istorijos lygmeniu šiu dviejų traktuocių pastovumas iliustruoja pagrindinę aistrą, deginančią žmogų, draskoma vienos geismo ir aiškaus jo varžančių sienų regejimo.

Taciau, ko gero, protas niekad nebuvo taip inirtingai puolamas, kaip musu laikais. Po Zaratustros garsaus šūkio: „Apytikrumas – tai pasaulyje seniausias aristokratas. Visiems daiktams sugražinau aš vardą šita, <...> kai aiškinau ir mokiau, jog nei virš jų ir nei per juos jokia „valia ten amžinoji“ nereikia noru savo“²¹, po Kierkegaard'o mirtinos ligos, „kuri baigiasi mirtimi, po kurios jau nieko nebūna“²², reikšmingos ir kankinančios absurdo minties temos keitė viena kita. Ar bent jau – ir tai svarbus niuansas – iracionalios ir religinės minties temos. Nuo Jasperso iki Heideggerio, nuo Kierkegaard'o iki Šestovo, nuo fenomenologų iki Schelerio²³ tiek logikos, tiek etikos srityje visa šeimyna išmincių, artimų vienas kitam savo ilgesiu, bet skirtingu savo metodais bei tikslais, inirtingai puole statyti užtvartas karališkame proto kelyje ir ieškoti tiesaus kelio į tiesą. Čia darau prielaidą, kad tos jų mintys žinomos ir išgyventos. Kad ir kokie būtų ar buvo šiu žmonių siekiai, visu jų išeities taškas – šita nenusakoma visata, kur viešpatauja prieštaravimai, antinomija, nerimas ar negalia. Visus juos sieja butent šitos anksčiau minėtos temos. Reikia pripažinti, jog ir jiems užvis svarbiausia buvo išvados, kurias jie sugebejo padaryti iš tu atradimų. Jos tokios reikšmingos, kad jas reikės patyrinti atskirai. O kol kas mums rūpi tik jų atradimai ir pradine patirtis. Svarbu konstatuoti jų minties sutapimus. Butų perdem išpuikėliška aiškinti jų filosofiją, taciau galima, - o ir pakanka, - perteikti visiems jiems bendrą atmosferą.

Heideggeris šaltakraujiškai žiūri į žmogaus dalį ir pareiškia, kad musų egzistencija – tai pažeminimas. Vienintelė realybė – „susirupinimas“ visose buties pakopose. Žmogui, pasiklydusiam pasaulyje ir jo pramogose, tas susirupinimas yra trumpalaike ir netvari baime. Bet vos tik šita baimė pati save suvokia, ji virsta nerimu, nuolatine aiškiai matančia žmogaus atmosfera, „kurioje pasireiškia egzistencija“. Ne nevirptelejes šitas filosofijos profesorius pacia abstrakčiausia pasaulio kalba rašo, kad „baigtinis ir ribotas žmogaus egzistencijos pobudis yra pirmesnis už patį žmogų“. Jis domisi Kantu, bet tik tam, kad irodytu jo *Grynojo proto* ribotumą. Ir kad savo tyrinėjimu pabaigoje padarytu išvada, jog „pasaulis nieko nebegali pasiulyti nerimo apimtam žmogui“. Anot jo, tas susirupinimas savo tikrumu taip pranoksta protavimo

kategorijas, jog jis galvoja tik apie ji ir kalba tik apie ji. Jis išvardija jo pavidalus: apmauda, kai paprastas žmogus stengiasi jį numaldyti ir užslopinti, siauba, kai protas masto apie mirtį. Heideggeris irgi neatskiria samonės nuo absurdo. Mirties isisamoninimas yra to susirūpinimo šauksmas, ir „tuomet egzistencija per samonę nukreipia tą šauksmą į save“. Tai – nerimo balsas, meldžiantis egzistenciją „sugrįžti prie savęs po to, kai buvo save praradusi bevardžiame Tai“. Heideggeris irgi kviečia ne užmigti, o budėti iki bus atlikta²⁴. Jis laikosi isikibės šito absurdo pasaulio ir kaltina jį netvarumu. Jis ieško savo kelio tarp griuvėsių.

Jaspersas nepasitiki jokiais ontologijomis, nes nori, kad atsikratytume „naivumo“. Jis žino, kad negalime pasiekti nieko, kas pranoktų pragaištingą regimybų žaismą. Žino, kad protas galiausiai pralaimi. Jis lukuriuodamas stebi dvasinės veiklos peripetijas, kuriu mums pažeria istoriją, ir negailestingai demaskuoja kiekvienos sistemos trukumus, viską išgelbejusią iliuziją, nieko nepaslepusi pamokslą. Šitame nuniokotame pasaulyje, kur nepažinumas yra irodytas, kur nebutis atrodo vienintele realybe, o neišvengiama neviltis – vienintele pozicija, jis mėgina susigražinti Ariadnės siulą²⁵, vedanti prie dievišku paslapiu.

Šestovas visoje nepaprastai monotoniškoje savo kuryboje, tolydžio kreipiamoje į tas pacias tiesas, be paliovos irodinėja, jog ir pati griežčiausia sistema, pats universaliausias racionalizmas galiausiai visuomet atsitrenkia į žmogaus minties iracionalumą. Pro jį nepraslysta jokie ironijos verti akivaizdūs dalykai, jokie net menkiausi prieštaravimai, kurie nuvertina protą. Jį domina tik viena – išimtis, nesvarbu, ar ji susijusi su širdies, ar proto gyvenimo istorija. Pasinaudodamas dostojevskiškąja myriop pasmerktojo patirtimi, nirtulingais Nietzsche'us dvasinio gyvenimo epizodais, Hamleto prakeikimais ar kartelio kupinu Ibseno aristokratiškumu²⁶, jis atseka, nušviečia ir išaukština žmogaus maištą prieš tai, kas nepataisoma. Jis neigia proto teisumą ir pradeda žengti bent kiek ryžtingiau tik vidury šitos bespalvės dykumos, kur visi tikri dalykai virto akmenimis.

Ko gero, patraukliausias iš visu Kierkegaard'as bent jau viename savo egzistencijos tarpsnyje ne tik atskleidžia absurda, bet ir išgyvena jį. Žmogus, rašantis taip: „Pati tikriausioji nebylyste yra ne tylėjimas, o kalbėjimas“, pirmiausia isitikina, kad jokia tiesa nėra absoliuti ir negali padaryti patenkinama egzistencijos, kuri pati savaime yra neimanoma. Jis, tasai pažinimo Don Juanas²⁷, daugina pseudonimu ir prieštaravimų skaičių, rašo *Pamokomasias kalbas* ir tuo pat metu ciniško spiritualizmo vadovėli – *Suvedžiotą dieną*. Jis atsisako guodimu, morales, bet kokios ramybės principu. Jis ne kiek nesistengia numaldyti skausmo, kuri jam kelia į širdį ismeigtas dyglys²⁸. Priešingai, jis jį dar labiau aitrina ir, neviltinai džiaugdamasis savo dalia tarsi nukryžiuotasis, patenkintas prikalimu prie kryžiaus, tolydžio konstruoja aiškumą, išsižadejimą, komediją, demoniškumo kategoriją. Tas sykiu švelnus ir pašaipus veidas, tie piruetai, lydimi iš sielos gelmiu prasiveržusio riksmo, – tai absurdo dvasia, besigrumianti su ja pranokstancia tikrove. Dvasinio gyvenimo peripetijos, kurios

baigiasi Kierkegaard'o širdžiai taip mieliais skandalais, irgi prasideda nusimetusio visus pagražinimus patyrimo, išlaikiusio pirmykšti patyrima, chaosu.

Visiškai kitu – metodo – lygmeniu jau paciais savo kraštutinumais Husserlis²⁹ ir fenomenologai reabilituoja pasaulio ivairove ir neigia transcendentine proto galia. Dvasinis pasaulis per juos be galo praturteja. Rožės lapelis, kilometražo stulpas ar žmogaus ranka tampa tokie pat svarbus kaip ir meilė, geismas ar traukos desniai. Mastyti – jau nebereikia viskam surasti bendra mata, priartinti prie žmogaus išorinius reiškinius, traktuojant juos kaip koki didi principa. Mastyti – reiškia iš naujo išmokyti matyti, būti demesingam, tai reiškia valdyti savo samone, tai reiškia suteikti kiekvienai minčiai, kiekvienam vaizdui išskirtinumą, kaip tatai dare Proustas³⁰. Nors tai ir paradoksas, viskas yra išskirtina. Minti pateisina visiškai jos isisamoninimas. Husserlio mastysena, nors ir pozityvesnė už Kierkegaard'o ar Šestovo, iš pagrindu neigia klasikini protavimo metodu, sunaikina vilti, atveria intuicijai ir širdžiai galimybę fiksuoti tolydžio besidauginančius reiškinius, kuriu gausumas staciai nežmoniškas. Šitie keliai veda į visus mokslus arba į joki. Kitaip tariant, budas čia svarbesnis už tikslą. Svarbu tikrai „pažinimo nuostata“, o ne paguoda. Dar karta pabrėžiu – bent jau iš pradžių.

Kaip gali nepajusti didžiulio visu šitu protu giminingumo? Kaip gali nepastebėti, jog jie susitelkia ties ta išskirtine karteliu persunkta vieta³¹, kur išnyko viltis? Aš noriu, kad man būtų paaiškinta viskas arba nieko. O protas bejėgis prieš šita širdies šauksmą. Šito reikalavimo pažadintos proto galios ieško ir randa vien prieštaravimus ir neatitikimus. Tai, ko nesuprantu, yra neprotinga. Pasaulis kupinas tokiu iracionaliu dalyku. Ir jis pats tera didžiulis iracionalus dalykas, jeigu nesuvokiu jo vienintelių prasmės. Jeigu bent karta būtų galima pasakyti: „Šitai yra aišku“, viskas būtų išgelbėta. Tačiau šitie žmonės vienas per kitą skelbia, jog nieko nėra aiškaus, jog viskas tera chaosas, jog žmogui lieka tik išvalgumas ir tikslus jį supanciu sienu pažinimas.

Visos šitos patirtys sutampa ir papildo viena kita. Prieš paskutinę ribą, protas privalo paskelbti nuosprendį ir pasirinkti išvadą. Štai čia iškyla savižudybės klausimas ir atsakymas į jį. Tačiau aš noriu pakeisti tyrinėjimo tvarką, pradėti nuo mąstymo peripetijų ir tik paskui grįžti prie kasdieniu veiksmu. Čia suminetos patirtys atsirado dykumoje, iš kurios neprivalu pasitraukti. Reikia bent jau sužinoti, kaip toli jos pažengė į priekį. Šitame savo pastangu etape žmogus susiduria su iracionalumu. Jis jaučia, jog trokšta laimės ir protingumo. Absurdas gimsta iš šito žmogaus geismo ir pasaulio neprotingo tylejimo priešpriešos. Butent šito nereikia pamiršti. Butent į šitai reikia kabintis, nes iš to gali kilti visi gyvenimo padariniai. Iracionalumas, žmogaus ilgesys ir absurdas, atsirades iš anu dviejų priešpriešos, – štai trys personažai dramos, kuri neišvengiamai turi baigtis pagal visus bučiai imanomos logikos desnius.

FILOSOFINE SAVIŽUDYBE

ABSURDO jausmas dar nera absurdo savoka. Jis tik pagrindžia ja, ir tiek. Jis negali buti ja paverstas, nebent tik ta trumpa akimirka, kai pareiškia savo nuomone apie pasauli. Paskui jam belieka eiti toliau. Jis – gyvas, vadinasi, privalo arba mirti, arba stumtis į priekį. Tas pats pasakytina apie jo santyki su temomis, kurias mes čia sujungėme. Bet čia ir vel man rupi ne kuriniai ar ju kurejai, - ju kritikai reiketu surasti kita forma ir kita vieta, - man rupi atskleisti tai, kas yra bendra ju išvadose. Ko gero, dar niekad mastytojai nebuvo tokie skirtingi. Taciau dvasiniai peizažai, kuriuose jie pajuda iš vietos, mums atrodo vienodi. Vienodai nuaidi ir tasai ju šauksmas nueito kelio gale, kad ir koks skirtingas ju pažinimas. Nesunku pajusti, jog visus ka tik minetus kurejus gaubia ta pati dvasine atmosfera. Vargu, ar tai bus žodžiu žaismas, jei pasakysime, kad ta atmosfera žudanti. Gyvenimas po šituo troškiu dangumi toks, kad iš jo reikia pasitraukti arba jame pasilikti. Svarbu sužinoti, kaip iš jo pasitraukiama pirmuoju atveju ir kodel pasilieka antruoju. Taigi aš apibudinu savižudybes problema ir egzistencializmo filosofijos išvadu galima reikšme.

Bet prieš tai norečiau trumpam išsukti iš tiesaus kelio. Ligi šiol mes apibrezdavome absurda išoriškai. Taciau galima saves paklausti, kas šitoje savokoje aišku, ir pameginti tiesiogines analizes budu, viena vertus, surasti jos reikšme, kita vertus, - iš jos išplaukiancias išvadas.

Jeigu nekalta žmogų apkaltinsiu siaubingu nusikaltimu, jeigu itikinesiu dorybinga žmogų, kad jis geide savo sesers, jis atsakys man, jog tai absurdiška. Tas pasipiktinimas šiek tiek komiškas. Bet jis turi ir tvirta pagrinda. Šituo atsakymu dorybingas žmogus išryškina esmine antinomija, egzistuojancia tarp mano jam priskiriamo veiksmo ir jo gyvenimo principu. „Tai absurdiška“ reiškia „tai neimanoma“, o drauge ir „tai prieštaringa“. Jeigu pamatysiu žmogų, puolanti kulkosvaidžius šaltuoju ginklu, laikysiu jo veiksmą absurdišku. Taciau toks jis yra tik dėl jo ketinimo ir realybės, su kuria jis susidurs, disproporcijos, dėl prieštaravimo, kuri regiu tarp realiu jo jėgu ir užsibrežto tikslo. Tokiu pat absurdišku laikysime ir koki nors nuosprendį, priešpriešindami jį nuosprendžiui, kuri neva diktavo faktai. Šitaip per absurda ir irodinėjame, lygindami samprotavimo išvadas su logine tikrove, kuria norime itvirtinti. Visais šitais atvejais, pradedant paprasčiausiu ir baigiant sudetingiausiu, absurdiškumas bus juo didesnis, juo didesnis bus atotrakis tarp mano palyginimo nariu. Esama absurdišku vedybu, iššukiu, absurdiško apmaudo, tylejimo, absurdišku karu ir netgi absurdiškos taikos. Kiekvienu tokiu atveju absurdiškumas atsiranda lyginant. Tad aš turiu pagrindo teigti, kad absurdiškumo jausmas neatsiranda vien tyrinejant koki nors fakta ar ispūdį, o išsirutulioja lyginant faktini dalyku buvi su tam tikra realybe, veiksmu – su jį pranokstanciu pasauliu. Iš esmes

absurdas – tai nedarna. Jo nera nei viename, nei kitame iš lyginamųjų elementu. Jis atsiranda iš jų priešpriešos.

Tad protavimo lygmeniu galiu teigti, kad absurdas gludi ne žmoguje (jeigu tokia metafora iš viso turi kokią prasmę) ir ne pasaulyje, o bendroje jų esaty. Kol kas absurdas – vienintelis juos jungiantis ryšys. Noredamas neatitrukti nuo akivaizdžių dalykų, žinau, ko nori žmogus, žinau, ką jam siūlo pasaulis, o dabar galiu pasakyti, jog dar žinau, kas juos jungia. Man nera butina skverbtis gilyn. Tam, kuris ieško, užtenka vienos tikrybės. Svarbu tik padaryti iš jos visas išvadas.

Tiesiogine išvada kartu yra ir metodo taisyklė. Šitaip pateikta savotiška trejybė visai nepanaši į netikėtai atrasta Amerika. Taciau su patyrimo duomenimis ją sieja tai, kad ji yra be galo paprasta ir sykiu be galo sudetinga. Pirmasis jos bruožas šiuo požiūriu yra tai, kad ji – nedaloma. Panaikinti vieną iš jos narių – reiškia panaikinti ją visą. Negali būti absurdo už žmogaus proto ribų. Taigi absurdas, kaip ir visa kita, baigiasi drauge su mirtimi. Bet negali būti absurdo ir už šio pasaulio ribų. Vadovaudamasis šiuo elementariu kriterijumi, teigiu, kad absurdo savoka – pagrindinė ir kad ji gali būti pirmoji iš mano tiesų. Čia išryškėja mineto metodo taisyklė: jeigu manau, kad kas nors yra tikra, privalau tai išsaugoti. Jeigu nusprendžiu išgvildinti kokią problemą, tai savo sprendimu neprivalau gudriai užtemdyti ne vieno tos problemos komponento. Vienintele mano duotybe yra absurdas. Problema – sužinoti, kaip iš jo išbristi ir ar savižudybė privalo būti to absurdo padarinys. Pirmoji ir iš esmės vienintele mano tyrinėjimo sąlyga yra išsaugoti net tai, kas mane gniuždo, ir, savaime suprantama, laikytis to, ką čia manau esant svarbiausia. Ką tik apibrezčiau tatau kaip priešprieša ir nenuilstama kova.

Rutuliodamas tą absurdo logiką iki galo, turiu pripažinti, jog ši kova visiškai eliminuoja viltį (tatau neturi nieko bendra su neviltimi), suponuoja nuolatinį atsisakymą (kurio nereikia painioti su išsižadėjimu) ir samoningą nepasitenkinimą (kurio nevertetu tapatinti su jaunatvišku nerimu)³². Visa, kas griaua, gudriai paslepia ar sušvelnina šituos reikalavimus (o pirmiausia tai – susitaikymas, griauantis nedarna), naikina absurda ir nuvertina nuostata, kuria galima pasiulyti. Absurdas turi tik tiek prasmes, kiek su juo nesutinkama.

Esama akivaizdaus fakto, kuris atrodo labai etiškas, – žmogus visuomet yra savo tiesų auka. Sykią ją pripažinęs, jis nebesugeba iš jų išsivaduoti. Juk už viską reikia bent kiek sumokėti. Išsamoninės absurda, žmogus lieka susijęs su juo visiems laikams. Praradęs viltį ir šitai suvokęs, jis nebepriklauso ateiciai. Tai normalu. Bet normalu ir tai, kad jis stengiasi išsiveržti iš pasaulio, kurią pats susikūrė. Visa, kas buvo pasakyta, įgyja prasmę tik tuomet, kai turimas galvoje šis paradoksas. Šiuo požiūriu labiausiai pamokomas dalykas bus mėginimas patyrinti, kaip toli žmonės, pradeję nuo racionalizmo kritikos ir per ją suvokę absurdo atmosferą, pasistumėję su savo išvadomis.

Taigi, apsiribojęs egzistencializmo filosofijomis, matau, jog visos jos be išimties siūlo man vengti tos problemos. Išėjties tašku imdami absurda, kerojanti tarp proto griuvenu uždaramė ir žmogiškojo prado apribotame pasaulyje, tie filosofai savotiškais argumentais sudieviną tai, kas juos gniuždo, ir randa pagrindo vilčiai tame, kas juos skurdina. Toji priverstinė viltis visu ju filosofijoje turi religini pradą. Prie to verta sustoti.

Paanalizuosiu čia kaip pavyzdį tik keletą temų, būdingų Šestovui ir Kierkegaard'ui. Tipiška ir netgi sukarikaturinta tokios nuostatos pavyzdį pateikia Jaspersas. Per jį paaiškes visą kitą. Skirdamasis su Jaspersu, suvoki, kad jis yra bejėgis realizuoti transcendenciją, nesugeba išmatuoti patirties gylio ir aiškiai suvokia, kad viskas šiame pasaulyje neišvengiamai pasmerkta žūčiai. Ar pažengs jis toliau, ar bent padarys išvadą iš šios žūties? Nieko naujo jis neatskleidžia. Patirtis vien tik priverte jį pripažinti savo bejėgiškumą, jis nemate joje jokios dingsties kokiam nors priimtinam principui atrasti. Ir vis dėlto, nors ir neturedamas tam jokio pagrindo (kaip pats prisipažįsta), jis vienu kartu teigia ir transcendenciją, ir patyrimo butį, ir antžmogišką gyvenimo prasmę rašydamas: „Argi žutis, nepaisant visu aiškinimu ir visu galimu interpretacijų, liudija ne nebutį, o transcendencinę butį“. Šita butį, kuri staiga aklu žmogaus pasitikėjimo aktu viską paaiškina, jis apibūdina kaip „nesuvokiama bendrybės ir skirtybės vienvė“. Taip absurdas tampa dievu (placiuoja šio žodžio prasmę), o šitas negalėjimas suprasti virsta viską paaiškinančia butimi. Šitas išprotavimas visai nepagrįstas logika. Galiu pavadinti jį šuoliu. Kad ir kaip tai paradoksalu, galima suprasti Jasperso atkaklumą, begalinę kantrybę, kai jis siekia irodyti, jog i transcendenciją negalima ištraukti per patirtį. Juk juo sunkiau apčiuopiamas tas priartėjimas, juo bergždesne tampa ta definicija ir juo realesne pati transcendencija, nes aistra, su kuria jis ją teigia, yra tiesiogiai proporcinga atotrūkiui tarp jo gebėjimo paaiškinti ir pasaulio bei patirties iracionalumo. Tad pasirodo, kad Jaspersas tuo inirtingiau griauja proto prietarus, ku radikaliau aiškina pasaulį. Šitas nuolankios minties apaštalas net prie paskutinės nuolankumo ribos suras ku atgaivinti butį iki pat jos gelmiu.

Tokie metodai jau pažįstami mums iš mistiku filosofijos. Jie teisėti lygiai kaip ir bet kuri kita proto nuostata. Taciau dabar elgiuosi taip, tarsi rimtai žiurečiau i tam tikrą problemą. Nesistengdamas iš anksto nustatyti, kiek reikšminga šita nuostata, kiek ji pamokanti, noriu tik pasvarstyti, ar ji atitinka tas sąlygas, kurias keliu pats sau, ar ji verta manė dominancio konflikto. Todel grįžtu prie Šestovo. Vienas komentatorius cituoja tokių vertus demesio jo žodžius: „Vienintele tikra išėjties yra butent ten, kur žmogaus sprendimas neturi išėjties. Antraip, kam mums reiketu Dievo? I Dievą kreipiamasi tik tam, kad gautum tai, kas neimanoma. Imanomiems dalykams pakanka žmonių“. Jeigu esama Šestovo filosofijos, galiu drasiai teigti, kad ji visutėlė sutilpo i šiuos žodžius. Juk aistringų savo tyrinėjimu pabaigoje atradęs pamatinį visos egzistencijos absurdiškumą, jis nesako: „Štai absurdas“, jis sako: „Štai Dievas, butent ju ir dera pasikliauti, net jeigu jis ir neatitinka jokios racionalios mūsų kategorijos“. Noredamas išvengti

painiavos, rusu filosofas netgi itikineja, kad tasai Dievas, galimas daiktas, yra kupinas neapykantos ir keliantis neapykanta, nesuprantamas ir prieštaringas, tačiau juo bjauresnis jo veidas, juo labiau jis teigia savo galia. Jo nenuoseklumas – tai jo didybė. Jo nežmoniškumas – tai jo buvimo irodymas. Reikia padaryti šuoli jo link ir tuo šuoliu išsivaduoti iš racionaliu iliuziju. Todel Šestovui susitikimas su absurdu ir pats absurdas yra vienalaikiai dalykai. Konstatuoti absurda – reiškia su juo sutikti, ir visa Šestovo minties logika sutelkta absurdui atskleisti, kad taip ištrykštu didžiulis jame slypincios vilties šaltinis. Kartoju: toks požiūris yra teisetas. Bet čia atkakliai apsiribojau tik viena problema ir visomis iš jos išplaukiančiomis išvadomis. Man nera reikalo tyrineti kokios nors filosofijos ar tikejimo akto patosa. Tam galiu paskirti visa likusi savo gyvenima. Žinau, kad racionalista toks Šestovo požiūris suerzins. Bet taip pat jaučiu, kad Šestovas teisingas racionalisto atžvilgiu, ir tik noriu sužinoti, ar jis lieka ištikimas absurdo reikalavimams.

Taigi, pripažinė, jog absurdas yra vilties priešingybė, aiškiai matysime, kad egzistencialistu filosofija Šestovui suponuoja absurda, tačiau jis irodo ji esant tik tam, kad paskui ji išsklaidytų. Šita subtili mintis tera efektingas žonglieriaus triukas. Kita vertus, kai Šestovas priešpriešina absurda iprastinei moralei ir protui, jis vadina ji tiesa ir atpirkimu. Tad Šestovas pritaria absurdo esmei ir jo definicijai. Jeigu pripažistame, kad visa absurdo savokos galia glūdi jo gebejime ižeisti elementarius musu lukesčius, jeigu jaučiame, jog tam, kad absurdas išliktų, reikia su juo nesutikti, tuomet aiškiai matome, kad čia jis prarado savo tikrąjį pavidalą, savo žmogiškąjį ir salygiškąjį pobūdį, kad susilietu su nesuprantama ir drauge raminancia amžinybe. Jeigu absurdo esama, tai tik žmogaus pasaulyje. Vos tik jo savoka pavirsta tramplinu i amžinybė, ji ta pacia akimirka praranda ryšį su aiškiu žmogaus matymu. Absurdas jau nebera tas akivaizdus dalykas, kuri žmogus konstatuoja pats su juo nesutikdamas. Kovos išsilenkiama. Žmogus integruoja absurda ir šitoje komunijoje išnyksta tai, kas jame svarbiausia – priešprieša, kancija ir nedarna. Šitas šuolis yra gudrus manevras. Šestovas, taip mielai cituojantis Hamleto posaki: *The time is out of joint*³³, rašo ji su tokia inirtinga viltimi, kuri gali būti priskirta tik jam paciam. Juk ne šitaip ji ištaria Hamletas ir ne šitaip ji paraše Shakespeare'as. Iracionalumo svaigulys ir ekstazes geismas nukreipia nuo absurdo išvalgu protą. Šestovui protas yra bergždžias, tačiau yra kažkas anapus proto. Absurdo mastytojui protas – bergždžias ir nieko nera anapus proto.

Šitas šuolis gali bent kiek ryškiau atskleisti mums tikrąjį absurdo prigimtį. Mums žinoma, kad jis galimas tik tuomet, kai yra pusiausvyra, kad visu pirma jis glūdi palyginime, o ne to palyginimo nariuose. Bet Šestovas perkelia visa svorį i viena iš nariu ir sugriauna pusiausvyra. Musu aistringas troškimas suprasti, musu absoliuto ilgesys paaiškinami tik tiek, kiek iš tikro galime suprasti ir paaiškinti daugeli dalyku. Bergždžia absoliuciai neigti protą. Esama tokios sferos, kur jis yra veiksmingas. Tai žmogaus patirties sritis. Štai kodėl mes norim viska paaiškinti. Jeigu mums tai nepavyksta, jeigu iš to randasi absurdas, tai šitai

atsitinka butent susidurus šiam veiksmingam, tačiau ribotam protui ir nuolatos atgimstanciam iracionalumui. Tad kai Šestovas susierzina kad ir del tokio hegeliško teiginio, kaip: „Saules sistema juda pagal nekintamus desnius, ir tie desniai yra jos protas“, kai jis itin aistringai stengiasi sugriauti Spinozos racionalizma, jis prieina išvada, jog bet koks protas yra beprasmiškas dalykas. Iš to natūraliai ir nepagristai išplaukia, kad iracionalumas yra pranašesnis*. Tačiau tasai perejimas ne itin aiškus, nes čia gali isibrauti ribos ir lygmens savokos. Gamtos desniai galioja iki tam tikros ribos, kuria perženge jie atsigrežia prieš save pacius, kad pagimdytu absurda. Arba: jie gali buti pagrįsti aprašymo lygmeny, nors ir nebūdami teisingi aiškinimo lygmeny. Čia viskas paaukota iracionalumui ir, gudriai išvengus aiškumo poreikio, absurdas dingsta drauge su vienu iš savo palyginimo nariu. Absurdo žmogus, priešingai, nesiekia tokio suvienodinimo. Jis pripažįsta kovą, visiškai neniekina proto ir priima iracionalumą. Šitaip jis aprepia žvilgsniu visus patyrimo duomenis ir nesiryžta daryti šuolio, iš anksto nežinodamas, kur link šoks. Jis tik žino, kad šitame demesingame samoningume nebeliko vietos vilčiai.

Tai, kas juntama Levo Šestovo filosofijoje, galimas daiktas, bus dar labiau juntama Kierkegaard'o darbuose. Tačiau kad ir kokie prieštaringi iš pažiūros tie rašiniai, už gausiu pseudonimu, juoku ir pašaipos visoje jo kuryboje galima išvelgti tarsi nuojautą (o sykiu ir suvokimą) tiesos, kuri galop pratrūksta paskutiniuose jo kuriniuose: Kierkegaard'as irgi daro šuolį. Taip baiminėtis krikščionybės vaikysteje, jis galiausiai vėl sugrįžta prie paties rusčiausio jos pavidalo. Ir jam antinomija bei paradoksas tampa religingumo kriterijais. O tai, kas vertė nusivilti šio gyvenimo prasme bei gilumu, dabar jam tampa tiesos ir aiškumo šaltiniu. Krikščionybė – tai skandalas, ir Kierkegaard'as paprasčiausiai reikalauja trečiosios Ignoto Lojolos³⁴ numatytos aukos, tos, kuri labiausiai pradžiugino Dievą: „Intelektų aukojimo“†. Šitas „šuolio“ rezultatas yra keistas, tačiau jis nebeturi mūsų stebinti. Kierkegaard'as pavercia absurda kito pasaulio kriterijumi, tuo tarpu jis tera šio pasaulio patirties substratas. „Tikinciojo žutis ir yra jo triumfas“, – tvirtina Kierkegaard'as.

Man nera reikalo savęs klausiti, su kokia jaudinancia pranašyste susijusi šita nuostata. Man tik reikia savęs paklausti, ar absurdo reginys ir jo pobudis ją pateisina. Žinau, kad taip nera. Iš naujo idemiau patyrinejus absurdo turinį, galima geriau suprasti metodą, kuris ikvepia Kierkegaard'ą. Jis nepalaiko pusiausvyros tarp to, kas pasaulyje iracionalu, ir maištingo absurdo ilgesio. Jis sugriauna santyki, kuris iš esmės sukelia absurdo jausmą. Budamas tikras, jog negalės išvengti iracionalumo, Kierkegaard'as nori atsikratyti bent jau šito

* Kai ginčijasi su Aristotelium del išskyrimo savokos.

† Galima pamanyti, jog čia aš nepaisau esminės, t. y. tikejimo, problemos. Bet aš netyrineju Kierkegaard'o, Šestovo, ar, kiek toliau, Husserlio filosofijos (ta reiketu padaryti kitur ir kitaip nusiteikus), aš tik pasiskolinu iš jų temą ir tyrineju, ar jos išvados atitinka anksčiau nustatytas taisykles. Čia kalbama tik apie užsispyrimą.

bevilcio ilgesio, kuris atrodo jam bergždžias ir bereikšmis. Jeigu šiuo požiūriu jis ir teisus, tai neigdamas absurda, nebebus teisus. Pakeites maišto šauksma nirtulingu pritarimu, jis priverstas nepaisyti absurdo, kuris lig šiol nušviesdavo jam prota, ir sudievinėti vienintele jam likusia tikrybe – iracionaluma. Svarbu ne pasveikti, o gyventi su savo skausmais, - kalbejo abatas Galiani poniai d'Espina³⁵. Kierkegaard'as nori pasveikti. Pasveikti – jo pašėles troškimas, juo persmelktas visas dienoraštis. Visomis savo protines veiklos pastangomis jis siekia išvengti žmogaus likimo antinomijos. Pastangos juoba neviltingos, kad tarpais jis aiškiai išvysta ju bergžduma, pavyzdžiui, tuomet, kai pasakoja, kaip nei Dievo baimė, nei pamaldumas nepajėge jo nuraminti. Va šitaip kankinamai išsisukinedamas, jis suteikia pavidala iracionalumui, o savo Dievui priskiria neteisingo, nenuoseklaus ir nesuprantamo absurdo atributus. Tik jo intelektas stengiasi užgniaužti gilius žmogiškosios širdies reikalavimus. Kadangi niekas neirodyta, vadinasi, viskas gali būti irodyta.

Kierkegaard'as pats atskleidžia, koku keliu ejo. Nenoriu nieko čia iteigti, bet kaip neižvelgsi jo kuriniuose beveik samoningo sielos luošinimo žymiu, kai jis nuolankiai pritaria absurdo luošinimui? Toks *Dienoraščio* leitmotyvas. „Man truksta gyvuliško prado, kuris irgi yra žmogiškosios lemties dalis... Nagi duokite man kuna“. Ir toliau: „Ak! Ko tik nebuciau atidaves, ypac ankstyvoje jaunystėje, kad bučiau galejes tapti vyru, nors pusei metu... iš esmės man stinga kuno ir fiziniu egzistencijos salygu“. Ir vis dėl to kitoje vietoje tas pats žmogus priima didį vilties šauksmą, praskriejusi per tiek amžių ir atgaivinusi tiek širdį, išskyrus absurdo žmogaus širdį. „Juk krikščioniui mirtis anaipol nereikia visa ko pabaigos, ir joje glūdi kur kas daugiau vilties, negu jos teikia gyvenimas, netgi kaupinai kupinas sveikatos ir jėgų“. Susitaikymas per skandalą vis tiek yra susitaikymas. Galimas daiktas, jis leidžia, kaip matom, pasisemti vilties iš jos priešingybės – mirties. Bet net jeigu simpatija ir skatina priimti tokia nuostata, vis dėlto reikia pripažinti, kad nesaikingumas nieko nepateisina. Kartais sakoma: tatau pranoksta žmogaus galimybes, vadinasi, tatau privalo būti antžmogiška. Taciau tas „vadinasi“ čia nereikalingas. Nes čia nėra jokios logiškos tikrybės. Ir netgi jokios eksperimentinės tikimybes. Tatau iš tikrųjų pranoksta mano galimybes, ir tai viskas, ką aš galiu pasakyti. Jeigu ir nepadariau iš to neigiamos išvados, tai bent jau nenoriu ir gristi ką nors nesuprantamais dalykais. Noriu žinoti, ar galiu gyventi su tuo, ką žinau, ir tik su tuo. Dar man sako, kad intelektas privalo paaugėti savo puikybe, o protas – nusilenkti. Bet nors ir pripažistu proto ribas, vis dėlto neneigiu jo, nes pripažistu reliatyvias jo galimybes. Aš tik noriu laikytis to kelio vidurio, kur intelektas gali išlikti aiškus. Jeigu šitai ir yra jo puikybe, aš nematau pakankamo pagrindo jos atsisakyti. Nepaprastai gili kad ir tokia Kierkegaard'o mintis: neviltis yra ne faktas, o busena – pati nuodėmės busena. Juk nuodėmė yra tai, kas nutolina nuo Dievo. Absurdas, kuris yra metafizinė samoningo žmogaus busena, neveda prie Dievo*.

* Aš nepasakiau „pašalina Dievą“, nes tai jau būtų teigimas.

Gal šita savoka pasidarys aiškesne, jeigu išdrišu pasakyti toki pasibaisėtina dalyka: absurdas – tai nuodeme be Dievo.

Bet juk esme yra tai, kad reikia toje absurdo busenoje gyventi. Žinau, kuo ji pagrįsta: protas ir pasaulis paremia vienas kita, bet negali apsikabinti. Aš klausiu, kokia turi būti gyvenimo tokioje busenoje taisyklė, bet tai, kas man siuloma, ignoruoja jos pagrindą, neigia viena iš tos kankinancios priešpriešos nariu, liepia man nusišalinti. Aš klausiu, kokie yra padariniai tos lemties, kuria pripažistu kaip sava, žinau, kad ji suponuoja tamsa ir nežinojimą, o mane itikineja, kad šitas nežinojimas viską paaiškina ir kad šita naktis yra mano šviesa. Bet juk tai ne atsakymas i mano klausimą, ir šitas egzaltuojantis jausmingumas negali paslepti nuo manes paradokso. Vadinas, reikia nuo to nusigrežti. Kierkegaard'as gali šaukti ir perspeti: „Jeigu žmogus nebutu isisamonines amžinybės, jeigu visu tu dalyku pagrindas būtų vien laukinės kunkuliuojancios jėgos, tamsiu aistru verpete kuriančios viską – ir didžius, ir menkus dalykus, – jeigu po viskuo slypetu beribe tuštuma, kurios niekas negali užpildyti, kas gi tuomet būtų gyvenimas, jeigu ne neviltis?“ Šitame šauksme nėra nieko, kas sulaikytu absurdo žmogų. Ieškoti tiesos – nereikia ieškoti to, kas geidžiama. Jeigu, noredami išvengti nerima keliančio klausimo „Kas gi tuomet būtų gyvenimas?“, privalome nelyginant asilas misti iliuzijų rožėmis, tuomet absurdiško žmogaus protas, užuot taikėsis su melu, vėliau nevirpteleddamas priima Kierkegaard'o atsakymą: „Neviltis“. Ryžtinga siela, viską gerai pasverusi, visuomet su tuo apsipras.

Aš drįstu čia egzistencine nuostata pavadinti filosofinę savižudybę. Tačiau šitame teiginyje nėra jokio vertinimo. Tai tik patogus budas nužymėti tokia minties raida, kai ji pati save paneigia ir stengiasi save pranokti tuose dalykuose, kurie ją paneigia. Egzistencialistams neigimas ir yra ju Dievas. Tiksliau sakant, vienintelė to Dievo paspara yra žmogaus proto neigimas*. Tačiau, kaip ir savižudybės buda, kiekvienas žmogus turi savo dievą. Yra daug būdų padaryti šuoli, bet svarbiausia – šokti. Šitie išperkantieji neigimai, šitie pabaigos prieštaravimai, neigiantys dar neperšokta kliuti, gali atsirasti tiek iš tam tikro ikvepimo (tai paradoksas, kurio siekiama šiais samprotavimais), tiek ir iš iracionalaus prado. Jie visuomet pretenduoja pasiekti amžinybę, ir butent čia yra to šuolio esmė.

Privalau vel pakartoti, kad šio ese samprotavimai palieka visiškai nuošaly labiausiai paplitusia mūsų apsišvietusiame amžiuje dvasinę nuostata – ta, kuri remiasi principu, jog viskas yra protas, ir kuri siekia paaiškinti pasaulį. Naturalu pateikti aiškų pasaulio vaizdą, kai pripažisti, kad jis turi būti aiškus. Tai netgi teiseta, tačiau mums tatau visai nerūpi. Mūsų tikslas – nušviesti tą proto veiksmą, kuriuo, išeities tašku pasirinkęs pasaulio beprasmiškumo filosofiją, jis galiausiai suranda jo prasme ir gyli. Patetiškiausias iš tu veiksmu yra religinio pobūdžio; jis

* Patikslinkim dar karta: čia abejojama ne Dievo teigimu, o prie to vedancia logika.

ryškiausiai atsiskleidžia iracionalumo temoje. Tačiau visu paradoksaliausias ir reikšmingiausias yra tas, kuris protu pagrindžia ir pateisina pasauli, kuri iš pradžių isivaizdavo neturint vadovaujanciojo prado. Šiaip ar taip, negalima pradėti daryti mus dominanciu išvadu, prieš tai nenušvietus šito naujo ilgesio kupinos dvasios atradimo.

Aš patyrinesiu tik „intencionalumo“ tema, kuria padare madinga Husserlis ir fenomenologai. Apie tai jau buvo užsiminta. Paprastai tariant, Husserlio metodas neigia klasikine proto elgsena. Pakartokim tai, kas jau buvo sakyta. Mastyti – tai nereikia viskam surasti bendra mata, priartinti prie žmogaus išorinius reiškinius, traktuojant juos kaip koki didi principa. Mastyti – reikiama iš naujo išmokyti matyti, valdyti savo samone, suteikti kiekvienam vaizdai išskirtinumo. Kitaip tariant, fenomenologija atsisako aiškinti pasauli, ji nori būti tik aprašymas to, kas išgyventa. Su absurdo mastymu ja sieja pradinis teiginys: nėra tiesos, yra tik tiesos. Ir vakaro vejas, ir šita ranka ant mano peties, – kiekvienas daiktas turi savo tiesą. Ja atskleidžia samone, skirianti tam daiktui demesio. Samone neformuoja pažinimo objekto, ji, budama demesio aktas, tik fiksuoja jį. Anot Bergsono³⁶ ivaizdžio, samone panaši į projekcinį aparatą, kuris iškart fiksuoja vaizdą. Skirtumas tas, kad čia nėra scenarijaus, ir samone tik tolydžio iliustruoja nenuoseklius vaizdus. Šito magiško žibinto šviesoje visi vaizdai yra išskirtiniai. Samone palieka pakibusius patirtyje savo demesio objektus ir stebuklingai juos izoliuoja. Nuo šiol jie atsiduria už bet kokio vertinimo ribų. Štai šitas „intencionalumas“ ir apibudina samone. Tačiau šis žodis neimplikuoja jokios tikslo siekimo idėjos; jis pavartotas „krypties“ reikšme: jo prasme grynai topografinė.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog čia niekas neprieštarauja absurdo dvasiai. Akivaizdus minties, apsiribojancios aprašymu to, ką atsisako paaiškinti, kuklumas, savanoriška drausmė, per kuria, kad ir kaip būtų paradoksalu, patyrimas turteja ir gileja, pasaulis atgimsta visu savo platumu, – visa tai būdinga absurdo elgsenai. Bent jau taip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Juk šiuo atveju, kaip, beje, ir visais kitais, mastymo metodai visuomet turi du aspektus: psichologinį ir metafizinį*. Taigi juose gludi dvi tiesos. Jeigu intencionalumo tema apsiriboja pailiustravimu vien psichologinės nuostatos, kuria remiantis realybe veikiau išsemiama nei paaiškinama, tuomet ji iš tikro niekuo nesiskiria nuo absurdo dvasios. Ji siekia išvardyti tai, ko negali transcenduoti. Ji tik teigia, kad nesant jokio vienovės principo mintis dar gali rasti džiaugsmą aprašinėdama ir suprasdama kiekvieną patirties apraišką. Visu šitu apraišku ties yra psichologinio pobūdžio. Ji liudija tik „susidomejimą“, kuri gali sukelti tikrovę. Tai budas pažadinti snuduriuojanti pasauli ir, toki atgijusi, sugražinti protui. Tačiau kai norima išplesti ir racionaliai pagrįsti tą tiesą savoka, kai šitaip ketinama atskleisti kiekvieno pažinimo objekto „esmę“, tuomet patirčiai

* Net pačios griežčiausios epistemologijos suponuoja metafizikas. Ir taip plačiai, kad daugumos mūsų laikų mastytojų metafizika tėra tik epistemologija.

sugražinama jos gelme. Absurdo protui tai nesuprantama. Taigi butent šitas svyravimas tarp kuklumo ir savikliovos, toks ryškus intencionalumo nuostatoje, ir šitas fenomenologines minties mirgejimas geriausiai pailiustruos samprotavimus apie absurda.

Juk Husserlis kalba ir apie „už laiko ribų esancias esmes“, kurias iškelia aikšten intencionalumas, ir tuomet tarsi girdime Platona³⁷. Visi dalykai aiškinami remiantis ne vienu, o visais dalykais. Nematau čia jokio skirtumo. Žinoma, tos idejos arba esmes, kurias samone „realizuoja“ po kiekvieno aprašymo, čia dar neskelbiamos tobulais modeliais. Tačiau tvirtinama, kad jos tiesiogiai dalyvauja visuose suvokimo elementuose. Nebera vienos idejos, kuri viską paaiškintų, yra tik begalybė esmių, teikiančių prasmę begalybei objektui. Pasaulis sustingsta, bet praskaidreja. Platoniškasis realizmas tampa intuityvus, bet tai vis dar realizmas. Kierkegaard'as išnykdavo savo Dieve, Parmenidas nugrimzdavo mintimis i Vieni. O čia mintis įpuola į abstraktų politeizmą. Dar geriau: haliucinacijos ir fikcijos taip pat tampa „už laiko ribų esančiu esmiu“ dalimi. Šitame naujajame idejų pasaulyje kentauro kategorija bendradarbiauja su kuklesne miesto-sostinės kategorija.

Absurdo žmogui šitame grynai psichologiniame požiūryje, esą visi pasaulio pavidalai išskirtiniai, slypejo sykiu ir tiesa, ir kartelis. Pasakymas, jog viskas yra išskirtina, tolygus teigimui, kad viskas lygiavertiška. Tačiau metafizinis šitos tiesos aspektas nuveda jį taip toli, kad elementari reakcija verčia absurdo žmogų pasijusti esant, ko gero, arčiau Platono. Iš tikrųjų jam teigiama, kad kiekvienas vaizdas suponuoja ir išskirtinę esmę. Šitame idealiame hierarchijos neturinciam pasaulyje formali kariuomenė sudaryta vien iš generolų. Žinoma, transcendencija čia buvo eliminuota. Tačiau umus minties posukis vėl suteikia pasauliui tam tikro fragmentinio imanentiškumo, sugražinancio pasauliui jo gilumą.

Ar turečiau baimintis, kad per toli išrutuliojau temą, kuria jos kurejai gvildena atsargiau? Bet aš paprasčiausiai skaitau tuos Husserlio teiginius, kurie atrodo paradoksaliai, tačiau kuriuose juntama griežta logika, turint galvoje tai, kas buvo pasakyta: „Tai, kas yra teisinga, yra teisinga absoliučiai, teisinga savyje; tiesa yra viena, ji identiška pati sau, kad ir kas ją suvoktu – žmonės, pabaisos, angelai ar dievai“. Čia džiugauja ir garsiai skelbia savo triumfą Protas. Ir aš negaliu to paneigti. Ka gali reikšti toks jo savęs teigimas absurdo pasaulyje? Angelui ar dievui būdingas suvokimas neturi man jokios prasmės. Šita geometrini vieta, kur dieviškasis protas iteisina maną, visados liks man nesuprantama. Čia ir vėl išvelgiu šuolį, ir nors tas šuolis vykdomas abstrakciju plotmeje, jis anaipatol nereiškia man užmaršties to, ko aš nenoriu užmiršti. Ir kai toliau Husserlis sušunka: „Net jeigu visi traukai paklustantys kunai išnyktų, traukos desnis nenustotų galiojės, tik liktu be galimo pritaikymo“, žinau, jog susiduriau su paguodos metafizika. O jeigu noriu surasti tą posūkį, kur mintis išklysta iš akivaizdžių dalykų kelio, man pakanka perskaityti Husserlio samprotavimą apie dvasinę veiklą: „Jeigu galetume nekliudomai stebėti tikslus

psichiniu procesu desnius, jie pasirodytu esa tokie pat amžini ir nekintami kaip ir pagrindiniai teoriniu gamtos mokslu desniai. Taigi jie galiotu netgi tuomet, jeigu nebutu jokio psichinio proceso“. Net jeigu nebutu dvasines veiklos, tie desniai egzistuotu! Tuomet suprantu, kad Husserlis ketina paversti psichologine tiesa racionalia taisykle: paneiges integruojancia žmogaus proto galia, jis šitaip peršoka i amžiną Protą.

Todel manes ne kiek nestebina Husserlio „konkrečios visatos“ tema. Teigimas, kad ne visos esmės yra formalios, kad esama ir materialiu, kad pirmosios yra logikos, o antrosios – gamtos mokslu objektas, man reiškia tik definicijas. Mane itikineja, kad abstraktybė žymi tik nematerialiąja universalios konkretybės dalį. Tačiau minėtasis svyravimas leidžia man atskleisti šitu terminu painiavą. Juk tai gali reikšti, kad konkretus mano demesio objektas – va šitas dangus, va šitie vandens lašai ant va šito apsiausto skverno – užsklendžia savy tos realybės, kuria išskyre mano demesys, žavesi. Ir aš to neneigsiu. Bet tai taip pat gali reikšti, kad pats tas apsiaustas yra universalus, turi savo atskira ir pakankama prasme ir priklauso formu pasauliui. Dabar aš suprantu, jog pakeista tik sekos tvarka. Šis pasaulis nebeatsispindi aukštesneje visatoje, o formu dangus isikunija gausybeje šios žemės vaizdu. Man tatau nieko nekeicia. Aš cia išvelgiu ne polinki i konkretumą, ne žmogaus lemties prasme, o gana nežabota intelektualizma, kuris nesugeba apibendrinti pacios konkretybės.

Butu bergždžia stebėtis tariamu paradoksu, kad mintis pati save paneigia dviem priešingais budais – per nuolanku protą ir per triumfuojanti protą. Nuo abstraktaus Husserlio dievo iki ugningo Kierkegaard'o dievo ne taip jau toli. Ir protas, ir iracionalumas veda i ta pati pamokslavimą. Todel kad iš teisybės ne taip jau svarbu, koku keliu eiti, pakanka noro kažka prieiti. Ir abstraktus filosofas, ir religinis filosofas pradeda savo kelia nuo to paties samyžio ir esti apimtas to paties nerimo. Tačiau užvis svarbiausia jiems – paaiškinti. Cia ilgesys svarbesnis už mokslą. Reikšminga tai, kad šiuolaikine mintis taip persiemusi pasaulio nereikšmingumo filosofijos ir sykiu tokia drastiška savo išvadamis. Ji nesiliauja blaškiusis tarp kraštutinio tikrovės suracionalinimo, verciancio skaidyti ją išprotautus modelius, ir kraštutinio jos suiracionalinimo, verciancio ją sudievinėti. Tačiau šis nesutapimas tik tariamas. Svarbu susitaikyti, ir abiem atvejais cia pakanka šuolio. Visuomet klaidingai manoma, kad „proto“ savoka turi tik viena reikšmę. Iš teisybės, kad ir kokia noretu buti griežta, ši savoka ne mažiau kintanti už kitas. Protas turi grynai žmogiška pavidalą, bet kartu geba pasigrežti ir i dievišką prada. Nuo Plotino³⁸, kuris pirmasis sugebejo sutaiikyti protą su amžinybės dvasia, laiku protas išmoko nusigrežti nuo paties brangiausio savo principo – prieštaravimo, - kad prisiimtu pati keisciausia,

staciai magiška dalyvavimo principa*. Jis yra minties instrumentas, o ne pati mintis. Žmogaus mintis visu pirma yra jo ilgesys.

Protas mokejo nuraminti plotinišką melancholiją, lygiai taip pat jis randa būdą numaldyti ir šiuolaikini nerimą tarp įprastinio amžinybės dekoracijos. Absurdo protui ne taip pasisekė. Pasaulis jam nei koks racionalus, nei pernelyg iracionalus. Jis neprotingas, ir tiek. Husserlio filosofijoje protas galiausiai nebetenka ribų. Absurdas, priešingai, apsibrežia ribas, nes neistengia numalšinti savo nerimo. Kita vertus, Kierkegaard'as tvirtina, jog užtenka vienu vienintele ribos protui paneigti. Tačiau absurdas neina taip toli. Jam toji riba žymi tik proto siekius. Iracionalumo problema, egzistencialistu supratimu, tai protas, kuris susipainioja ir išsilaisvina paneigdamas save. O absurdas – tai aiškus protas, pripažįstantis savo ribas.

Butent šito kelio gale absurdo žmogus ir suranda tikrąsias savo paskatas. Lygindamas savo giluminius poreikius su tuo, kas jam siuloma, jis umai pajunta, jog netrukus nuo to nusigres. Husserlio visatoje pasaulis tampa aiškus, ir šitas toks brangus žmogaus širdžiai įprastumo troškimas nebetenka prasmės. Kierkegaard'o apokalipseje šitas aiškumo geismas privalo savęs išsižadėti, kad būtų patenkintas. Nuodėmė yra ne tiek žinojimas (šia prasme visi nekalti), kiek troškimas žinoti. Ir tai yra vienintele nuodėmė, dėl kurios absurdo žmogus gali jaustis sykiu ir kaltas, ir nekaltas. Jam siuloma atomazga, kur visi buvo prieštaravimai tampa tik polemiskais žaidimais. Bet juk jis juos pajuto ne šitaip. Reikia išsaugoti juos tiesą, o ta tiesa teigia, kad jie nebus panaikinti. Jis nenori pamokslauti.

Mano samprotavimai turi likti ištikimi tam akivaizdžiam dalykui, kuris juos ir pažadino. Tas akivaizdus dalykas – tai absurdas. Tai nedarna tarp geidžiančio proto ir apviliancio pasaulio, tai manasis vienos ilgesys, šitas padrikas pasaulis ir juos susiejantis prieštaravimas. Kierkegaard'as numaldo mano ilgesį, o Husserlis sutelkia draugą ta pasauli. Aš laukiau anaipatol ne šito. Man rupejo gyventi ir mastyti šioje kankinacioje nesantarveje, sužinoti, ar reikia taikytis su ja, ar atsakyti to susitaikymo. Negali būti ne kalbos apie to akivaizdaus dalyko užmaskavimą, absurdo panaikinimą, paneigiant vieną iš jo lygties demenų. Reikia žinoti, ar galima gyventi su absurdu, ar logika reikalauja, kad nuo jo numirtum. Juk mane domina ne filosofinė savižudybė, o paprasčiausiai savižudybė. Aš tik noriu apvalyti ją nuo susijusiu su ja emocijų ir suvokti, kas joje logiška ir sąžininga. Bet kuri kita pozicija siūlo absurdo protui vingrybę ir atsitraukimą nuo to, ką jis pats nušviečia. Husserlis sako, jog reikia paklusti norui vengti „išišaknijusio iprocio gyventi ir mastyti tam tikromis gerai žinomomis ir patogiomis egzistencijos sąlygomis“, tačiau baigiamasis šuolis

* A. Tais laikais protas turejo prisitaikyti arba mirti. Jis prisitaiko. Plotino deka iš logiško jis tampa estetišku. Metafora pakeičia silogizma.

B. Beje, tai ne vienintelis Plotino inasas i fenomenologiją. Ta nuostata jau glūdi taip brangioje Aleksandrijos mastytojų mintyje, jog esama ne tik žmogaus idėjos, bet ir Sokrato idėjos.

gražina jo filosofija i amžinybe ir jos patogumus. Šuolis nereiškia didžiausio pavojaus, kaip mane Kierkegaard'as. Priešingai, pavojus gludi nenusakomoje akimirkoje prieš šuoli. Mokėti išsilaikyti ant šitos svaiginancios keteros ir reiškia būti sąžiningam, visa kita – vingrybe. Aš taip pat žinau, jog negale niekad neraikvepusi tokiu jaudinanciu akordu kaip Kierkegaard'o. Bet jeigu negalei ir randasi vietos abejinguose istorijos peizažuose, tai samprotavimuose, kuriu reikme dabar jau žinoma, jos nebus.

ABSURDO LAISVE

SVARBIAUSIA jau padaryta. Mano dispozicijoje keletas akivaizdžiu dalyku, su kuriais negaliu išsiskirti. Tai, ką žinau, tai, kas yra tikra, tai, ko negaliu paneigti ar atmesti, yra svarbu. Galiu paneigti viską toje savo dalyje, kuri gyvena neaiškiu ilgesiu, išskyrus tą vienovės geismą, tą didžiulį norą surasti sprendimą, tą aiškumo ir rišlumo poreikį. Galiu atmesti viską tame pasaulyje, kuris mane supa, žeidžia ar pasiutusiai žavi, išskyrus tą chaosą, tą viešpataujančią atsitiktinumą ir tą dievišką pusiausvyrą, kuria pagimdo anarchiją. Nežinau, ar šis pasaulis turi kokią jį pranokstancią prasmę. Taciau žinau, kad aš tos prasmės nesuvokiu ir kad kol kas man jos suvokti neimanoma. Ką man reiškia prasmė, nesusijusi su mano dalia? Galiu suprasti tik tai, kas išreiškta žmogiškomis savokomis. Ką liečiu, kas man priešinasi, – štai šitai ir suprantu. Ir dar žinau, kad yra dvi tikrybės, kurių aš negaliu sutaikyti: mano didžiulis absoliuto ir vienovės geismas ir negalimumas apriboti šio pasaulio vienu racionalių ir protingų principu. Kokia gi tiesa galečiau pripažinti nemeluodamas, nepasitelkdamas vilties, kurios neturiu ir kuri nieko nereiškia mano dalios remuose?

Jeigu bučiau medis tarp medžių, kate tarp gyvulių, šitas gyvenimas turetu prasme ar veikia šita problema nebektų prasmės, nes aš bučiau šio pasaulio dalis. Aš *būčiau* šitas pasaulis, prieš kurį dabar stoju visa savo samone ir visu savo poreikiu suartėti su butim. Kad ir koks niekingas šitas protas, butent jis ir priešpriešina mane pasauliui. Negaliu to paneigti vienu plunksnos brukštelejimu. Vadinasi, privalau išsaugoti tai, kas man atrodo visiškai akivaizdu, netgi prieš savo paties valią. Ir kas gi yra šito konflikto, šitos sprogymės tarp pasaulio ir mano proto pagrindas, jei ne paties konflikto suvokimas? Tad noredamas išsaugoti tą konfliktą, turiu visą laiką būti jį isisamonines, vis per naują, vis su itampa. Štai ko kol kas privalau neužmiršti. Tai akimirka absurdas, sykiu toks akivaizdus ir toks nepažabojamasis, sugrįžta į žmogaus gyvenimą ir randa ten tėvynę. Tai akimirka protas dar gali pasitraukti iš bevaisio ir išdeginto aiškiai suvokiamų pastangų kelio. Dabar tas kelias isilieja į kasdienybę. Jis vėl sugrįžta į bevardes žmonių daugumos pasaulį, taciau nuo šiol žmogus į jį įžengia su savo maištu ir su savo aiškiu matymu. Jis nebemoka vilties. Šitas dabarties pragaras pagaliau tampa jo karalyste³⁹. Visos jo problemos vėl pasidaro opios. Abstraktus akivaizdumas atsitraukia, užleisdamas vietą formų bei spalvų lyriškumui. Dvasios konfliktai isikunija ir randa prieglobstį – vargana ir nuostabu – žmogaus širdy. Ne vienas tu konfliktu neišsprastas. Taciau visi jie jau pakeitę pavidalą. Reikės mirti, išsisukti padarius šuolį ar perstatyti pagal savo matą idėjų bei formų namą? O gal, priešingai, eiti širdi veriančiu, bet nuostabių lažybų su absurdu? Padarykime paskutinę pastangą ir prieikime prie visu išvadu. Tuomet kunas, švelnumas, kuryba, veikla, žmogaus taurumas vėl

užims savo vieta šitame beprasmiškame pasaulyje. Žmogus pagaliau suras cia absurdo vyna ir abejingumo duona, kuriais maitina savo didybę.

Dar karta pabrežkime metoda: jo esme – būti atkakliam. Tam tikrame savo kelio taške absurdo žmogus buna gundomas. Istorijai nestinga nei religijų, nei pranašų, netgi tokiu, kurie neturi dievo. Absurdo žmogui siuloma padaryti šuoli. Atsakyti jis gali tik viena, – kad ne itin gerai supranta, ko iš jo norima, ir kad to šuolio butinybė nera akivaizdi. O jis nori daryti tik tai, ka gerai supranta. Jis itikinejamas, kad tai puikybes nuodeme, bet nuodemes savoka jam neaiški; kad, galimas daiktas, pabaigoje jo laukia pragaras, bet jam stinga fantazijos isivaizduoti tokia keista ateiti; kad jis praranda teise i nemirtinguma, bet šitai jam atrodo mažmožis. Norima, kad jis pripažintu savo kalte. Bet jis jaučiasi esą nekaltas. Tiesa pasakius, tik šitai jis ir jaučia – ta savo nepataisoma nekaltuma. Butent jis ir leidžia jam viska. Taigi jis verčia save gyventi *vien tik* tuo, kas jam žinoma, apsieiti su tuo, kas yra, ir neisileisti nieko, kas nera tikra. Jam atsakoma, kad niekas nera tikra. Taciau bent jau šitai yra tikrybe. Su ja jis ir susiduria, jis nori sužinoti, ar galima gyventi be paskatos.

Dabar jau galiu pradėti gvildinti savižudybes savoka. Prieš tai pajutome, kaip galima išspręsti ta problema. Cia ji pateikiama išvirkščia. Anksciau buvo svarbu žinoti, ar gyvenimas privalo tureti prasme, kad butu verta ji nugyventi. Cia, priešingai, atrodo, jog jis juo geriau bus nugyventas, juo mažiau tures prasmes. Išgyventi patirti, likima – reiškia visiškai ji priimti. Taigi, žinodamas, kad tas likimas absurdiškas, negyvensi jo, jeigu nepadarysi visko, kad išlaikytum ta isisamoninta absurda prieš akis. Paneigti viena iš priešpriešos, kuria gyveni, nariu – reiškia jos išvengti. Slopinti samoninga maištą – reiškia apeiti problema. Šitai permanentines revoliucijos tema perkeliama i individualia patirti. Gyventi – reiškia leisti gyvuoti absurdui. Leisti jam gyvuoti – pirmiausia reiškia ji stebėti. Priešingai negu Euridike⁴⁰, absurdas miršta tik tuomet, kai nuo jo nusigrežiamas. Tad viena iš nedaugelio nuosekliu filosofiniu poziciju yra maištas. Jis yra amžinoji žmogaus ir jo tamsumo akistata. Jis yra neimanomo vaiskumo reikalavimas. Jis kiekviena sekunde verčia abejoti pasauliu. Kaip pavojus teikia žmogui nepakeiciama proga suvokti maišto esme, taip ir metafiziškas maištas daro samoninga visa patirti. Tuo maištu žmogus nuolat teigia sau, kad jis yra. Tai ne siekis, jame nera vilties. Tas maištas tera tikrumas, jog žmogaus lemtis yra gniuždanti, tik jame nera nuolankumo, kuris turetu ta tikruma lydeti.

Butent cia ir matome, kaip smarkiai absurdo patirtis nutolsta nuo savižudybes. Galima pamanyti, kad savižudybe lydi maišta. Bet tai butu klaidinga, nes savižudybe nera logiška maišto baigtis. Ji yra visiška jo priešingybe, nes numato susitaikyma. Savižudybe, kaip ir šuolis, yra visiškas pritarimas. Viskas jau išeikvota, žmogus grįžta i pagrindine gyvenimo ivykiu vaga⁴¹. Jis išvelgia savo ateiti, vienintele ir baisia ateiti, ir skuba i ja. Savižudybe savotiškai išsprendžia absurdo problema. Ji itraukia ji i ta pacia mirti. Taciau man žinoma ir tai, jog noredamas išlikti, absurdas negali leisti būti išspręstas. Budamas sykiu ir mirties isisamoninimas, ir nesusitaikymas su ja, jis išsilenkia

savižudybes. Jis, nuteistojo myriop paskutinei minčiai artejant prie pabaigos, - nelyginant tas bato raištelis, kuri nepaisydamas nieko šis staiga pastebi už keleto metru nuo savės prieš ta svaiginanti kritima i bedugne⁴². Savižudžio priešybė kaip tik ir yra tasai nuteistasis myriop.

Toks maištas suteikia vertę gyvenimui. Apimdamas visa kokio nors žmogaus egzistencija, jis gražina jai didingumą. Žmogui be akiraiščių nėra gražesnio regiono už intelekto susiremimą su jį pranokstancia tikrove⁴³. Žmogaus išdidumo reginys su niekuo nepalyginamas. Bet koks nuvertinimas čia bejėgis. Toji drausmė, kuria protas primeta sau paciam, toji nukalta valia, toji akistata turi kažką galingą ir nepaprastą. Nuskurdinti tikrovę, kurios nežmoniškumas teikia žmogui didybės, - reiškia sykiu nuskurdinti ir patį žmogų. Dabar suprantu, kodėl doktrinos, kurios nori man viską paaiškinti, sykiu mane ir silpnina. Jos išlaisvina mane nuo sunkios gyvenimo naštos, o vis dėlto privalau ją nešti pats. Čia aš jau nebėgiu išvaizduoti, kad skeptiška metafizika sietusi su išsižadėjimo morale.

Samoningumas ir maištas, abi šios nesutikimo su tikrove formos, yra išsižadėjimo priešingybė. Dargi atvirkščiai visa, kas nepalenkiama ir aistringa žmogaus širdyje, ikvepia jiems gyvybes. Svarbu mirti nesusitaikius, o ne savo paties noru. Savižudybė – tai neteisingas supratimas. Absurdo žmogus gali tik viską išieškoti ir išsekti pats. Absurdas yra didžiausia itampa, kuria jis nuolatos palaiko vienišomis savo pastangomis, nes žino: tuo samoningumu ir tuo kasdieniu maištu jis liudija vienintele savo tiesa – iššuki. Tai pirmoji išvada.

Laikydamasis šitos išankstinės pozicijos, - t. y. padaryti visas išvadas (ir nieko daugiau), kurios išplaukia iš atskleistos savokos, - aš atsiduriu priešais kitą paradoksą. Noredamas likti ištikimas šitam metodui, privalau atmesti metafizines laisvės problemą. Man nerupi sužinoti, ar žmogus laisvas. Patirti galiu tik savo paties laisvę. Negaliu samprotauti apie ją bendromis savokomis, čia turiu tik keletą aiškių pastebėjimų. „Laisvės savyje“ problema neturi prasmės, nes ji, nors ir visiškai kitaip, yra susijusi su Dievo problema. Žinoti, ar žmogus yra laisvas, - reiškia žinoti, ar jis gali tureti šeiminką. Savotiškai absurdiška ši problema tampa todėl, kad jau pati savoka, leidžianti iškelti laisvės problemą, sykiu padaro ją visiškai beprasmiška: juk Dievo akivaizdoje veikiau iškyla blogio nei laisvės problema. Visiems žinoma alternatyva: arba mes nesame laisvi ir visagalis Dievas atsakingas už blogį. Arba mes esame laisvi ir atsakingi, o Dievas nėra visagalis. Ivairių mokyklų rafinuotos gudrybės nieko nepridejo prie šio paradokso ir jo nesusvelnino.

Štai kodėl man nevalia toli nuklysti aukštinant ar tiesiog apibrežiant savoką, kuri tampa nebeapčiuopiama arba praranda prasmę vos peržengusi mano individualios patirties ribas. Nesuprantu, kas yra laisvė, duota man aukštesnės būtybės. Aš praradau hierarchijos jausmą. Laisvė galiu suvokti tik taip, kaip ją suvokia kalinys arba šiuolaikineje valstybėje gyvenantis individas. Vienintele man žinoma laisvė yra proto ir veiklos laisvė. Absurdas sunaikina visas mano

amžinosios laisvės galimybes, užtat sugražina man veiklos laisvę ir jai paskatina. Tas vilties ir ateities neturėjimas reiškia, kad žmogus turi didesnę veiksmų galimybę.

Prieš suvokdamas absurda, paprastas žmogus gyvena su savo tikslais⁴⁴, ateities rūpesčiais ar rūpesčiais, kaip save pateisinti (nesvarbu prieš ką). Jis įvertina savo galimybes, pasikliauja tuo, kas bus vėliau: išėjimu į pensiją ar savo vaiko darbu. Jis dar tiki, kad kažkas jo gyvenime gali būti reguliuojama. Iš esmės jis elgiasi taip, tarsi būtų laisvas, net jeigu visi faktai stengiasi paneigti šią laisvę. Susidurus su absurdu, viskas išsiklibina. Minti „aš esu“, mano gebėjimą veikti taip, tarsi viskas turetu prasme (net jeigu kartais ir pasakau, kad jos nėra), svaiginamai paneigia galimos mirties absurdiškumas. Galvojimas apie rytdieną, tikslo užsibrezimas, teikimas kam nors pirmenybės, – visa tai suponuoja tikėjimą laisve, net jeigu kartais ir itikineji save jos nejaucias. Tačiau dabar puikiai žinau, kad tos aukščiausiosios laisvės, tos laisvės *buti*, kuri vienintele gali pagrįsti tiesą, nėra. Mirtis yra čia pat kaip vienintelė realybė. Po jos – viskas bus baigta. Be to, aš nesu laisvas testuoti savo gyvenimą, aš esu tik vergas ir, svarbiausia, – vergas be amžinosios revoliucijos vilties, be galimybes griebtis paniekos. O kas be revoliucijos ir be paniekos gali likti vergu? Kokia laisve gali egzistuoti tikraja to žodžio prasme be amžinumo garantijos?

Bet tuo pat metu absurdo žmogus supranta, jog ligi šiol su šiuo laisvės postulatu ji siejo iliuziją, kuria jis gyveno. Tam tikra prasme tatau ji panciojo. Išivaizduodamas turintis gyvenimo tikslą, jis taikėsi prie reikalavimų, būtinu tam tikslui pasiekti, ir tapdavo savo laisvės vergu. Taigi aš mokėsiu elgtis tik kaip šeimos tėvas (arba inžinierius, arba tautos vadas, arba neetatinis ryšių skyriaus tarnautojas), kuriuo rengiuosi tapti. Tikiu, jog galiu pasirinkti būti veikiau vienu nei kitu. Teisybė, tikiu tuo nesamoningai. Bet kartu paremiu savo postulata aplinkiniu tikėjimu, savo sferos žmonių prietarais (kiti taip isitikinėja esą laisvi, o gera nuotaika tokia užkrečiama!). kad ir kaip vengtum prietarų, moraliniu ar socialiniu, iš dalies vis tiek jiems paklusti, o prie geriausiųjų (yra gerų ir blogų prietarų) netgi priderini savo gyvenimą. Taip absurdo žmogus supranta, kad iš tikrųjų jis nebuvo laisvas. Aiškiau tariant, vildamasis, bugštaudamas dėl savo tiesos, dėl savo egzistencijos ar kūrybos pobūdžio, pagaliau tvarkydamasis gyvenimą ir tuo irodydamas, jog pripažįstu jį turintį prasme, aš pats statau barjerus, kuriais savo gyvenimą ir apriboju. Elgiuosi kaip daugybė proto ir širdies pareigūnų, kuriais bjauriuosi ir kuriu svarbiausias užsiėmimas (kaip dabar aiškiai matau) – rimtai žiureti į žmogaus laisvę.

Cia absurdas paaiškina man: rytojaus nėra. Ir tai tampa nuo šiol didžiulės mano laisvės priežastimi. Pateiksiu du palyginimus. Mistikai pirmiausia pajunta laisvę išsižadėdami savęs. Nugrimzdami į savo dievą, laikydamiesi jo taisyklių, jie savo ruožtu slapta pasijunta laisvi. Spontaniškai priimdami vergovę, jie atgauna tikrąją nepriklausomybę. Bet kaip gi tokia laisvė reiškia? Galima pabrėžti, kad jie *jauciasi* laisvi prieš save patius, ne tiek laisvi, kiek išlaisvinti. Taip ir absurdo žmogus, visas atsigręžęs į mirtį (kuri čia laikoma paties akivaizdžiausiu

absurdu), pasijunta išsilaisvines nuo visko, kas nera tas aistringas jame besikristalizuojantis demesys. Jis megaujasi laisve nuo visuotinai pripažintu taisykliu. Tad matome, jog egzistencialistu filosofijos išeities temos išsaugojo visa savo verte. Grižimas prie samoningumo, išsiveržimas iš kasdienybės snudulio – tai pirmosios absurdo laisvės prielaidos. Taciau taikiniu tampa egzistencialistu *pamokslas* ir sykiu tasai dvasinis šuolis, kuris iš esmės yra nesamoningas. Taip (tai antrasis mano palyginimas) nepriklause patys sau antikos vergai. Taciau jie patyre tokia laisve, kurios esmė – nesijausti atsakingam*. Mirtis irgi turi patricijų rankas, jos traisko, bet išlaisvina.

Pasinerti i šita bedugne tikrybe ir pasijusti gana svetimam savo paties gyvenimui, kad ji turtintum ir nugyventum be isimylejelio trumparegiškumo, – štai cia ir gludi išsilaisvinimo principas. Kaip ir kiekviena veiklos laisve, šita naujoji nepriklausomybe – laikina. Ji neturi amžinybės cekio. Taciau pakeicia *laisvės* iliuzijas, žlugdavusias mirties akivaizdoje. Dieviška galimybiu laisve, kuria patiria nuteistasis myriop, kai viena ankstu ryta prieš ji atsiveria kalejimo durys, tasai neitiktinas abejingumas viskam, išskyrus tyra gyvenimo liepsna, – mirtis ir absurdas cia tampa (tatai aiškiai pajunti) vienintele protingos laisvės principais, tos laisvės, kuria žmogaus širdis gali patirti, kuria jis gali gyventi. Tokia yra antroji išvada. Taip absurdo žmogus valandele regi uginga ir suledėjusi, vaisku ir ribota pasauli, kuriame nera nieko imanomo, bet visas duota; anapus jo laukia žlugimas ir nebutis. Jis gali ryžtis sutikti gyventi tokiame pasaulyje ir semtis iš jo jegu, atsisakydamas vilties ir atkakliai liudydamas, jog galima gyventi be paguodos.

Bet ka reiškia gyventi tokiame pasaulyje? Kol kas nieko, išskyrus abejinguma ateiciai ir astringa nora patirti viska, kas yra duota. Tikejimas gyvenimo prasme visuomet suponuoja vertybiu skale, pasirinkima, pirmenybes teikima vienam ar kitam dalykui. Tikejimas tokiu absurdu, koki apibrezeme, moko priešingo dalyko. Bet cia verta sustoti.

Mane domina tik viena – sužinoti, ar galima gyventi be paskatos. Aš nenoriu išeiti už šios sferos ribu. Ar galiu prisitaikyti prie man duoto gyvenimo vaizdo? Prieš toki savotiška rupesti tikejimas absurdu tolygus patyrimo kokybes pakeitimui jo kiekybe. Jeigu itikinu save, jog šis gyvenimas turi tik absurdo pavidala, jeigu jaučiu, kad jo pusiausvyra palaikoma tik nuolatinės priešpriešos tarp mano samoningo maišto ir tamsos, kurioj jis vyksta, jeigu pripažistu, kad mano laisve prasminga tik savo riboto likimo atžvilgiu, tuomet privalau pasakyti, jog svarbu gyventi ne kuo geriau, bet kuo daugiau išgyventi. Ir man nereikia savės klausti, vulgaru tai ar šlykštu, elegantiška ar apgailėtina. Vertinancias nuomones cia visiems laikams išstumia konstatuojancios nuomones. Privalau daryti išvada tik iš to, ka matau, ir jokiu budu nesikliauti

* Cia svarbu tik faktiškas palyginimas, o ne nuolankumo apologija. Absurdo žmogus yra susitaikelio priešingybe.

hipotezėmis. Jeigu padarytume prielaidą, jog šitaip gyventi nedora, tuomet tikrasis dorumas reikalautų, kad bučiau nedoras.

Išgyventi kuo daugiau – placiaja prasme šita gyvenimo taisyklė nieko nereiškia. Reikia ją patikslinti. Pirmiausia, rodos, pati kiekybes savoka dar nepakankamai išgvildenta. O juk ją galima išreikšti didžiule žmonijos patirties dali. Žmogaus dorove, jo vertybių skale igyja prasme tik per kiekį ir ivairove tos patirties, kuria jam buvo lemta sukaupti. O nudienos gyvenimo salygos daugumai žmonių teikia vienodą patyrimo kiekį, vadinasi, vienodai gilia patirti. Žinoma, reikia atsižvelgti ir į spontanišką individo inąšą, į tai, kas jam „duota“. Bet spresti apie tai aš negaliu ir kartoju, jog čia laikausi taisyklės tenkintis tiesiogiai akivaizdžiais dalykais. Tad matau, kad visu pripažintos morales ypatybes priklauso ne tiek nuo ja palaikanciu principu idealaus reikšmingumo, kiek nuo patirties, kiek nuo patirties, kuria galima išmatuoti, normos. Kiek perdedant galima pasakyti, kad senoves graikai turejo laisvalaikio morale, kaip mes turime aštuonių valandų darbo dienos morale⁴⁵. Taciau daugybes tragiškiausiu žmonių pavyzdys leidžia mums nujausti, kad ilgesne patirtis keičia šita vertybių skala. Galime isivaizduoti kasdienybės nuotykiu ieškotoją, kuris vien patyrimu skaiciumi sumuštu visus rekordus (vartoju ši sporto terminą samoningai) ir taip išsikovotu savo morale*. Taciau palikim romantiką nuošaly ir tik paklauskime savęs, ka gali reikšti tokia nuostata žmogui, pasiryžusiam testi lažybas ir griežtai laikytis to, ka mano esant žaidimo taisyklėmis.

Sumušti visus rekordus – pirmiausia ir išimtinai reiškia kaip galima dažniau stoti akis į akį su pasauliu. Kaip to pasiekti be prieštaravimo ir be žodžių žaismo? Juk, viena vertus, absurdas moko, kad visos patirtys vienos, o kita vertus, skatina jį tureti kuo daugiau. Tad kodėl gi nepasielgus kaip daugelis mano pamintu žmonių, nepasirinkus tos gyvenimo formos, kuri mums duoda kuo daugiausiai žmogiškos patirties, ir šitaip nepritaikius tos vertybių skales, kuria, kita vertus, dediesi atmetes?

Bet čia ir vėl absurdas bei jo prieštaravimai mus pamoko. Juk klystame manydami, kad šitas patyrimo kiekis priklauso nuo mūsų gyvenimo aplinkybių, kai jis priklauso tik nuo mūsų. Čia reikia žiureti primityviau. Dviem žmonėms, gyvenantiems vienodą metą skaiciumi, pasaulis visuomet pateikia vienodą patyrimo sumą. Privalome patys tai isisamoninti. Justi savo gyvenimą, savo maištą, savo laisvę, justi juos visomis išgalemis. Ten, kur viešpatauja aiškumas, vertybių skale tampa nebereikalinga. Kalbėkime dar primityviau. Sakykime, kad vienintelė kliūtis, vienintelis „pražiopsotas laimejimas“ – ankstyva mirtis. Čia iteigtas pasaulis gyvuoja tik kaip priešprieša pastoviai išimčiai – mirčiai. Todel joks patyrimo gilumas, joks išgyvenimas, jokia aistra, jokia auka negaletu sulyginti absurdo žmogaus akyse (net jeigu jis to ir noretu) keturiasdešimties

* Kiekybe kartais virsta kokybe. Jeigu tikėsim paskutiniaisiais mokslo teorijos apibūzinimais, visa materija sudaryta iš energijos centru. Didesnis ar mažesnis jų kiekis daro ją daugiau ar mažiau specifišką. Milijardas jonų ir vienas jonas skiriasi ne tik kiekybe, bet ir kokybe. Nesunku rasti analogiją žmogaus patirtyje.

samoningo gyvenimo metu su šešiasdešimt metų trunkančiu aiškiu matymu*. Beprotybe ir mirtis jam yra nepataisomi dalykai. Žmogus nesirenka. Absurdas ir tai, kuo jis papildo gyvenimą, *nepriklauso nuo žmogaus valios*, jie priklauso nuo jos priešingybės - mirties†. Gerai pasvėre tuos žodžius, suprasime, jog čia kalbama apie sekme. Reikia mokėti ją pasinaudoti. Niekas niekada neatstos dvidešimties gyvenimo ir patirties metų.

Keistas nenuoseklumas, tačiau tokia patyrusi tauta kaip senovės graikai, teigė, jog žmonės, kurie miršta jauni, yra dievų numyletiniai. Tai teisinga tik tuo atveju, jei pripažinsime, kad ižengti į apgailėtina dievų pasaulį – reiškia visiems laikams prarasti tyriausią iš džiaugsmu – jausti, ir jausti šioje žemėje. Dabartis ir dabarties akimirku seka, suvokiamos samoningos sielos, - tai absurdo žmogaus idealas. Tačiau žodyje „idealas“ čia juntama netikra gaida. Tai ne absurdo žmogaus pašaukimas, o tik trečioji jo samprotavimu išvada. Prasidėjusi nuo pasaulio nežmoniškumo nerimastingo suvokimo, meditacija apie absurda galiausiai baigiasi ties aistringa žmogaus maišto liepsna‡.

Taigi absurdo padariniai man – trejopi: mano maištas, mano laisvė ir mano aistra. Vien samonės veikla aš paverciu gyvenimo taisykle. Kas buvo kvietimas mirti, - ir atsisakau savižudybės. Be abejo, nuolat girdžiu duslų jos aidą. Tačiau galiu pasakyti vieną – tai neišvengiama. Kai Nietzsche rašo: „Matyt, esminis dalykas „danguje ir žemėje“ yra ilgalaikis, kryptingas *klusnumas* iš jo visada išaugdavo ir išauga koks nors vaisius, dėl kurio verta gyventi žemėje, - pavyzdžiui, dorybė, menas, muzika, šokis, protas, dvasingumas – nuskaidrinantis, rafinuotas, beprotiškas ir dieviškas“⁴⁶, jis iliustruoja aukštos morales taisyklę. Bet kartu nužymi ir absurdo žmogaus kelią. Paklusti liepsnai – sykiu lengviausia ir sunkiausia. Vis dėl to gerai, kad žmogus kartais vertina save pagal sunkumus, kuriuos sugeba įveikti. Tik jis vienas gali tai padaryti.

„Malda, - sako Alainas, - tai kai minti apgaubia naktis“⁴⁷. „Bet reikia, susidurti su naktim“, - atsako mistikai ir egzistencialistai. Be abejo, tik ne su ta naktim, kuri ėmsta po užmerktais vokais vien žmogaus valios pastangomis, - niuria naktim, be jokiu prošvaisčiu, kuria sukuria protas, kad joje pasiklystu. Jeigu jam lemta su ja susidurti, tebūnie tai veikiau giedros nevilties naktis, poliarinė naktis, proto budravimas, iš kuriu gal pakils tasai baltas tyras vaiskumas, nubrežiantis kiekvieno daikto kontūrus proto galiu šviesoje. Šitoje

* Taip pat galima samprotauti ir apie tokia skirtingą savoką kaip nebuties ideja. Ji nieko neprideda prie realybės ir nieko iš jos neatima. Psichologiniame nebuties patyrimo mūsų pačių nebutis iš tikro įgyja prasmę tik atsižvelgiant į tai, kas įvyks po dviejų tūkstančių metų. Vienu iš šių aspektų nebutis yra suma šitų busimų gyvenimų, kurie nebus mūsų gyvenimai.

† Valia čia tera varomoji jėga: ji stengiasi palaikyti samoningumą. Ji suteikia gyvenimui drausmės, ir tai itin vertinga.

‡ Svarbu išslumai. Čia pradeda nuo susitaikymo su pasauliu. Tačiau Rytų filosofija moko, jog galima remtis ta pačia logika, kai pasirenkamas *priešinimasis* pasauliui. Tai irgi teiseta ir suteikia šiam ese erdves, o kartu apibrėžia jo ribas. Bet kai taip griežtai pasaulis neigiamas, dažnai pasiekiamas (tam tikrose Vedantos mokyklose) panašiu rezultatu, pavyzdžiui, kad ir kalbant apie kurinį beskirtingumą. Labai reikšmingoje knygoje *Pasirinkimas* Jeanas Grenier šitaip pagrindžia tikrą „beskirtingumo filosofiją“.

stadijoje lygiavertiškuma lydi aistringas supratimas. Tuomet nebelieka prasmės vertinti egzistencialistų šuoli. Jis vėl užima savo vietą šimtmetinės žmogiškųjų nuostatų freskos viduryje. Samoningam stebėtojų šis šuolis vis dar atrodo absurdiškas. Manydamas išspręstas šis paradoksas, jis atkuria jį nuo pradžios iki galo. Tuo požiūriu jis jaudinantis. Tuo požiūriu viskas atsistoja į savo vietas, ir absurdo pasaulis vėl atgimsta, spindintis ir įvairus.

Bet nedera sustoti kelyje, sunku tenkintis vieninteliu matymo būdu ir atsisakyti prieštaravimo, tos, ko gero, subtiliausios dvasinės jėgos. Tai, kas buvo rašyta anksčiau, nusako tik mastymo būdą. O dabar bus kalbama apie gyvenimą.

ABSURDO ŽMOGUS

*Jeigu Stavroginas tiki, tai netiki, kad tiki.
O jeigu netiki, tai netiki, kad netiki.*

Kipšai⁴⁸

„MANO sfera – laikas“, - sako Goethe⁴⁹. Štai kur ištis absurdiški žodžiai. Kas gi tas absurdo žmogus? Tasai, kuris, neneigdamas amžinybės, nieko nedaro jos labui. Ir ne todėl, kad jam butu svetimas ilgesys. Tik drasa ir gebejimas protauti jam kur kas svarbesni dalykai. Drasa moko gyventi be paskatos ir tenkintis tuo, ka turi, gebejimas protauti padeda suvokti savo ribas. Budamas tikras, kad jo laisvė laikina, kad jo maištas neturi ateities ir kad jo samone netvari, jis išgyvena savo gyvenimo nuotykius jam skirtu laiku. Čia ir yra jo sfera, jo veikla, kuria jis išlaisvina nuo bet kokio teismo, tik ne savojo. Ilgesnis gyvenimas negali reikšti jam kito gyvenimo. Tai butu nedora. Aš jau nekalbu apie tą juokingą amžinybę, kuri vadinama busimosiomis kartomis. Ponia Roland ją pasiklioje⁵⁰. Už toki neapdairumą ji buvo pamokyta. Busimosios kartos mielai cituoja jos žodžius, tik užmiršta juos vertinti. Ponia Roland visai nerupi busimosioms kartoms.

Nėra jokio reikalo diskutuoti čia apie dorovę. Esu matęs blogai besielgiančiu labai dorovingu žmonių ir kasdien isitikinų, kad padarumui taisyklės nereikalingos. Yra tik viena morale, priimtina absurdo žmogui. Tai toji, kuri eina iš Dievo, kuri padiktuojama iš viršaus. Bet juk absurdo žmogus gyvena be to Dievo. Kitose moralesė (iskaitant ir amoralumą) absurdo žmogus mato tik pateisinimus, bet jam nėra ko teisintis. Išėitęs tašku čia imu prielaidą, jog jis nekaltas.

Tas nekaltumas pavojingas. „Viskas leista“, - sušunka Ivanas Kazarmovas⁵¹. Čia irgi jautiamas absurdas. Tik su sąlyga, kad šios formulės nebus suprasta vulgariai. Nežinau, ar buvo deramai pastebėta, jog tai ne išsilaisvinimo ir džiaugsmo, o apmaudaus konstatavimo šūksnis. Isitikinimas, jog yra Dievas, galintis suteikti gyvenimui prasmę, kur kas patrauklesnis už galimybę nebaudžiamai piktadariauti. Pasirinkimas čia nebutu sunkus. Taciau pasirinkimo nėra, ir tuomet atsiranda apmaudas. Absurdas neišlaisvina, jis supancioja. Jis sankcionuoja ne visus veiksmus. „Viskas leista“ nereiškia, kad niekas nėra draudžiama. Absurdas tik padaro lygiavercius tu veiksmu padarinius. Jis nesiūlo daryti nusikaltimų, - tai butu vaikiška, - jis tik atskleidžia sąžinės graužaties

beprasmybe. Jeigu visi patyrimai yra beskirciai, tai ir pareigos patyrimas toks pat teisetas, kaip ir bet kuris kitas. Galima buti dorybingam iš inorio.

Visos morales pagrastos mintimi, kad veiksmas turi padariniu, kurie ji pateisina arba nuvertina. Absurdo persiemes protas linkes tik ramiai žiureti i tuos padarinius. Jis pasirenges už viska moketi. Kitaip tariant, jeigu atsakingieji jam ir egzistuoja, tai kaldu nera. Daugiausia jis sutiks pasinaudoti praeities patirtimi, kad pagristu savo busimus veiksmus. Laikas atgaivins laika, o gyvenimas tarnaus gyvenimui. Šitoje sferoje, sykiu ribotoje ir kaupinai kupinoje galimybiu, viskas, kas peržengia aiškumo ribas, atrodo nenumatoma. Kokia gi taisykle galetu buti išrutuliota iš šitos neprotingos tvarkos? Vienintele tiesa, kuri galetu pasirodyt pamokoma, toli gražu nera kategoriška: ji atgyja ir atsiskleidžia žmonese. Tad baigdamas samprotauti, absurdo protas ieško ne etikos taisykliu, o pavyzdziu bei žmogiško gyvenimo dvelksmo. Keletas tokio pobudžio iliustraciju pateikiama toliau. Jos pratesia absurdo samprotavimus, suteikdamos jiems konkretumo ir žmogiškos šilumos.

Ar reikia rutulioti minti, kad pavyzdys nebutinai sektinas (juoba absurdo pasaulyje) ir kad šios iliustracijos nera jokie modeliai? Nekalbant apie tai, jog tam butinas pašaukimas, juokinga butu daryti išvada iš Rousseau mokymo⁵², esa reikia vaikšcioti keturiomis, o iš Nietzsche's – esa padoru tyciotis iš savo motinos. „Reikia buti absurdiškam, - rašo vienas šiu dienu autorius, - bet nereikia buti apgautam“⁵³. Nuostatos, kurias aptarsime, igis visa savo prasme tik tuomet, jeigu bus atsižvelgta i priešingas nuostatas. Neetatinis ryšiu skyriaus tarnautojas prilygsta užkariautojui, jeigu jie vienodai samoningi. Šiuo požiuriu visos patirtys vienodos. Skirtumas tik tas, kad vienos padeda žmogui, o kitos kenkia. Jos jam pasitarnauja, jeigu jis samoningas. Priešingu atveju jos tampa nebesvarbios: žmogaus nesekmes apibudina ne aplinkybes, o pati žmogu.

Aš pasirinkau tik tuos žmones, kurie siekia patirti viska, kas imanoma, arba kuriuos manau tokius esant. Didesniu ketinimu neturiu. Kol kas kalbesiu tik apie toki pasauli, kur nei mintys, nei gyvenimai neturi ateities. Visa tai, kas skatina žmogu dirbt i ir veikti, paremta viltimi. Vadinas, vienintele nesumeluota mintis – tai bergždžia mintis. Absurdo pasaulyje savokos ar gyvenimo verte matuojama ju bergždumu.

DONŽUANIZMAS⁵⁴

JEIGU pakaktu to, kad myli, viskas butu pernelyg paprasta. Juo labiau žmogus myli, juo labiau tvirteja absurdas. Anaipol ne dėl meilės stygiaus Don Juanas skuba nuo moters prie moters. Juokinga vaizduoti jį kaip ikvėpimo genama žmogų, ieškanti tobulos meilės. Ir butent todėl, kad visas moteris jis myli su vienodu polekiu ir kiekvienas vis savo esybe, jam tolydžio tenka kartoti tą atsidavimo aktą ir skverbtis vis gilyn. Todėl ir kiekviena ju tikisi duosianti jam tai, ko iki šiol nėra davusi nė viena moteris. Kiekvienas jos žiauriai apsirinka ir tik priverčia jį pajusti būtinybę pakartoti tą patį. „Pagaliau, – sušunka viena ju, – aš atidaviau tau savo meilę“. Argi nuostabu, kad atsakydamas į tai Don Juanas tik nusijuokia: „Pagaliau? Ne, – sako jis, – tik dar viena karta“⁵⁵. Kodel gi, norint myleti stipriai, reikia myleti retai?

Ar Don Juanas liudnas? Sunku butu tuo patikėti. Pakanka žvilgteleti į kroniką. Tas juokas, tas pergalingas išulumas, tie vaikežiški išsišokimai ir teatrališkumas – visa tai kupina giedros ir džiaugsmo. Kiekviena sveika butybe siekia daugintis. Toks ir Don Juanas. Be to, tokie žmonės buna liudni dėl dviejų priežasčių: jie nežino arba jie turi viltį. Don Juanas žino ir neturi vilties. Jis primena tuos menininkus, kurie suvokia savo galimybių ribas, niekada jų neperžengia ir pasiekia nuostabaus meistriškumo ir lengvumo tomis trumpomis akimirkomis, kai pasijunta atsidure savo stichijoje. Genijus – tai intelektas, suvokiantis savo ribas. Iki pat savo fizinės mirties slenkscio Don Juanas nežino, ką reiškia liudėti. O vos tik sužinojęs, pratrūksta juoku, ir todėl jam viskas atleidžiama. Jis buvo liudnas tuomet, kai turėjo viltį. Šiandien, prigludęs prie vašitos moters lupų, jis ir vėl pajunta kartu ir paguodžianti vienintelio tikro žinojimo skoni. Kartu? Kartoka: tiek netobulumo, kiek būtina norint pajusti laimę!

Smarkiai apsigausim, jeigu mėginsime išvelgti Don Juane žmogų, peno pasisemusi iš Ekleziasto⁵⁶. Jam tuštybė – tik busimo gyvenimo viltis. Jis tai irodo kviesdamas iš jos palošti patį dangų. Apgailestavimas dėl malonumu gausoje prarasto geismo, toks būdingas negalei, jam svetimas. Tai labiau tinka Faustui, kuris pakankamai tikejo Dieva, kad pasiduotų velniui. Don Juanui viskas kur kas paprasčiau. Bauginamas pragaru, de Molina'os⁵⁷ *Išdykelio* herojus atkakliai kartoja: „Palukek! Atidek tai kuo ilgesniam laikui!“ kas bus po mirties – visai nesvarbu, o kokia dienu virtine laukia to, kuris moka būti gyvas! Faustas atkakliai prašė šio pasaulio gerybių: vargšeliui reikėjo tik ištiesti ranką. Nemokėti pradžiuginti savo sielos – reiškia ją parduoti. Don Juanas, priešingai, yra savo sotumo šeimininkas. Jis palieka moterį anaipol ne todėl, kad nebegeidžia jos. Graži moteris visados geidžiama. Jis palieka ją todėl, kad geidžia kitos, o tai visai ne tas pats.

Šis gyvenimas patenkina ji su kaupu, ir nera nieko blogiau, kaip ji prarasti. Šitas beprotis – didis išminčius. Tačiau žmonės, gyvenantys viltim, negali prisitaikyti prie pasaulio, kuriame gerumas užleidžia vieta širdies dosnumui, švelnumas – vyriškam tylejimui, pažiūrai, jausmu bendrumas – vienatvės drasai. Ir visi puola aiškinti: „Jis buvo silpnas žmogus, idealistas arba šventasis“. Juk reikia kaip nors sumenkinti didumą, kuris ižeidžia.

Buvo itin piktinamasi (arba šaipomasi, siekiant suniekinti tai, kas kelia susižavėjimą) Don Juano kalbomis ir ta viena vienintele fraze, kuria jis kreipiasi i visas moteris. Bet tam, kuris nori patirti kuo daugiau džiaugsmu, svarbu tik veiksmingumas. Kam komplikuoti slaptažodi. Jeigu jis jau išmegintas? Nei moteris, nei vyras nesiklauso jo, veikiau jie isiklauso i ji tarianti balsa. Tie žodžiai – tai taisykle, susitarimas, mandagumo apraiška. Juos ištarus, telieka padaryti tai, kas svarbiausia. Don Juanas tam jau rengiasi. Kodel jis turetu kelti sau morales problema? Prakeiksma jis užsitraukia todel, kad nori tapti šventuoju kaip Miloszo Manara⁵⁸. Pragaras jam – išprovokuotas dalykas. Dievu itužiui jis turi tik viena atsakyma – žmogaus garbes teigima: „Tai mano garbes reikalas, - sako jis komandorui, - ir aš vykdaui savo pažada, nes esu riteris“. Tačiau tokia pat didele klaida butu laikyti ji amoralumo puoseletoju. Šiuo atžvilgiu jis „toks kaip visi“: jo morale – tai jo simpatijos ir antipatijos. Don Juana gerai suprantame tik turedami galvoje tai, ka jis vulgariai simbolizuoja: paprasta suvedžiotoja ir bobišiu. Jis yra paprasčiausias suvedžiotojas*. Skirtumas tik tas, kad jis tai daro samoningai ir butent todel yra absurdo žmogus. Tačiau suvedžiotojas, nors ir aiškiai mastantis, vis tiek lieka suvedžiotoju. Gundymas – tai jo buvis. Tik romanuose buviai gali keistis ir tik ten galima tapti geresniais. O šiuo atveju galima pasakyti, kad niekas nepasikeite ir sykiu viskas transformavosi. Don Juano poelgiuose itvirtinama kiekybes etika, o šventasis, priešingai, siekia kokybes. Absurdo žmogui budinga netikėti gilia prasme. Jis probegšmais nužvelgia tuos aistringus ar susižavėjusius veidus, surenka juos i kruva ir sudegina. Laikas žengia drauge su juo. Absurdo žmogus su laiku nesiskiria. Don Juanas neketina „kolekcionuoti“ moteru. Jis stengiasi tureti ju kuo daugiau, o drauge su jomis – ir išeikvoti savo gyvenimo galimybes. Kolekcionuoti – reiškia sugebeti gyventi praeitimi. O jis atmeta apgailestavima, kuris tera tik kita vilties forma. Jis nemoka žiurineti portretu.

Ar jis egoistas? Ko gero, savotiškas. Bet cia ir vel reikia susitarti. Yra žmonių, sukurtu gyvenimui, ir žmonių, sukurtu meilei. Don Juanas bent jau mielai su tuo sutiktu. Tačiau jis gali rinktis tik trumpesni kelia. Mat meile, apie kuria cia kalbama, papuošta amžinybes iliuzijomis. Visi aistru specialistai mus moko: amžina meile gali buti tik tuomet, kai ji susiduria su kliutimis. Aistru nebuna be kovos. Ir tokia meile baigiasi tik susidurusi su paskutiniu prieštaravimu – mirtimi. Reikia buti arba Verteriu⁵⁹, arba niekuo. Be to, yra keletas budu

* Tikraja to žodžio prasme ir su visais trukumais. Sveikas požiuris implikuoja *taip pat* ir trukumus.

nusižudyti, vienas iš jų – visiškas pasiaukojimas ir savo asmenybės užmiršimas. Don Juanas, kaip ir bet kuris kitas, žino, jog tai gali jaudinti. Tačiau jis vienas iš nedaugelio, kurie suvokia, jog svarbu ne šitai. Jis puikiai žino dar ir tai, jog žmonės, kurie iš didelės meilės išsižada asmeninio gyvenimo, gal ir praturtina save, tačiau neabejotinai nuskurdina tuos, kuriuos pasirinko myleti. Motinos ar aistringos moters širdis neišvengiamai apdiržta, ne ji nusigrežusi nuo pasaulio. Vienas jausmas, viena butybe, vienas veidas, o visa kita – sunaikinta. Don Juana sukrecia kitokia meile, meile išlaisvintoja. Ji atsineša su savimi visus pasaulio pavidalus ir esti tokia virpanti, nes žino, kad ji netvari, nes žino, kad ji netvari. Don Juanas pasirinko būti niekuo.

Jis siekia aiškiai matyti. Savo prieraišuma prie kai kurių žmonių mes vadiname meile tik todėl, kad remiamės kolektyviniu požiūriu, už kurią visa atsakomybė tenka knygoms bei legendoms. Pats aš tiek ir nežinau apie meilę, kad ji yra tas geidulio, švelnumo ir supratimo mišinys, kuris sieja mane su kita butybe. Kitam žmogui ta kombinacija jau bus kitokia. Aš neturiu teisės visu tu patyrimu vadinti vienu vardu. Tatai apsaugo mane nuo vienodu poelgiu visais atvejais. Ir čia absurdo žmogus daugina tai, ko negali pamatuoti bendru matu. Taip jis atranda naują buda būti, kuris jį išlaisvina, bent jau tiek pat, kiek išlaisvina tuos, kurie su juo suarteja. Dosni meilė tik ta, kuri žino, kad ji trumpalaikė ir nepakartojama. Visos tos mirtys, visi tie atgimimai ir sudaro Don Juano gyvenimo puokštę. Tai jo maniera duoti ir skatinti gyventi. Patys spreskite, ar čia galima kalbėti apie egoizmą.

Dabar galvoju apie visus tuos, kurie butinai geidžia, kad Don Juanas būtų nubaustas. Ne tik aname gyvenime, bet dar ir šitame. Prisimenu visas tas pasakas, legendas ir anekdotus apie nusenusi Don Juana. Bet Don Juanas tam jau pasirengęs. Samoningam žmogui senatvė ir visa, ką ji pranašauja, nėra netiketa. Jis iš tikrųjų samoningas tiek, kiek neslepia nuo savęs jos siaubo. Atenuose buvo šventykla, skirta senatvei. I ją vedžiodavo vaikus. O dėl Don Juano: juo labiau iš jo šaipomasi, juo labiau ryškeja jo veido bruožai. Ir tuo pačiu jis nusimetą tuos, kuriuos jam priskirdavo romantikai. Niekas nenores juoktis iš to iškankinto ir apgailėtino Don Juano. Jo gailimasi, gal net pats dangus atleis jam nuodemes? Bet viskas čia ne taip. Pasaulyje, kuri išvysta Don Juanas, ir juokingi dalykai buna suprasti. Jis nenustebtu, jeigu būtų nubaustas. Tokios žaidimo taisyklės. Butent čia ir gludi jo kilnumas: jis sutinka su visomis žaidimo taisyklėmis. Tačiau žino, kad yra teisingas ir kad negali būti ne kalbos apie bausmę. Likimas – ne bausmė.

Tai ir yra jo nusikaltimas, tad nenuostabu, kad amžinybės šalininkai geidžia jį nubausti. Jo žinojimas, nebeturintis iliuzijų, paneigia visa, ką jie išpažįsta. Myleti ir tureti, užkariauti ir patirti viską – štai jo pažinimo budas. (Esama prasmės tame pamegtame Šventojo Rašto žodyje, kuris meilės akta ivardija žodžiu „pažinti“.) Don Juanas – pikčiausias jų priešas, nes juos ignoruoja. Vienos kronikos autorius⁶⁰ pasakoja, jog tikrąjį „Išdykeli“ nužude pranciškonai, noreje

padaryti gala Don Juano išpuoliams ir bedievytei: mat aukšta kilme garantavo jam nebaudžiamumą. Paskui paskelbe, kad dangus paleido į jį žaibus. Niekas neirote, kad viskas baigėsi taip keistai. Bet niekas to ir nepaneigė. Ir net neklausdamas savęs, ar tai itikėtina, galiu pasakyti, jog tai logiška. Tik noriu atkreipti dėmesį į kronikos terminą „kilme“ (*naissance*) ir pažaisyti žodžiais: gyvenimas Don Juanui garantavo nekaltumą (*innocence*). Tikrai mirty jis rado tą kaltumą, dabar jau virtusi legendiniu.

O kaip gi kita reiškia šitas akmeninis komandoras, šalta statula, išjudejusi iš vietos nubauti kraują ir drasą, išdrisusius mastyti? Komandoras sutelkė savy visas amžinojo Proto, drausmės, visuotinės morales galias, Dievo, galincio supykti, abejinga didybė. Šis milžiniškas besielis akmuo simbolizuoja tikrai tas galias, kurias Don Juanas visiems laikams atmetė. Bet čia komandoro misija ir baigiasi. Žaibas ir griaustinis gali sugrižti į dirbtinį dangų, iš kurio buvo iškviesti. Tikroji tragedija vyksta be jo pagalbos. Ne, Don Juanas mirė ne nuo akmeninės rankos. Mielai tikiu tą legendinę bravadą, tuo beprotišku juoku sveiko žmogaus, metancio iššuki neegzistuojančiam dievui. Bet dar labiau tikiu, kad tą vakarą, kai Don Juanas laukė jo pas Ana, komandoras neatejo ir kad po vidurnakčio bedieviui teko pajusti baisų savo teisumo kartelį. Dar mieliau priimu tą jo gyvenimo aprašymą, kur sulaukęs senatvės jis pasitraukė į vienuolyną⁶¹. Ne todėl, kad pamokomoji tos istorijos pusė būtų itikinama. Kokio prieglobscio galima prašyti Dieva? Ko gero, tai būtų logiška baigtis gyvenimo, kuriai persunkto absurdo, nuožmi atomazga egzistencijos, atgrežtos į džiaugsmus, neturincius rytojaus. Malonumu gausia čia baigiasi askeze. Reikia suprasti, jog tai gali būti du to paties nepritekliaus pavidalai. Ar galima isivaizduoti baisesnį reginį: žmogus, kuri išdave jo kunas, kuriam nepavyko laiku numirti, laukdamas galo, baigia vaidinti komediją priešais dievą, kurio negarbina, tačiau kuriam tarnauja taip, kaip anksčiau tarnavo gyvenimui; jis klupo priešais tuštumą, ištiesęs rankas į tylintį dangų, už kurio, - jis žino, - nieko nėra.

Aš regiu Don Juana vienoje iš tų pasiklydusio tarp Ispanijos kalvų vienuolyno celiu. Jei jis ir žvelgia į ką nors, tai anaipat ne į prabėgusiu meiliu šmeklą, o galimas daiktas (pro saulės ikaitintą šaudymo angą), į kokią tykia Ispanijos lygumą, iškilnia ir besiele žemę, kurioje atpažįsta pats save. Taip, būtent ties šituo liudnu spindulingu vaizdu ir reikia sustoti. Galas, laukiamas, bet niekados negeidžiamas, nusipelno paniekos.

TEATRO VAIDINIMAS

„VAIDINIMAS bus spastai, - sako Hamletas, - kuriais aš pagausiu karaliaus sažinę“⁶². Gerai pasakyta „pagausiu“, nes sažinė šmesteli arba susigužia, todėl ja reikia ciupti, kai ji švysteli, ta neikainojama akimirka, kai ji meta skubru žvilgsni į save. Paprastas žmogus anaip tol nemegsta gaišuoti. Viskas veja jį priekin. O sykiu niekas jo taip nedomina, kaip jis pats, ypač tai, kuo jis galetu būti. Todėl jis taip mėgsta teatrą, vaidinimą, kur jam pasiuloma šitiek likimu: jis persiima ju poezija, neiškentėdamas ju kartelio. Čia bent jau gali atpažinti nesamoningą žmogų: jis vis dar skuba nežinia kokios vilties link. Absurdo žmogus prasideda ten, kur baigiasi šis vilties puoseletojas, kur liovesis žavetis žaidimu, protas nori į jį isitraukti. Isismelkti į visus šituos gyvenimus, patirti visa ju įvairovę ir reiškia juos suvaidinti. Nesakau, kad aktoriai apskritai paklusta šiai paskatai, kad jie – absurdo žmonės, tik manau, kad ji dalia absurdiška ir gali suvilioti bei patraukti išvalgia širdi. Ši išanga būtina norint išvengti klaidingo dalyku, apie kuriuos bus kalbama toliau, interpretavimo.

Aktoriaus viešpatija duli. Visiems žinoma, jog iš visu šloviu jo šlove – efemeriškiausia. Taip bent jau apie ją kalbama. Taciau visos šloves efemeriškos. Sirijaus gyventojų požiūriu⁶³, Goethe's kuriniai po dešimties tūkstančių metų pavirs dulkėmis, o jo vardas bus užmirštas. Keletas archeologų galbūt ieškos mūsų epochos „paliudijimu“. Šita mintis visada buvo pamokoma. Gerai apmastyta, ji pavercia mūsų jaudulius didžiu kilnumu, kuris atsiranda iš abejingumo. Ji ypač kreipia mūsų rūpescius į tai, kas tikriausia, t. y. į tiesioginius dalykus. Iš visu šloviu mažiausiai apgaulinga ta, kuria gyvenama kasdien.

Tad aktorius pasirinko įvairialypę šlovę, tokia, kuri pati save iteisina ir išmėgina. Butent jis padaro geriausią išvadą iš fakto, kad viskas viena diena turi mirti. Aktorius susilaukia arba nesusilaukia sekmes. Rašytojas nepraranda vilties, net jeigu lieka nepripažintas. Jis mano, kad jo kuriniai paliudys, kas jis buvo. Aktorius geriausiu atveju paliks mums fotografiją, o iš viso, kas jis buvo, iš jo gestu, pauzė, dusulio ar kvėpavimo prisipažįstant meileje mūsų nepasieks niekas. Nebuti garsiam – jam reiškia nevaikinti, o nevaikinti – reiškia šimtus kartu mirti sykiu su visomis tomis butybėmis, kurioms jis būtų ikvėpęs gyvybės ar priekės iš numirusiuju.

Tad argi reikia stebėtis, kad duli šlove remiasi efemeriškiausiais kuriniais? Aktoriui duotos trys valandos, kad pabutu Jagu ar Alcestu, Fedra ar Glosteriu⁶⁴. Per tą trumpą laiką atkarpa jis juos pagimdo ir numarina penkiasdešimties kvadratinio metru plote, išklotame lentomis⁶⁵. Dar niekad absurdas nebuvo taip gerai ir ilgai iliustruojamas. Nuostabus gyvenimai, nepakartojami ir vientisi likimai, susipinantys ir užsibaigiantys per keletą valandų tarp keturiu sienų, - ar galima noretį dar ryškesnės miniatiūros? Nužengs nuo scenos, Sigismondas⁶⁶ - jau niekas. Po dviejų valandų ji jau matai pietaujanti mieste. Tikriausiai tuomet

gyvenimas ir virsta sapnu. Taciau po Sigismondo ateina kitas personažas. Dvejoniu kankinamas herojus pakeicia žmogų, staugianti po ka tik ivykdyto keršto. Šitaip lekdamas per amžius, isikunydamas i viena veikėja po kito, vaizduodamas žmogų, koks jis galetu buti ir koks yra, aktorius suarteja su kitu absurdo personažu – keliauninku, kaip ir pastarasis, aktorius atlieka koki uždavinį ir nesustodamas bega tolyn. Jis – keliauninkas per laika, o geriausiais atvejais – nuolat genamas keliauninkas⁶⁷ per žmonių sielas. Jeigu kiekybes morale išvis gali rasti sau peno, tai tik šioje savotiškoje scenoje. Sunku pasakyti, kiek naudos aktorius pasisemia iš šitu personažu. Taciau svarbu ne tai. Svarbu žinoti, kiek jis sutapatina savo gyvenima su šitais unikaliais gyvenimais. Pasitaiko atveju, kai jis nešiojasi juos savyje, ir tuomet jie prasikiša pro juos pagimdžiusiu laiko ir erdves ribas. Jie lydi aktoriu, kuris jau nebegali lengvai išsiskirti su tuo savimi, kuriuo buvo. Pasitaiko atveju, kai keldamas taure jis pakartoja taure keliancio Hamleto mosta. Ne, nuotolis, skiriantis jį nuo personažu, kuriems jis ikvepia gyvybes, ne toks jau didelis. Tad kiaurus menesius ar dienas jis gausiai iliustruoja ta vaisinga tiesa, jog riba tarp to, kuo žmogus nori buti, ir to, kas jis yra, išnyksta. Nuolatos stengdamasis suvaidinti savo vaidmeni kaip galima geriau, jis ir irodo, jog atrodyti didžia dalim yra buti⁶⁸. Juk tai ir yra jo menas – apsimesti be jokiu išlygu, maksimaliai ižengti i ne savo gyvenimus. Kaip tu pastangu rezultatas, išryškeja jo pašaukimas: visomis išgalemis stengtis buti niekuo arba buti keliais išsyk. Juo siauresnes ribos, duotos sukurti personažui, juo butinesnis jam talentas. Po triju valandu jis numirs užsidejes kauke, kuri šiandien jam tapo veidu. Per tris valandas jis turi išgyventi ir ikunyti nepakartojama likima. Šitai ir vadinama prarasti save, kad vel iš naujo atrastum. Per tas tris valandas jis iki galo nužengia kelia be išeities, o parterijoje sedinciam žiurovui tam reikia viso gyvenimo.

Netvarumo mimas aktorius tik išoriškai lavinasi ir tobuleja. Teatras salygiškas tuo, kad širdies virpesiai jame išreiškiami tiktai gestais ir kunu – arba balsu, kuris priklauso tiek sielai, tiek kunui. Šito meno desnis toks: viskas turi buti sustambinta ir perteikta kunu. Jeigu scenoje reiketu myleti taip, kaip mylima gyvenime, susikalbeti nepakartojama širdies kalba, žiureti taip, kaip žiurima paprastai, musu kalba liktu užšifruota. Pauzes cia turi buti girdimos. Meile išsakoma garsiau, ir net rimtis cia tampa ispudingu reginiu. Kunas cia – karalius. Ne kiekvienas panorejes gali buti „teatrališkas“, ir nepagristai nepagarbiai vartojamas šis žodis aprepia ištisa estetika ir ištisa morale. Puse žmogaus gyvenimo prabega speliojant, nusigrežiant ir tylint. Aktorius cia tampa isibroveliu. Jis nuima kerus nuo tos sukaustytos sielos, ir aistros pagaliau laisvai išsilieja. Jos prabyla kiekvienam liudesy, jos šaukte šaukia. Taip aktorius kuria savo personažus, kad parodytu juos scenoje. Jis piešia juos ar kala iš akmens, jis isilieja i vaizduotes sukurtas ju formas ir sušildo tas šmeklas savo krauju. Savaime suprantama, kalbu apie didiji teatra, ta, kuris suteikia aktoriui galimybe grynai fiziškai ikunyti savo likima. Imkime kad ir Shakespeare'a. Jo teatre nuo pat pirmuju judesiu viska tvarko kuno nirtuliai. Jie viska paaiškina. Be ju viskas

sugriutu. Karalius Lyras jokių būdu nebutų išėjęs į pasimatymą su beprotybe, jeigu prieš tai nebutų buvęs to šiurkštaus gesto, kuriuo jis ištreme Kordelija ir prakeikė Edgarą. Tuomet ši tragedija pagrįstai rutuliojasi po pamišimo ženklų. Sielos atiduodamos demonams ir jų sarabandai. Mažiausiai keturi bepročiai (vienas – iš profesijos, antras – savo valia, kiti du – dėl patirtų kancijų): keturi nežaboti kunai, keturi nenusakomi tos pacios lemties pavidalai.

Net ir visu žmogaus kūno galimybių nepakanka. Kaukė, koturnai, grimas, fiksuojantis tik svarbiausius veido bruožus ir juos paryškinantis, perdeti pabrėžtinai ir supaprastinantys kostiumai – šitame pasaulyje viskas aukojama regimybės ir skirta tik akių. Absurdo stebuklo deka kunas irgi leidžia pažinti. Niekad gerai nesuprasiu Jago jo nesuvaidinęs. Kad ir kiek klausyčiausi, suvokių jį tik tuomet, kai matau. Taigi iš absurdo personažo aktorius gavo monotonią – nepakartojama, gluminanti, svetima ir sykiu sava silueta, išryškejanti visuose jo herojuose. Didis teatro kurinys dar ir per tai įgyja tono vienovės*. Čia aktorius pats sau ir prieštarauja: tas pats ir vis dėlto toks įvairus, tiek sielu viename kūne. Bet juk tas individas, trokštantis viską pasiekti ir viską išgyventi, tos bergždžios pastangos, tas tuščias užsispyrimas – tai paties absurdo prieštaravimas. Ir vis dėlto visą laiką prieštaraujantys kiti kitam dalykai aktoriuje susijungia. Jis – ten, kur šliėjasi ir stipriai susikabina kunas ir dvasia, kur ši, pavargusi nuo nesėkmės, atsigriežia į ištikimiausią savo sąjungininką. „Palaimintas, kūno dvasia ir kraujas suldyti taip darniai, kad jisai tėra švilpyne pirštuose Fortunos, juo griežiančios“⁶⁹, – sako Hamletas.

Kaipgi galejo Bažnyčia neprakeikti aktoriaus už tokia veiklą? Ji atmetė šitam mene eretišką sielų dauginimą, emocijų šėlą, skandalingas dvasios, atsisakancios gyventi tik viena likima ir nepripažįstancios jokio santurumo, pretenzijas. Ji ėmė persekioti polinkį į dabartį ir Protejo⁷⁰ triumfą, paneigiančius visą, ko moko ji. Amžinybė – ne žaidimas. Protas, tiek sutrikęs, kad iškeičė ją į teatrą, nebus išganytas. Tarp „visur“ ir „visuomet“ kompromisas neimanomas. Todel tas toks nuvertintas amatas gali sukelti didžiulį dvasios konfliktą. „Svarbu ne amžinas gyvenimas, o amžinas gyvybingumas“, – sako Nietzsche⁷¹. Visa drama iš tikro glūdi šitame pasirinkime.

Mirties patalė Adrienne Lecouvreur⁷² norėjo atlikti išpažinti ir priimti komunią, tačiau atsisakė ėsižadėti savo profesijos. Taip ji prarado išpažinties malonę. Tad ko gi cionai buta, jei ne aiškaus pasisakymo prieš Dievą už savo didžią aistrą? Agonijoje, su ašaromis akyse atsisakanti paneigti tai, ką vadino savo menu, toji moteris paliudijo didingumą, kurio niekada nebuvo pasiekusi rampos šviesoje. Tai buvo gražiausias ir sunkiausias jos vaidmuo. Pasirinkti dangų ar juokingą ištikimybę, siekti amžinybės ar užgesti Dievo akivaizdoje – tai amžinoji tragedija, kur kiekvienas turi užimti savo vietą.

* Čia turiu galvoje Molière'o *Alcesta*. Ten viskas taip paprasta, aišku ir grubu. Alcesta prieš Filintą, Selimeną prieš Eliantą, visas siužetas – absurdiškas vieno charakterio rutuliojimas iki galo; netgi tos eilės, vos išskanduojamos, „netikusios eilės“, yra monotoniškos tarsi pats charakteris.

To meto aktoriai žinojo esa ekskomunikuoti. Pasirinkti ta profesija – reiškė pasirinkti Pragara. Ir Bažnycia regejo juose pikčiausius savo priešus. Kai kurie literatai piktinasi: „Kaip? Atsakyti Molière'ui paskutinio patepimo!“ Bet juk tai buvo teisinga, juolab kad tas žmogus mire scenoje ir po grimo sluoksniu baigė gyvenimą, visut visutelaiti paaukota sklaidai. Jo atveju prisimenamas viska pateisinantį genialumas. Taciau genialumas nieko nepateisina kaip tik todėl, kad pats atsisako to pateisinimo.

Tad aktorius žinojo, kokia bausmė jam pažadeta. Bet argi tokie neaiškus bauginimai galejo tureti kokia prasme, palyginti su paskutine bausme, kuria jam skyre pats gyvenimas? Ta, kuria jis iš anksto patirdavo ir priimdavo be išlygu. Aktoriui, kaip ir absurdo žmogui, priešlaikine mirtis yra nepataisomas dalykas. Niekas negali kompensuoti daugybės veidų ir amžių, kuriuos jis būtų ikunijęs scenoje. Bet kad ir kaip ten būtų, nuo mirties nepabėgsi. Aktorius, be abejones, yra visur, taciau ir jis pavaldus laikui, ženklinančiam jį savo žyme.

Pakanka trupucio vaizduotes, kad pajustum, ką reiškia aktoriaus dalis. Jis kuria savo personažus viena paskui kita laike. Ir laike mokosi juos valdyti. Juo daugiau skirtingu gyvenimu nugyveno, juo lengviau su jais išsiskiria. Ateina metas, kai reikia numirti scenai ir pasauliui. Viskas, ką nugyveno, iškyla prieš akis. Jis mato aiškiai. Jaučia, koks kankinamas ir nepakenciamas šitas itampos kupinas nutikimas. Jis žino ir dabar gali numirti. Buna pensionu seniems aktoriams.

UŽKARIAVIMAS⁷³

„NE, nemanykite, jog iš meiles veiklai atpratau mastyti, - sako užkariautojas. - Priešingai, galiu puikiai apibudinti tai, ka tikiu. Kadangi tikiu stipriai ir regiu tvirtu bei aiškiu žvilgsniu. Netikekite tais, kurie sako: „Šitai pernelyg gerai žinau, kad galečiau išsakyti“. Jeigu negali, vadinasi, nežino arba iš tingumo pasitenkino paviršiumi.

Aš neturiu daug nuomonių. Gyvenimo pabaigoje žmogus suvokia, jog nugyveno daugybe metų, kad isitikintu viena vienintele tiesa. Bet tos vienos vienintelės tiesos, jei ji akivaizdi, pakanka, kad butu ja vadovaujamasi gyvenime. Aš pats tikrai turiu ka pasakyti apie žmogų. Apie jį privalu kalbėti rusčiai, o jeigu reikia, ir su derama panieka.

Žmogų žmogumi labiau daro tie dalykai, kuriuos jis nutyli, nei tie, kuriuos išsako⁷⁴. Aš daug ka nutylesiu. Taciau tvirtai tikiu, jog visi, sprendę apie individa, remesi kur kas mažesne patirtim nei musiške savo sprendimui pagrįsti. Intelektas, jaudinantis intelektas, galimas daiktas, nujaute tai, ka reikėjo konstatuoti. Taciau musu epocha su jos griuvesiais ir krauju gausiai pateikia mums akivaizdžiu dalyku. Senovės tautos ir netgi tos, kurios gyveno neseniai, prieš pat mechaniską musu erą, turėjo galimybę pasverti visuomenės ir individo dorybes, paaiškinti, kas kam turi tarnauti. Tatai buvo imanoma pirmiausia dėl to stipriai išsąknyjusio žmogaus širdyje paklydimo, kuris skatino tikėti, jog žmonės buvo paleisti į pasaulį tarnauti arba naudotis kitu patarnavimais. Tatai buvo imanoma ir todėl, kad nei visuomenė, nei individas dar nebuvo parodę visu savo sugebėjimu.

Maciau, kaip blaiviai mastantys žmonės žavejosi olandų tapytojų šedevrais, sukurtais per kruviną Flandrijos karą ikaršti, kaip juos sujaudindavo Silezijos mistiku maldos, pagimdytos siaubingo Trisdešimtųjų metų karo. Amžinosios vertybės išnyra priešais jų nustebusias akis virš pasaulietiško šurmulio. Bet laikai keičiasi. Nudienos tapytojams stinga šitos giedros. Net jeigu jų širdis tokia, t. y. bejausmė, ji niekam nereikalinga, nes musu laikais visi, netgi šventieji, mobilizuoti. Ko gero, šitai aš ir išjauciau užvis stipriausiai. Su kiekviena prieš laiką apkasuose pagimdyta forma, su kiekvienu brukšniu, metafora ar malda, kuria sutraiške geležis, amžinybė praranda dalį savęs. Suvokdamas, jog negaliu atsiskirti nuo savo laiko, pasiryžau suaugti su juo kunu. Todėl ir teikiu tiek daug reikšmės individui, nes jis atrodo man menkas ir pažemintas. Žinodamas, jog nėra laimėtu kovų, veikiau linkstu prie pralaimėtu: tam reikia visos sielos, gebancios vienodai priimti tiek pralaimėjimus, tiek ir laikinas pergales. Tam, kuris jaučiasi solidarūs su šio pasaulio likimu, civilizaciją susidurimas kelia šioki toki nerimą. Prisiemiau tą nerimą tuomet, kai panorau ištraukti į tas grumtynes⁷⁵. Rinkdamasis istoriją ar amžinybę, pasirinkau istoriją, nes mėgstu tikrus dalykus. Ja bent neabejoju, o ir kaip paneigti tą mane triuškinančią jėgą?

Visuomet ateina laikas, kai reikia rinktis pasyvu stebejima arba veiksmu. Tatai vadinama tapti žmogumi. Tos kancios – baisios. Taciau išdidžiai širdžiai vidurio čia negali būti. Yra Dievas arba laikas, kryžius arba kalavijas⁷⁶. Arba pasaulis turi aukštesnę prasmę, pranokstancia jo jaudulius, arba niekas nėra tikra, išskyrus šituos jaudulius. Reikia gyventi su savo laiku ir mirti drauge su juo arba iš jo išsivaduoti renkantis didesnį gyvenimą. Žinau, jog galima sudaryti sanderi ir gyventi savo laike tikint amžinybe. Tatai vadinama susitaikymu. Bet aš bjauriuosi šiuo terminu ir geidauju visko arba nieko. Jeigu pasirenku veiksmu, nemanykite, kad pasyvus stebejimas yra man nežinoma žemė. Taciau tai negali duoti man visko, ir kadangi iš manęs atimta amžinybė, aš noriu sudaryti sąjungą su laiku. Nenoriu varginti savęs nei ilgesiu, nei karteliu, noriu tik aiškiai viską pro juos matyti. Sakau jums: rytoj jūs busite mobilizuotas. Ir jums, ir man tai – išsilaisvinimas. Individas negali nieko, ir vis dėlto jis gali viską. Šitos nuostabios galimybės paaiškina, kodėl aukštinu ir sykiu triuškinu individą. Pasaulis jį sumala į dulkes, o aš jį išlaisvinu. Aš suteikiu jam visas teises.

Užkariautojai žino, kad pati savaime veikla yra bergždžia. Naudinga būtų tik ta veikla, kuri pertvarkytų žmogų ir žemę. Žmoniu aš niekada nepertvarkysiu. Bet reikia elgtis taip, „tarsi būtų pertvarkęs“. Juk kovos kely susitinki su kunu. Net ir pažemintas, kunas – vienintele mano tikrybė. Galiu gyventi tik ją. Žmogus – mano tėvyne. Štai kodėl pasirinkau šitas absurdiškas ir bereikšmes pastangas. Štai kodėl esu kovojančiuju puseje. Jau minejau, kad metas tam tinkamas. Ligi šiol užkariautojo didumas buvo geografinis. Jis buvo matuojamas užkariautu teritoriju plotu. Šis žodis ne šiaip sau pakeitė prasmę ir nebereikšmia vado nugaletojų. Didybė persikele į kita stovyklą. Ji – proteste ir aukoje, kuri neturi ateities. Kartoju: ne iš polinkio palaimėti. Pergalė būtų pageidautina. Taciau esama tik vienos pergalės – amžinosios. Toji, kurios aš niekada nepasieksiu. Štai į ką atsitrenkiu ir kabinuosi. Revoliucija visuomet vykdoma prieš dievus, nuo Prometejo⁷⁷, pirmojo naujuju amžiu užkariautojo, laiku. Tai žmogaus pretenzijos savo paties lemciai: vargšo pretenzijos tėra pretekstas⁷⁸. Taciau revoliucijos dvasia galiu aptikti tik tuomet, kai ji pasireiškia istorijoje, ir būtent čia aš prie jos prisijungiu. Bet nemanykit, jog randu tamė pasitenkinimą: esminio prieštaravimo akivaizdoje aš palaikau savo žmogišką prieštaravimą. Isiterpiu su savo aiškumu tarp tu dalykų, kurie jį neigia. Aukštinu žmogų, nepaisydamas to, kas gniuždo jį, ir mano laisvę, mano maištą bei aistrą susijungia šitoje itampoje, šitame išvalgume ir šitoje pasikartojimu begalybėje.

Taip, žmogus yra pats sau tikslas. Ir vienintelis. Jeigu jis nori kuo nors būti, tai tik šitam gyvenime. Dabar jau tai žinau. Užkariautojai kartais kalba, kad reikia nugaleti ir iverkti. Taciau visuomet turi galvoje „iverkti save“. Jūs puikiai žinote, ką tatai reiškia. Kiekvienas žmogus tam tikromis akimirkomis buvo pasijutęs lygus dievui. Būt jau taip kalbama. To priežastis – it žaibo blyksnio nutvieksta jis pajuto stulbinancia žmogaus proto didybė. Užkariautojai – tik tie žmonės, kurie jaučiasi turi pakankamai jėgų, kad būtų isitikinė, jog nuolatos

gyvens tose aukštumose, aiškiai suvokdami ta didybę. Tai tik aritmetikos klausimas – daugiau ar mažiau. Užkariautojai gali užvis daugiausia. Bet ne daugiau nei gali pats žmogus, kai to nori. Todel ir karščiausiose revoliucijos liepsnose jie visuomet išlieka žmonėmis.

Jose jie regi sumaitota žmonių padermę, bet dar ir tas vienintelės vertybės, kurias myli ir kuriomis žavisi, – žmogų ir jo tylėjimą. Tai ju skurdas ir sykiu ju turtas. Jie tepripažįsta vienintelę prabangą, ir toji prabanga – žmogiški santykiai. Argi galima nesuprasti, jog šiame taip lengvai pažeidžiamame pasaulyje visa, kas žmogiška ir tikrai žmogiška, igyja dar dilgesnę prasmę? Itamos kupini veidai, brolybė, i kuria kesinamasi, žmonių draugystė, tokia stipri ir tokia tyra, – štai tikrieji turtai, nes jie dulus. Tarp jų protas geriausiai jaučia savo galimybes ir ribas. Kitaip tariant, savo veiksmingumą. Kai kas kalbejo apie genialumą. Taciau genialumas – pernelyg skubotai pasakyta, man labiau patinka intelekto savoka. Jis irgi gali būti nuostabus. Jis nušviečia tą dykumą ir pakyla virš jos. Jis žino nesusais laisvas ir atvirai tai skelbia. Jis mirs kartu su kunu. Taciau tasai žinojimas ir yra jo laisvė.

Mes žinome, kad visos Bažnyčios yra prieš mus. Itamos kupina širdis vengia amžinybės, o visos Bažnyčios, dieviškos ar politinės, amžinybės siekia. Laime ir drasa, atlyginimas ir teisingumas joms – antraeiliai dalykai. Jos paskelbia doktriną, ir su tuo reikia sutikti⁷⁹. Bet kas man darbo tos idėjos ar ta amžinybė. Mano mato tiesos paliečiamos ranka. Aš negaliu nuo jų atsiriboti. Štai kodėl negaliu būti niekam pagrindas: iš užkariautojo nieko nelieka, netgi jo doktriną.

Vis dėlto visa ko pabaigoje musu laukia mirtis. Mes tai žinome. Žinome ir tai, kad su ja viskas baigiasi. Štai kodėl tokios bjaurios tos kapinės, nuklojusios Europa ir ikyriai užvaldžiusios kai kuriu musiškiu protus. Gražiname tik tai, kas mylima, o mirtis mus atstumia ir vargina. Ja irgi tenka užkariauti. Paskutinis Carrara, maro iššluotos, venecijiečių apgultos Padujos belaisvis, stugaudamas lakste po ištuštėjusiu savo rumu menes ir šaukėsi šetona, prašydamas pasiusti jam mirti. Tai buvo vienas iš būdų ją iveikti. Subjaurojimas tu vietu, kur mirtis isivaizduoja garbinama – dar vienas Vakarų dramos irodymas. Maištininko pasaulyje mirtis didina neteisybę. Ji – didžiausia piktadarystė.

Kiti, irgi neidami i sanderi, pasirinko amžinybę ir atskleide šio pasaulio iliuziškumą. Jų kapinės šypsosi užtvindytos geliu ir paukščių. Tai tinka užkariautojui ir aiškiai parodo, ka jis atstume. O jis, priešingai, pasirinko juoda geležinę tvorę arba bevarde duobę. Geriausieji iš amžinybės šalininkų kartais pajunta, kaip juos apima pagarbus siaubas ir gailestis tiems, kurie gyvena su tokiu savo mirties suvokimu. Ir vis dėlto šie žmonės semiasi iš jo jėgų ir galimybes pasiteisinti. Musu likimas – priešais mus, ir butent jam mes metam iššūki. Ne tiek iš išdidumo, kiek todėl, kad suvokiame, kokia bereikšmė musu dalia. Juk kartais gailimes patys sava. Tai vienintelė užuojauta, kuri atrodo mums priimtina, – tas jausmas mums tikriausiai nesuprantamas ir atrodo

nevyriškas. Vis dėlto ji patiria narsiausieji iš musu. Tik mes vadinam vyriškais tuos, kurie turi aiškų protą, ir mums nereikia jėgos, atsietos nuo išvalgumo.

Pasirinkau pacius kraštutiniausius; šitame lygmenyje absurdas suteikia jiems karališkos galios. Teisybe, tie valdovai neturi karalystes⁸⁰. Taciau jie turi pranašumą prieš kitus – jie žino, jog visos karalystės iliuzinės. Jie tai žino – cia ir gludi visa ju didybė, - tad bergždžia butu kalbeti apie ju paslepta skausma arba palaidotu iliuziju pelenus. Netekti vilties – dar nereiškia nusivilti. Žemės liepsnos vertos dangaus aromatu. Nei aš, nei kuris kitas negalime ju teisti. Jie nesiekia būti geresni, jie stengiasi būti nuoseklus. Jeigu žodis „išmincius“ taikytinas žmogui, gyvenanciam tuo, ka turi, ir nepostringaujanciam apie tai, ko neturi, tuomet jie – išminčiai. Vienas ju, užkariautojas – bet dvasios sferoje, Don Juanas – bet pažinimo sferoje, aktorius – bet supratimo sferoje, žino tai geriau už bet kuri kita: „Neužsitarnavo jokios privilegijos nei žemeje, nei danguje tasai, kuris išstobulino savo avineliška romuma; taip ir liko geriausiu atveju juokingu avineliu, turinciu tik ragus ir daugiau nieko, - net jeigu isivaizduotume, kad jis nesprogsta iš tuštybės ir nesukelia skandalo, vaizduodamas teiseja“.

Šiaip ar taip, reikejo susieti tuos samprotavimus apie absurda su personažais, skleidžianciais daugiau šilumos. Vaizduote gali pridėti prie minetuju dar daugeli kitu, neatsiejamu nuo ju laiko ir tremties, irgi mokanciu gyventi pasaulio be ateities ir nuolaidu aukštumoje. Taigi šita absurdo pasauli, kuriame nera dievo, užpildo aiškiai mastantys ir nebeturintys vilties žmonės. Bet aš dar nekalbeju apie visu absurdiškiausia personažą – kureją.

ABSURDO KURYBA

FILOSOFIJA IR ROMANAS

Visi šitie gyvenimai užgestu šykščioje absurdo atmosferoje, jei kokia nors gili ir pastovi mintis neteiktu jiems jėgų. Šikart tai bus savotiškas ištikimybės jausmas. Esame mate, kaip žmonės samoningai vykde savo pareigą per pacius kvailiausius karus, nemanydami, jog prieštarauja patys sau⁸¹. Užtat kad jiems svarbiausia buvo nesivangstyti. Panašiai metafizine laime randasi palaikant pasaulio absurdiškumą. Užkariavimas, vaidyba, nesuskaiciuojamos meilės istorijos, absurdiškas maištas – taip pasireiškia žmogaus pagarba savo orumui kovoje, kurioje jis jau iš anksto nugaletas.

Svarbu tik likti ištikimam kovos taisyklems. Šitos minties pakanka, kad protas pasisemtų iš jos peno: Karo neimanoma paneigti. Reikia jame mirti arba juo gyventi⁸². Taip ir su absurdu: reikia juo kvepuoti, pripažinti jo pamokas ir jas ikunyti. Šiuo požiūriu absurdiškas džiaugsmas *par excellence* yra kuryba. „Menas, vien tik menas, - sako Nietzsche, - menas mums duotas tam, kad nemirtume nuo tiesos“⁸³.

Patirtyje, kuria mėginu čia aprašyti ir perteikti ivairiais budais, neabejotina viena: vos tik dingus vienai kanciai, iškart atsiranda kita. Vaikiški užmaršties ieškojimai, noras surasti pasitenkinimą dabar jau lieka be atgarsio. Nuolatine itampa, padedanti žmogui atsilaikyti prieš pasaulį, tvarkinga beprotybė, skatinanti viską priimti, stumia jį į kitą karštinę. Šiame pasaulyje kuryba yra vienintelė galimybė itvirtinti savo samonę ir užfiksuoti jos nutikimus. Kurti – reiškia gyventi dukart. Nerimastingas Prousto ieškojimas apčiuopomis, jo gelio, gobelenu bei nerimu skrupulingas kolekcionavimas nereiškia nieko kita. O sykiu jis ne kiek ne reikšmingesnis už tą nenutrūkstama bei neikainojama kurybą, kuriai kasdien visa gyvenimą atsiduoda autorius, užkariautojas ir visi absurdo žmonės. Visi jie stengiasi perteikti gestu, pakartoti, iš naujo atkurti realybę, kurioje gyvena. Galiausiai mes visuomet igauname savo tiesų pavidalą. Nusigrežusiam nuo amžinybės žmogui egzistencija tera tik nesibaigianti grandiozine pantomima, atliekama užsidejus absurdo kauke. Kuryba – tai didžioji pantomima.

Šitie žmonės pirmiausia igyja žinojimą, o paskui visos jų pastangos sutelkiamos išvaikšioti, išplesti ir praturtinti tą ateities neturincia salą, kuria jie ka tik priplauke⁸⁴. Bet iš pradžių reikia žinoti. Juk absurdo atradimas sutampa su pauze, kurios metu ugdomos ir iteisinos busimos aistros. Net žmonės, netikintys evangelija, turi savo Alyvų kalną⁸⁵. Ir ant jo irgi nevalia užmigti⁸⁶.

Absurdo žmogui neberupi aiškinti ir spresti, jam rupi tik patirti ir aprašyti⁸⁷. Viskas prasideda nuo išvalgaus abejingumo.

Aprašyti – tai viskas, ko siekia absurdo mintis. Juk ir mokslas, išsėmęs savo paradoksus, irgi liaujasi ka nors siules ir tenkinasi kontempliuodamas bei piešdamas visuomet tyra reiškiniu peizažą. Taip širdis sužino, kad šita jauduli, apemusi mus išvydus pasaulio pavidalus, lemia ne musu jausmo gilumas, o tu pavidalu ivairove. Aiškinimas čia bergždžias, bet ispudis išlieka, o drauge su juo ir nepaliaujami kiekybiškai neišsemiamo pasaulio skatinimai. Čia darosi aišku, kokia vieta tenka meno kuriniui.

Jis žymi kokios nors patirties mirti ir sykiu jos gausinima. Jis yra tarsi monotoniškas ir aistringas pasaulio jau suorkestruotu temu pakartojimas: kunas, tas tolydžio reprodukuojamas ivaizdis šventyklu frontonuose, formos arba spalvos, skaičius arba sielvartas. Tad pabaigai deretu pagvildinti pagrindines šio ese temas nuostabiame ir vaikiškame kurejo pasaulyje. Klaidinga butu čia išvelgti simboli ir manyti, kad meno kurinys gali tapti absurdo prieglobsciu. Jis jau pats savaime yra absurdo fenomenas, ir musu tikslas tik jį aprašyti. Jis nera išeitis iš dvasios negales. Priešingai, jis – viena tos negales žymiu, atsiliepianti visam žmogaus mastymui. Jis pirmasyk suteikia dvasiai galimybę peržengti savo ribas ir atsistoti priešais kita žmogų ne tam, kad jį savyje paklaidintu, o tam, kad pirštu prikišamai parodytu jam ta kelia be išeities, kuriuo žengia visi. Tuomet, kai samprotaujama apie absurda, kuryba eina paskui abejinguma ir atradimus. Ji žymi ta momenta, kai prasiveržia absurdo aistros ir liaujamasi protauti. Tuo ir pateisinama jos vieta šiame ese.

Pakaks išryškinti keleta kurejui ir mastytojui bendru temu, kad surastume meno kurinyje visus absurdo minties prieštaravimus. Protus giminiškus daro ne tiek tapacios išvados, kiek bendri prieštaravimai. Panašiai ir su filosofija bei kuryba. Vargu ar reikia aiškinti, jog ir vienai, ir kitai paskatina ta pati kancia. Butent tuo jos ir sutampa iš pradžių. Bet pastebejau, jog iš visu minciu, kuriu išeities taškas – absurdas, jame teišsilaiko vos keletas. Ir butent iš tu ju nukrypimu bei neištikimybes aš tiksliausiai nustaciau, kas priklauso tik absurdui. Sykiu privalau saves paklausti: ar imanomas absurdiškas meno kurinys?

Nepakenks, jeigu pabrėšime, jog senoji meno ir filosofijos priešprieša nepagrista. Pernelyg siauras jos supratimas bus, be abejo, klaidingas. Pa sakymas, jog abi šios veiklos rūšys turi savitumu, tikriausiai bus teisingas, tačiau miglotas. Vienintelis priimtinas argumentas butu nurodymas prieštaravimo tarp filosofo, užsisklendusio savo sistemos *viduje*, ir menininko, stovincio *priešais* savo kurini. Bet šis argumentas tiktu tik tam tikrai meno ir filosofijos formai, kuria mes laikome čia antraile. Meno, atsieto nuo jo kurejo, ideja ne tik pasenusi. Ji klaidinga. Paprastai pabrėžiama, jog, priešingai menininkui, joks filosofas niekada nebuvo sukūręs keleto filosofiniu sistemų. Bet šitai teisinga tik tiek, kiek teisinga tai, kad joks menininkas niekada nera išreiškęs daugiau kaip viena

vieninteli dalyka ivairiais pavidalais. Staigus meno tobulejimas, jo atsinaujinimo butinybe – tai tiesos, atsiradusios iš prietaro. Juk meno kurinys irgi yra konstrukcija, ir visi žino, kokie monotoniški gali būti didieji kurejai⁸⁸. Menininkas, kaip ir mastytojas, sudeda visa save į kurinį ir jame tampa. Šitas abipusis isismelkimas kelia viena svarbiausiu estetiniu problemu. Be to, žmogui, isitikinusiame dvasios siekiu vienoje, nieko nėra bergždžiau už toki skirstymą pagal tu siekiu metodus ir objektus. Nėra ribų tarp veiklos rūšių, kurias žmogus pasirenka noredamas suprasti ir myleti. Jo isismelkia viena į kita, ir jas jungia bendras nerimas.

Šitai privalu pasakyti iš pat pradžių. Kad absurdo kurinys taptų imanomas, reikia, kad į jį būtų įtausta mintis, išreikšta pačia aiškiausia forma. Tačiau kartu reikia, kad ji išryškėtų jame tik kaip dominuojantis intelektas. Šitas paradoksas paaiškinamas pačiu absurdu. Meno kurinys randasi tuomet, kai intelektas atsisako samprotauti apie konkrečius dalykus. Jis žymi kuniškojo prado triumfą. Ji rasti paskatina aiški mintis, tačiau tai padariusi ji savęs išsižada. Ji nepasiduoda pagundai suteikti gilesnę prasmę tam, kas parašyta, nes laiko tai neteiseta. Meno kurinys ikunija intelekto drama, tačiau irodo ją tik netiesiogiai. Absurdo kuriniui būtina, kad menininkas aiškiai suvoktų savo ribas ir kad mėnė konkretus dalykai reikštų tik save pačius ir nieko daugiau. Jis negali būti gyvenimo tikslas, prasmė ir paguoda. Kurti ar nekurti – nieko nekeičia. Absurdo kurejas nebrangina savo kurybos. Jis galėtų jos išsižadėti; kartais jis taip ir padaro. Jam pakanka kokios nors Abisinijos⁸⁹.

Cia sykiu galima išvelgti ir estetikos taisyklę. Tikras meno kurinys visuomet atitinka žmogaus matą. Iš esmės juo pasakoma „mažiau“. Esama tam tikro ryšio tarp menininko patirties ir ją atspindincio kurinio, tarp *Vilhelmo Meisterio* ir Goethe's brandumo. Tas ryšys prastas, kai isivaizduojama, jog kurinyje literatūriniais aiškinimais ant mezginiuoto popieriaus sutalpinama visa patirtis. Tas ryšys geras, kai kurinys tėra luitas, išskeltas iš patirties, deimanto briauna, kur susitelkia, nenubreždamas sau ribų, vidinis jo spindesys. Pirmuoju atveju – tai nesaikingumas ir pretenzijos į amžinybę. Antruoju – vaisingas kurinys, nes nesunkiai nuspejame, kokia turtinga patirtis jame numanoma. Absurdo menininko uždavinys – pasiekti, kad mokejimas gyventi pranoktų mokejimą rašyti. Baigdami pasakysime, jog šiuo požiūriu didis menininkas visu pirma yra didis mokovas gyventi, jeigu „gyventi“ čia reiškia tiek patirti, tiek mastyti⁹⁰. Vadinas, meno kurinys ikunija intelekto drama. Absurdo kurinys parodo, kaip mintis išsižada savo keru ir nuolankiai sutinka būti tik intelektu, išjudinanciu iš vietos regimybės ir pridengiančiu ivaizdžiais nepagristus dalykus. Jeigu pasaulis būtų aiškus, meno nebūtų.

Nekalbu čia apie formas ar spalvos mėnus, kur viešpatauja vien nuostabiai kuklus aprašymas*. Išraiškingumas pasideda ten, kur baigiasi mintis. Juk visu tu

* Idomu, kad pati intelektualiausia tapyba, toji, kuri stengiasi apriboti realybę jos pagrindiniais elementais, paskutiniėje savo studijoje tėra tik džiaugsmas akims. Iš pasaulio joje liko vien spalvos⁹¹.

jaunuoliu tušciomis akimis, užpildžiusiu šventyklas ir muziejus, filosofija sutalpinta gestuose⁹². Absurdo žmogui ji kur kas labiau pamokanti nei visos bibliotekos. Kitu požiūriu tas pats pasakytina ir apie muziką. Jeigu esama meno be pamokymu, tai toks menas – butent muzika. Ji pernelyg artima matematikai, kad nepasiskolintu iš jos nesavanaudiškumo. Šis dvasios žaismas su savimi pagal sutartas ir pamatuotas taisykles pletojasi musų garsineje erdveje, o anapus jos virpesiai jungiasi jau nebežmogiškame pasaulyje. Grynesniu jautimu nebuna. Šitie pavyzdžiai pernelyg paprasti. Absurdo žmogus šias dermes ir formas suvokia kaip savas.

Bet čia dar norečiau pakalbėti apie kurinį, kur pagunda aiškinti būna pati didžiausia, kur iliuzija peršasi pati savaime, kur išvada beveik neišvengiama. Turiu galvoje romanų kurimą. Ir klausiu savęs, ar absurdas gali čia išlikti.

Galvoti – tai visu pirma geidauti sukurti koki nors pasaulį (arba apriboti savąjį, o tai tas pats). Tai reiškia trauktis nuo esminio prieštaravimo tarp žmogaus ir jo patirties, ieškant pasaulio, saistomo priežasciu arba švieciama analogiju, pasaulio, kuris leistu iversti ta nepakeliama nedarna. Filosofas, net jeigu jis ir Kantas, yra kurejas. Jis turi savo personažus, savo simbolius ir savo paslepta veiksmą. Jis turi ir savo atomazgą. O faktas, jog romanas tapo populiariesnis už poeziją bei esė, priešingai, nepaisant regimybės, liudija tik dar didesni menų intelektualizavimą. Susitarkime, – čia kalbame tikrai apie didžiulius romanus. Apie žanro vaisingumą ir didingumą dažnai sprendžiama pagal nevykusius jo pavyzdžius. Del to, kad esama prastų romanų, neturėtume užmiršti geriausiųjų vertės. Butent juose ir atsiranda ištisi pasauliai. Romanas turi savo logiką, savo samprotavimus, savo intuiciją ir savo postulatus. Jis turi ir savo aiškumo reikalavimus*.

Klasikine priešprieša, kuria jau minejau, šiuo ypatingu atveju pateisinama dar mažiau. Ji turėjo reikšmės tais laikais, kai buvo lengva atskirti filosofinį mokymą nuo jo autoriaus. O šiandien, kai mintis nebepretenduoja į universalumą, kai geriausia jos istorija būtų jos atgailavimų istorija, žinome, jog bet kuris turintis vertės mokymas nebeatskiriamas nuo jo autoriaus. Net *Etika*⁹³ tam tikra prasme tėra ilga ir nuosekli išpažintis. Abstrakti mintis pagaliau susijungė su savo kuniškąja atspara. O kuno džiaugsmas bei aistros romanuose vis labiau paklūsta vienos ar kitos pasaulio vizijos reikalavimams. Jau nebepasakojamos „istorijos“, o kuriamas savas pasaulis. Didieji romanistai – tai romanistai filosofai, t. y. romanistai, iliustruojantys kokią nors tezę, priešingybę. Tokie yra Balzacas, Sade'as, Melville'is, Stendhalis, Dostojevskis, Proustas, Malraux, Kafka, ir čia tik keletas jų.

* Verta apie tai pasvarstyti: tatau paaiškina tu blogiausių romanų atsiradimą. Beveik visi isivaizduoja gali mastyti ir tam tikra prasme iš tikro geriau ar prasciau masto. Ir tik nedaugelis gali isivaizduoti esant poetai ar žodžio meistrui. Tačiau nuo to momento, kai mintis užgožė stilių, romanas užplūdo minia. Šitai nėra taip blogai, kaip kalbama. Geriausi romanistai buvo priversti tapti reiklesni patys sau. O tie, kurie patyre nesėkmę, nebuvo verti išlikti.

Bet butent ju pasirinkimas rašyti veikiau ivaizdžiais nei samprotavimais⁹⁴ atskleidžia tam tikra ju mastysenos bendruma – jie isitikine, kad bet koks aiškinimas bergždžias ir tik jutiminis išorinis daiktu pavidalas yra pamokantis. Jie žiuri i kurini kaip i pabaiga ir sykiu pradžia. Jis užbaigia dažnai neišsakyta filosofija, ja iliustruoja ir apvainikuoja. Taciau tik filosofines potekstes daro ji daugiau ar mažiau tobula. Pagaliau jis irodo, jog to senojo pasakymo variantas – truputis filosofijos atitolina nuo gyvenimo, o daug filosofijos prie jo sugražina – yra teisingas⁹⁵. Nesugebedama sutaurinti tikroves, mintis tenkinasi tuo, kad ja vaizduoja. Romanas, apie kuri cia ir kalbama, yra šio santykinio ir sykiu neišsemiamo pažinimo, tokio panašaus i meiles pažinima, irankis. Ir tas pradinis susižavejimas, ir vaisingas sumanymo brandinimas daro romanu kuryba panašia i meile.

Bent jau šiuos kerus romano kurybai priskiriu nuo pat pradziu. Bet aš priskyriau juos ir tiems nuolankios minties kunigaikščiams, kuriu savižudybes paskui galejau stebeti. Pirmiausia man rupi suvokti ir aprašyti ta jega, kuri pastumeja juos i banalu iliuziju kelia. Tad ir cia pasinaudosiu tuo paciu metodu. Tai, kad jau esu juo naudojesis, pades man sutrumpinti samprotavimus ir glaustai išdestyti ju esme pasitelkus viena tikslu pavyzdi. Aš noriu sužinoti, ar sutinkant gyventi be paskatos galima sutikti be paskatos dirbti ir kurti ir koks kelias veda i šita laisve. Noriu išvaduoti savo pasauli nuo šitu vaizdiniu ir užpildyti ji vien kuniškomis tiesomis, kuriu buvimo negaliu paneigti. Galiu sukurti absurdo kurini, pasirinkti veikiau kurybine negu kokia kita nuostata. Taciau kad absurdo nuostata tokia ir išliktu, joje turi buti išsaugotas nepagristumo suvokimas. Tas pats pasakytina ir apie kurini. Jeigu jame nesilaikoma absurdo reikalavimu, jeigu jis neiliustruoja nedarnos ir maišto, jeigu jame aukojamasi iliuzijoms ir jis skatina vilti, tuomet jis praranda nepagristuma. Aš nebegaliu nuo jo atsiskirti. Mano gyvenimas gali rasti jame prasme, o tai juokinga. Jis liaujasi buves abejingumo ir aistros lavinimu, apvainikuojanciu žmogaus gyvenimo spindesi ir beprasmybe.

Ar toje kurybos rušyje, kur aiškinimo pagunda stipriausia, vis delto galima ja iveikti? Ar fikciju pasaulyje, kur itin ryškus realaus pasaulio suvokimas, galesiu likti ištikimas absurdui, nepasiduodamas stipriam norui padaryti išvada? Šitiek klausimu liko aptarti. Jau žinome, ka jie reiškia. Tai samones, kuriai baisu atsisakyti savo svarbiausio ir sunkaus priesako baigiamosios iliuzijos labui, paskutines dvejonas. Kas tinka kurybai, i kuria žiurima kaip i *viena* iš galimu žmogaus, suvokiancio absurda, nuostatu, tinka ir visiems kitiems jam prieinamiems gyvenimo stiliams. Užkariautojas ar aktorius, kurejas ar Don Juanas gali ir užmiršti, jog neimanoma butu gyventi ju gyvenimo, neisisamoninus jo beprasmiškumo. Juk priprantama taip greitai. Žmogus nori užsidirbti pinigų, kad galetu laimingai gyventi, - ir visos pastangos, geriausia gyvenimo dalis atiduodama tam pinigų vaikymuisi. Laime liko užmiršta, priemone tapo tikslu. Panašiai ir visos užkariautojo pastangos netrukus virsta

garbes siekimu, kuris iš pradžių buvo tik kelias į pilnesnį gyvenimą. Don Juanas savu ruožtu irgi susitaikys su likimu, pasitenkins ta egzistencija, kuri tampa didi tik esant maištui. Pirmuoju atveju prarastas samoningumas, antruoju – maištas, ir abiem atvejais absurdas dingsta. Žmogaus širdy gludi tiek atkaklios vilties. Netgi didžiausi vargdieniai kartais pasiduoda iliuzijoms. Toks pritarimas, padiktuotas ramybės poreikio, labai artimas egzistenciniam sutikimui. Tad yra šviesos dievai ir purvo stabai⁹⁶. Tačiau svarbu surasti vidurio kelia, vedanti prie žmogaus pavidalu.

Ligi šiol absurdo poreikio esmė mums geriausiai atskleidavo jo nesėkmės. Panašiai ir čia, norint suvokti romano kurybos esmę, pakanka pastebėti, jog romanai gali būti tokie pat dviprasmiški, kaip ir kai kurie filosofiniai mokymai. Tad pavyzdžiu galiu pasirinkti kurinį, kuriame sujungta viskas, kas būdinga absurdo samonei, kurio išeities taškas lengvai suvokiamas, o atmosfera aiški. Nagrinėjimo išvados bus pamokancios. Jeigu absurdas čia nebus išsaugotas iki galo, pamatysime, kokiais aplinkiniais keliais į jį isiskverbia iliuzija. Pakaks vieno aiškaus pavyzdžio, vienos temos ir kurejo ištikimybės. Analizė bus tokia pati, kokia jau taikėme plačiau.

Panagrinesiu viena Dostojevskio mėgstama kurybos tema. Galečiau patyrinti ir kitus kurinius*. Bet čia ši problema traktuojama tiesiogiai, didingai ir emociškai kaip mokymuose tu egzistencialistu, apie kuriuos jau buvo kalbėta. Toks panašumas palengvins mano uždavinį.

* Pavyzdžiui, Malraux romanus. Tačiau tuomet reikėtų sykiu paliesti ir socialinę problemą, kurios absurdo mastymas negali apeiti (juoba kad jis gali pasiūlyti keletą labai skirtingų jos sprendimų). Bet privalu apsiriboti.

VISI Dostojevskio herojai kelia gyvenimo prasmes klausima. Tuo jie šiuolaikiški: jie nebijo atrodyti juokingi. Nudienos jausena nuo klasikinės skiria tai, kad ši semiasi peno iš moraliniu problemu, o nudiene – iš metafiziniu. Dostojevskio romanuose tas klausimas keliamas taip intensyviai, jog ipareigoja imtis kraštutiniu sprendimu. Egzistencija yra melas, *arba* ji yra amžina. Jeigu Dostojevskis pasitenkintu šio klausimo sprendimu, jis butu filosofas. Tačiau jis parodo, kokius padarinius šie proto žaidimai gali tureti žmogaus gyvenime, ir cia jis – menininkas. Iš visu tu padariniu labiausiai sudomina ji paskutinytis, tas, kuri *Rašytojo dienoraštyje* jis pavadina logiška savižudybe. 1876 m. gruodžio leidinyje jis pateikia samprotavimus apie „logiška savižudybe“⁹⁸. Isitikines, jog žmogaus egzistencija yra visiškai absurdas tam, kuris netiki nemirtingumu, nusivylelis prieina prie tokiu išvadu: „Kadangi i klausimus apie laime per savo samone iš gamtos gaunu tik toki atsakyma, esa galiu buti laimingas vien prisitaikes prie visumos harmonijos, kurios nesuprantu ir – man tatau visiškai akivaizdu – niekadous nesugebesiu suprasti...”

... Kadangi galiausiai, esant tokiai tvarkai, prisiimu sykiu ieškovo ir atsakovo, kaltinamojo ir teisejo vaidmenis ir manau, kad šita gamtos komedija yra visiškai kvaila, o kesti man ta komedija yra dargi žeminantis dalykas...

Tad budamas neabejotinas ieškovas ir atsakovas, teisejas ir kaltinamasis, aš pasmerkiu ta gamta. Taip begediškai ir žuliai pagimdžiusia mane kentejimams, - sunaikinimui drauge su savimi...”

Šitoje pozicijoje dar esama šiek tiek humoro. Savižudis nusižudo todėl, kad metafiziniu požiuriu jis ižeistas. Tam tikra prasme jis atsikeršija. Taip jis irodo, kad jo „nepaimsi“. Tačiau mes žinome, kad toji pati tema tik jau su kur kas nuostabesniu užmoju ikunyta *Kipšu* personaže Kirilove, kuris irgi yra logiškos savižudybes šalininkas. Inžinierius Kirilovas kažkur pareiškia noris nusižudyti, nes „tokia jo mintis“. Žinia, tuos žodžius reikia suprasti tiesiogiai. Jis stengiasi mirti del minties, del idejos. Tai aukščiausio lygio savižudybe. Scena po scenos Kirilovo kauke aiškeja, ir mums atsiveria ta pragaištinga mintis, kuria jis gyvena. Inžinierius iš tikro persiima *Dienoraščio* mintimis. Jis jautia, jog Dievas yra butinas ir reikia, kad jis egzistuotu. Tačiau jis žino, kad jo nera ir negali buti. „Nejaugi tu nesupranti, - sušunka jis, - kad vien del šito galima nusižudyti?“ Tokia nuostata irgi lemia kai kuriuos absurdo padarinius jo samoneje. Jis abejingai sutinka, kad jo savižudybe butu panaudota reikalui, kuri jis niekina. „Aš nustaciau šianakt, kad man vis vien“. Pagaliau jis rengiasi šiam žingsniui, apimtas sumišo laisves ir maišto jausmo: „Aš žudausi, kad parodyčiau nepaklusnuma ir nauja baisia savo laisve“. Tai jau nebe kerštas, tai maištas. Taigi Kirilovas yra absurdo personažas – tik su ta esmine išlyga, kad nusižudo. Tačiau jis pats paaiškina ta prieštaravima, ir dargi taip, kad kuo gryniausiai atskleidžia

absurdo paslapti. Savo mirties logika jis papildo nepaprastu siekiu, suteikiančiu tam personažui aiškia perspektyva: jis nori nusižudyti, kad taptu dievu.

Klasikinio aiškumo išprotavimas. Jeigu Dievo nera, Kirilovas – dievas. Jeigu Dievo nera, Kirilovas privalo nusižudyti, kad taptu dievu. Ši logika – absurdiška, bet butent to ir reikia. Vis delto idomu butu iprasminti šita i žeme nuleista dievybe. Kitaip tariant, išryškinti premisa: „Jeigu Dievo nera, tai aš – dievas“, kuri tebera gana miglota. Svarbu iš pradžių pažymėti, kad žmogus, reiškiantis tokia beprotiška pretenzija, yra visiškai žemiškas. Jis džiaugiasi drauge su Šatovu, kai pas ši sugrižta žmona. Ant raštelio, kuris bus rastas po jo mirties, jam knieti nupiešti veida, rodanti „jiems“ liežuvi. Jis vaikiškas, umus, aistringas, nuoseklus ir jautrus. Jo tikrai logika ir ikyri ideja – antžmogio, o visa jausmu gama – žmogaus. Ir vis delto ne kas kitas, o jis pats kuo ramiausiai kalba apie savo dieviškumą. Jis ne beprotis arba tuomet beprotis Dostojevskis. Vadinas, ji veikia ne didybės manijos sukelta iliuzija. Ir šiuo atveju juokinga butu suprasti jo žodžius tiesiogine prasme.

Pats Kirilovas padeda mums geriau ji suprasti. Atsakydamas i Stavrogino klausima, jis patikslins, jog kalba ne apie dieva-žmogų. Galima pamanyti, jog šitaip jis nori buti nepanašus i Kristu. Bet iš tikruju ketina prisijungti ji prie saves. Akimirka Kirilovas išties isivaizduoja, jog numires Jezus *neatsidure rojuje*. Ir staiga suprato, kad jo kancia buvo bergždžia. „Gamtos desniai, - sako inžinierius, - priverite ji ir gyventi tarp to melo, ir mirti del melo“. Tik šia prasme Jezus ikunija visa žmogiškąją drama. Jis buvo tobulas žmogus, nes realizavo absurdiškiausią dalį. Jis ne Dievas-žmogus, o žmogus-dievas. Kaip ir Kristus, kiekvienas musu gali buti – ir tam tikra prasme yra – nukryžiuotas ir apgautas.

Tad dievybe, apie kuria čia kalbame, visai žemiška. „Aš trejus metus ieškojau savo dieviškumo atributo, - sako Kirilovas, - ir suradau ji; mano dieviškumo atributas – Savavalytė“. Dabar tampa aiški ir Kirilovo premisos prasme: „Jeigu Dievo nera, tai aš – dievas“. Tapti dievu – tai tik buti laisvam šioje žemeje ir netarnauti nemirtingai butybei. O svarbiausia, žinoma, padaryti visas išvadas iš šitos skausmingos savavalytės. Jeigu Dievas egzistuoja, tai viskas priklauso nuo jo, ir mes bejėgiai prieš jo valią. Jeigu jo nera, viskas priklauso nuo musu paciu. Kirilovui, kaip ir Nietzsche'ui, užmušti Dieva reiškia paciam tapti dievu ir jau šioje žemeje realizuoti amžiną gyvenimą, apie kuri kalba Evangelija*.

Bet jeigu šito metafiziško nusikaltimo pakanka, kad žmogus pats save realizuotu, tai kam dar reikia savižudybės? Kam žudyti, palikti ši pasauli, kai užsikariavai laisvę? Čia esama prieštaravimo. Kirilovas puikiai tai supranta ir priduria: „Jeigu tu šitai suvoki, tu – caras ir jau nebenusižudysi, o gyvensi pacioje didžiausioje šloveje“. Bet žmonės to nežino. Jie „šito“ nejaučia. Kaip ir Prometejo⁹⁹ laikais, jie minta aklomis viltimis†. Jiems butina, kad kas nors

* „Stavroginas: Jus itikejot busimu amžinuojų gyvenimu? Kirilovas: Ne, tik cionykščiu amžinuojų gyvenimu“.

† „Žmogus nieko daugiau ir nedare, tik kure sau Dieva, kad pats nenusižudytu; tai ir yra visa pasauline istorija iki musu dienu“.

nurodytu kelia, jie negali apsieiti be pamokslu. Tad Kirilovas turi nusižudyti iš meilės žmonijai. Jis privalo nurodyti savo broliams sunku karališka kelia, kuriuo pats žengs pirmasis. Tai pedagogiška savižudybė. Taigi Kirilovas aukojasi. Nors jis ir nukryžiuotas, bet apgautas nebus. Jis taip ir lieka žmogumi-dievu, isitikinusiu, jog po mirties nieko nėra, ir kupinu evangeliško liudėsio. „Aš nelaimingas, - sako jis, - nes *privalau* apreikšti savavalystę“. Taciau kai jis bus jau mires ir žmonės pagaliau viska supras, šioje žemeje apsigyvens carai, ir ji nušvis žmogiška šlove. Kirilovo pistoleto šuvis bus paskutines revoliucijos signalas. Tad i mirti ji stumia ne neviltis, o nesavanaudiška meile artimam. Prieš kruviną neapsakomo dvasinio nutikimo finalą Kirilovas ištaria sena kaip žmonijos kancios frazė: „Viskas gerai“.

Taigi savižudybės tema Dostojevskio kuryboje yra absurdo tema. Prieš eidami toliau, tik pažymėkim, kad Kirilovas atsikartoja kituose personažuose, kurie savo ruožtu pradeda naujas absurdo temas. Stavroginas ir Ivanas Kazarmovas praktikuoja absurdo tiesas. Butent juos ir išlaisvina Kirilovo mirtis. Jie mėgina tapti carais. Stavroginas gyvena „ironiška“ gyvenima, gerai žinome koki. Jis sukelia aplinkiniu neapykantą. Taciau žodžiai-raktas i šita personažą slypi jo atsisveikinimo laiške: „Aš niekam negalejau pajusti neapykantos“. Jis – abejingumo caras. Kaip ir Ivanas, atsisakantis išsižadėti karališkuju proto galiu. Tiems, kurie, kaip jo brolis, savo gyvenimu irodo, jog norint tikėti, reikia būti nuolankiam, jis galetu atsakyti, jog ta sąlyga – niekinga. Raktas i ji yra toji frazė „Viskas leista“ su deramu jai liudėsio niuansu. Žinoma, jis, kaip ir Nietzsche, tasai garsiausiasis Dievo žudikas, baigia gyvenimą beprotybe. Taciau tai neišvengiama rizika, ir pamčius šitokias tragiškas baigtis absurdo protui svarbiausia paklausti: „O ka tatau irodo?“

Taigi romanuose, kaip ir *Rašytojo dienoraštyje*, keliamas absurdo klausimas. Jie teigia logika, vedancia iki pat mirties, džiugesi, „siaubinga“ laisvė, caru šlove, tapusia žmonių šlove. Viskas gerai, viskas leista ir nėra nieko, ko vertetu neapkeisti, - tai absurdo postulatai. Bet kokia gi stebuklinga toji kuryba, kur šitos iš ugnies ir ledo sukurtos butybės atrodo mums tokios artimos! Aistringas abejingumo pasaulis, užaujantis ju širdyse, visai mums neatrodo šlykštus. Mes atpažistame jame kasdienius savo nerimus. Ir, ko gero, tik Dostojevskiui pavyko suteikti absurdo pasauliui tokio suprantamo ir tokio kankinamo žavesio.

O vis dėlto prie kokios išvados jis prieina? Dvi citatos parodys visišką rašytojo metafizikos sujaukimą, lemianti kitus atradimus. Kadangi samprotavimai apie logišką savižudybę sukele kritiku protestus, kituose *Rašytojo dienoraščio* leidiniuose Dostojevskis išpletoja savo nuostatą ir padaro tokia išvadą: „Jeigu tikejimas nemirtingumu yra toks būtinas žmogaus bučiai (kad be jo žmogus pradeda galvoti apie savižudybę), vadinasi, tai ir yra normali žmonijos busena, o jeigu taip, tai ir žmogaus sielos nemirtingumas egzistuoja be jokios abejones“¹⁰⁰. Kita vertus, paskutiniuose paskutiniojo jo romano puslapiuose, besibaigiant toms gigantiškoms kautynėms su Dievu, vaikai klausia Aliošos:

„Kazarmovai, nejaugi iš tikrujų religija sako, kad visi mes prisikelsim iš numirusiuju ir atgysim, ir vel pamatysim vieni kitus?“ Ir Alioša jiems atsako: „Butinai atgysim, butinai pamatysim ir linksmi, džiaugsmingai papasakosim vieni kitiems viską, kas buvo“.

Vadinasi, Kirilovas, Stavroginas ir Ivanas pralaimejo. *Broliai Kazarmovai* – atsakymas *Kipšams*. Tai ir yra galutinė išvada. Aliošos atvejis nėra toks dviprasmiškas kaip kunigaikščio Myškino. Budamas ligonis, šis gyvena amžinoje dabartyje, čia besišypsancioje, čia abejingoje, ir šita palaimos busena galetu būti tasai amžinasis gyvenimas, apie kuri kunigaikštis kalba. Alioša, priešingai, pasako aiškiai: „Butinai pamatysim“. Apie savižudybę ir beprotybę čia jau nebegali būti ne kalbos. Kam jos reikalingos žmogui, isitikinusiame nemirtingumu ir jo džiaugsmams? Žmogus iškeičia savo dieviškumą į laimę. „Ir linksmi, džiaugsmingai papasakosim vieni kitiems viską, kas buvo“. Kirilovo pistoletas pokštelejo kažkur Rusijoje, tačiau pasaulis ir toliau puoselejo aklas savo viltis. Žmonės „šito“ nesuprato. Vadinasi, su mumis kalba ne absurdo romanistas, o egzistencinis romanistas. Ir čia šuolis jaudinantis ir teikiantis didingumo jį ikvepusiam menui. Tas susitaikymas graudus, kupinas dvejoniu, netvirtas, bet aistringas. Dostojevskis rašė apie *Brolius Kazarmovus*: „Svarbiausias klausimas, gvildenamas visose šitos knygos dalyse, yra klausimas, samoningai ir nesamoningai kankines mane visa gyvenima, - Dievo buvimas“. Sunku patikėti, jog pakako vieno romano, kad viso gyvenimo kancia virstu džiugiu tikrumu. Vienas komentatorius* teisingai pažymi: „Dostojevskis turi nemažą bendrą su Ivanu – ir todėl pozityviems *Kazarmovu* skyriams prireikė trijų menesių pastangų, o tie, kuriuos jis vadino „šventvagiškais“, buvo sukurti per tris savaites, užėjus ikvepimui“. Nėra nė vieno Dostojevskio personažo, kuris neturetu kune tos rakšties, jos nedirgintu arba neieškotu užsimiršimo geiduliuose ar ištvirkavime†. Pasilikime prie šitos abejones. Priešais mus kuryba, kurios šešeliuose, skvarbesniuose už dienos šviesą, išžiurime žmogaus kovą su savo viltimis. Prieš pabaigą, kurejas renkasi, prieštaraudamas savo personažams. Šitas prieštaravimas leidžia padaryti šio tokia pataisą. Priešais mus – ne absurdo kurinys, o kurinys, keliantis absurdo problemą.

Dostojevskio atsakymas – tai nusižeminimas, „geda“, anot Stavrogino. Absurdo kurinys, priešingai, nepateikia jokio atsakymo, štai ir visas skirtumas. Baigdami pažymekime: absurdu Dostojevskio kuryboje prieštarauja ne krikščioniškas jos pobudis, o tai, kad ji skelbia nemirtingumą. Galima būti krikščioniu ir sykiu absurdo žmogumi. Esama krikščioniu, kurie netiki nemirtingumu. Kalbant apie meno kurinį, būtų galima patikslinti vieną absurdo analizės kryptį, kuria buvo galima nujausti iš ankstesniu puslapiu. Ji skatina iškelti „Evangelijos absurdiškumą“ klausimą. Ji išryškina tą turtingą busimą atgarsiu minti, kad tvirtas isitikinimas – ne kliūtis netikejimui. Priešingai,

* Borisas de Schloezeris.

† Idomi ir išvalgi A. Gide'o pastaba: „Beveik visi Dostojevskio herojai yra poligamai“.

matome, kad *Kipšu* autorius, gerai žinodamas šituos kelius, galiausiai pasirinko visai kita taka. Stulbinantis kurejo atsakymas savo personažams, Dostojevskio atsakymas Kirilovui iš tikro gali būti reziumuojamas šitaip: gyvenimas yra melas, ir jis yra amžinas.

KURYBA BE RYTOJAUS

TAIGI matau, kad vilties negalima atsisakyti visiems laikams ir kad ji užvaldo butent tuos, kurie isivaizduoja jos atsikrate. Tuo man ir idomus kuriniai, apie kuriuos buvo kalbėta ligi šiol. Galeciau, bent jau kurybos sferoje, išvardyti keleta tikru absurdo kurinių*. Bet viskas privalo tureti pradžia. Šito tyrinėjimo objektas – tam tikra ištikimybės rušis. Bažnyčia buvo tokia žiauri eretikams tik todėl, kad mane, jog nera baisesnio priešo už jos paklydusius vaikus. Taciau gnostiku narsumo istorija ir manikeju krypciu gyvybingumas labiau už visas maldas prisidejo prie ortodoksiškos dogmos sukurimo. Su visomis butinomis išlygomis tas pats pasakytina ir apie absurda. Jo kelias randamas aptikus kelius, kurie veda nuo jo tolyn. Ne taip jau nesvarbu, baigiant samprotauti apie absurda, vienoje iš nuostatu, padiktuotu jo logikos, vel rasti vilti, sugrižtancia tokiu jaudinanciu pavidalu. Tai rodo, kokia sunki yra absurdo askeze. Tatai ypac rodo, jog butina, kad samone nesiliautu budravusi, vadinasi, iš esmes tinka šitam ese.

Jeigu kol kas nesvarbu išvardyti absurdo kurinius, tai galima bent apibudinti viena tu kurybiniu nuostatu, kurios gali papildyti absurdo egzistencija. Tokia puikia paslauga menui gali padaryti tik negatyvus mastymas. Neaiškus ir nuolankus, jis taip pat reikalingas reikšmingam kuriniui, kaip juoda spalva reikalinga baltai. Dirbti ir kurti „niekam“, lipdyti skulpturas iš molio, žinoti, kad tavo kuryba neturi ateities, matyti, kaip tavo kurinys sunaikinamas per viena diena ir suvokti, kad iš esmes tai taip pat nesvarbu, kaip ir statyti amžiams – sunki išmintis, kuria aprobuoja absurdo mastymas. Vykdyti tuodu uždavinius sykiu, - viena vertus, neigti, kita vertus, aukštinti, - tai kelias, atsiveriantis absurdo kurejui. Jis turi nuspalvinti tuštuma savo spalvomis.

Šitai lemia ypatinga meno kurinio koncepcija. Pernelyg dažnai i kurejo darba žiurima kaip i paskiru liudijimu seka. Tuomet menininkas supainiojamas su literatu. Gili mintis yra nuolatinis tapsmas, ji susilieja su gyvenimo patirtimi ir igauna joje pavidala. Taip ir unikali žmogaus kuryba tvirteja tuose vienas paskui kita atsirandanciuose sudetinguose pavidaluose – jo kuriniuose. Vieni ju papildo kitus, pataiso juos arba užpildo ju spragas, o kartais ir paprieštarauja. Jeigu kas ir užbaigia kuryba, tai toli gražu ne pergalingas ir apgaulingas apakinto menininko šuksnis: „Aš viska pasakiau“, o kurejo mirtis, nutraukianti jo patirti ir užvercianti knyga, kur jis sudejo savo talenta.

Šitos kurejo pastangos, šita antžmogiška savivoka nebutinai skaitytojui matomos. Žmogaus kuryboje nera jokios paslapties. Ta stebukla sukuria valia. Ir vis delto tikros kurybos nebuna be slepinii. Žinoma, kuriniu ciklas gali buti tik serija priartejimu prie tos pacios minties. Bet galima isivaizduoti ir kitokio pobudžio kurejus, megstancius sugretinima. Ju kuriniai gali atrodyti visiškai

* Pavyzdžiui, Melville'io *Mobi Dikas*.

tarpusavy nesusije. Tam tikru mastu netgi prieštaraujantys vienas kitam. Taciau surinkti draugen jie atgauna darla. Tad galutine savo prasme jie igyja po autoriaus mirties. O ryškiausia šviesa juos nušviecia ju autoriaus gyvenimas. Tuomet jie tera tik neseckmiu rinkinys. Bet jeigu visos tos neseckmes turi vienoda rezonansa, vadinasi, kurejas sugebejo atkartoti savo paties likimo vaizda, priversti suskambeti ta bergždžia paslapti, kuria laike savy.

Pastangos valdyti cia gana stiprios. Taciau žmogaus protas gali kur kas daugiau. Jis parodo, kad kuryba tera valios aktas. Esu minejes, kad žmogaus valia neturi kito tikslo, kaip palaikyti samones budruma. O tai neimanoma be disciplinos. Iš visu kantrybes ir išvalgumo mokyklu kuryba – veiksmingiausia. Be to, ji stulbinamai liudija vienintele žmogaus orumo apraiška: nenumaldoma maišta prieš savo dalia, atkakluma siekiuose, kurie iš anksto laikomi bergždžiais. Jai reikia kasdieniu pastangu, savitvardos, tikslaus tiesos ribu ivertinimo, saiko ir jegos. Ji yra askeze. Ir visa tai „niekam“, kad kartotum ta pati ir mindžikuotum vietoje. Bet galbut didis meno kurinys svarbus ne pats savaime, o kaip žmogaus išbandymas ir jam suteikta galimybe iveikti savo iliuzijas bei dar truputi priarteti prie nuogos tikroves.

Nesuklyskim del estetikos. Aš cia kalbu ne apie kantriai teikiama informacija ar nepaliaujama ir bergždžia kokios nors tezes iliustravima. Kaip tik atvirkščiai, jei man pavyko aiškiai tai parodyti. Romanas, irodinejantis teze – visu neapkestiniausias kurinys, - dažniausiai buna ikveptas *savimi patenkinto* mastymo. Isivaizduojama turint savo tiesa ir ji irodinejama. Tuomet paleidžiamos i darba idejos, o idejos – minties priešingybe, tokie kurejai – tai susigede filosofai. O tie, apie kuriuos kalbu arba kuriuos isivaizduoju, priešingai, - aiškiai mastantys filosofai. Ten, kur mintis savės išsižada, jie iškelia savo kuriniu ivaizdžius nelyginant akivaizdžius ribotos, mirtingos ir maištaujancios minties simbolius.

Galbut tie kuriniai kažka irodo. Bet romanistai pateikia tuos irodymus veikiau patys sau nei kam kitam. Svarbiausia, kad jie triumfuoja konkretybeje, cia ir yra ju didybes esme. Ta grynai kuniška triumfa jiems parenge mastymas, atstumes bet kokias abstrakcijas. Kai ju atsisakoma visiškai, kunas iškart suteikia galimybes kuriniui suspindeti visu absurdo spindesiu. Aistringus kurinius rašo ironiški filosofai.

Kiekvienas vienoves išsižadantis mastymas aukština ivairove. O ivairove – meno sritis. Prota išlaisvina tik ta mintis, kuri palieka ji viena su savimi, aiškiai suvokianciu savo ribas ir greita gala. Jokia doktrina jo nepaakina. Jis laukia subrestant kurini ir gyvenima. Atsiskyres nuo jo, kurinys dar syki prabils prislopintu suvis praradusios vilti sielos balsu. Arba neprabils, jeigu kurejas, pavarges nuo savo žaidimo, nuspres nuo jo nusigrežti. Tai lygiaverciai dalykai.

Taigi aš reikalauju iš absurdo kurybos to paties, ko reikalavau iš absurdo mastymo, - maišto, laisves ir ivairoves. Paskui kuryba pademonstruos savo

visiška nereikalinguma. Tose kasdienese pastangose, kur protas ir aistra susipina ir palaiko kits kita, absurdo žmogus atranda drausmę, tapsiančią jo pagrindinę jėgą. Tam reikalingi stropumas, atkaklumas ir išvalgumas suartina kurejo ir užkariautojo nuostatas, vadinasi, kurti – reiškia suteikti formą savo likimui. O dėl visuometinių personažų, tai jie apibudinami kuryba bent jau tiek, kiek patys ją apibūdina. Aktorius jau irode mums – ribos tarp atrodyti ir būti nėra.

Pakartokime dar sykį. Niekas iš minėtų dalykų neturi realios prasmės. Šitame laisvės kelyje dar yra kur eiti į priekį. Paskutine tu giminišku protu – kurejo ar užkariautojo – pastanga bus išmokti išsilaisvinti iš savo ketinimų: sugebeti padaryti prielaidą, jog ir paties kurinio – ar tai būtų užkariavimas, ar meilė, ar kuryba – gali nebūti, ir taip isisamoninti visiška individualaus gyvenimo nereikalingumą¹⁰¹. Šitai dargi suteikia jiems laisvumo kuriant tuos kurinius, kaip absurdo pastebejimas gyvenime suteikė jiems galimybę siautulingai į jį pasinerti.

Lieka dar likimas, kurio fatališka tik išeitis. Už šito unikalaus mirties fatališkumo ribų viskas – džiaugsmas ar laimė – yra laisvė. Lieka pasaulis, ir vienintelis jo šeiminingas – žmogus. Jis varžė tikrai kito pasaulio iliuziją. Dabar jo mastymui jau lemta ne savyje išsižadėti, o pažinti ivaizdžiais. Jis šelioja mituose, tačiau tuose, kuriems gelmė suteikia tik žmogaus skausmą, toks pat neišsemiamas kaip ir jis. Tai jau ne pasaka apie dievus, pradžiuginanti ir apakinanti, o žemiškieji veidas, gestas ir drama, kuriuose sukaupia sunkiai įgytą išmintį ir aistrą be rytojaus.

SIZIFO MITAS

DIEVAI pasmerke Sizifa¹⁰² tolydžio ridenti didžiuli akmeni i kalno viršune, nuo kurios šis nuriededavo veikiamas savo svorio. Jie ne be pagrindo mane, jog nesama baisesnės bausmės už bergždžia ir beviltiška darbą.

Jeigu tikesime Homeru, Sizifas buvo išmintingiausias ir apdairiausias iš mirtingųjų. Pasak kito šaltinio, priešingai, jis buvo linkęs plešikauti. Aš nematau čia prieštaravimo. Tiesiog skiriasi nuomones dėl priežasčių, privertusių jį tapti nereikalingu požemio karalystės darbininku. Pirmiausia jam priekaištaujama dėl lengvabudiško elgesio su dievais. Jis išduodaves jų paslaptis. Eginas, Azopo dukterė, buvo pagrobta Jupiterio. Tevas, nustebintas dukters dingimo, pasiguodė Sizifui. Šis, žinojęs, kas jam pagrobo, pasiūlė atskleisti paslaptį su sąlyga, kad Azopas duos vandens Korinto tvirtovei. Dangaus žaibus ir perkunijas jis iškeičė į palaiminimą vandeniu. Už tai buvo nubaustas požemio karalystėje. Homeras dar pasakoja, kad Sizifas sukaustė grandinėmis Mirtį. Plutonas negalėjo išverti, regedamas savo karalystę tuščia ir nebylia. Jis pasiuntė karo dievą, ir šis išlaisvino Mirtį iš jos nugaletojų rankų.

Dar pasakojama, kad Sizifas prieš mirdamas neapdairiai isigėdė išbandyti savo žmonos meilę. Liepė jai nelaidoti savo kūno, o numesti jį miesto aikštės viduryje. Pasipiktinęs dėl tokio paklusnumo, prieštaraujancio žmogaus meilei, gavo Plutono leidimą sugrįžti į žemę ir nubausti žmoną. Taciau kai vėl išvydo šio pasaulio vaizdus, pasimegavo vandeniu, saule, šiltu akmeniu ir jūra, nebepanorė grįžti į požemio tamsą. Negelbėjo nei raginimai, nei rustus grasinimai, nei ispejimai. Dar daug metų gyveno Sizifas ant ilankos kranto, prie tviskancios jūros, tarp žemės šypsnių. Prireikė ypatingo dievų nuosprendžio. Merkurijus nusileido sūciupti narsuolio už pakarpos ir, atplešęs jį nuo žemišku džiaugsmu, jėga sugražino į požemio karalystę, kur jį jau laukė paruoštas akmuo.

Nesunku suprasti, kad Sizifas – absurdo herojus. Tiek savo aistromis, tiek ir kancia. Už panieką dievams, neapykantą mirčiai ir geismą gyventi jis sumokejo neapsakoma kankyne, kai visas turi eikvotis darbui, kuriam nėra galo. Tai kaina, kuria reikia mokėti už šios žemės aistras. Mes nieko nesužinojome apie Sizifa požemio karalystėje. Mitai juk tam ir kuriami, kad mus vaizduotų juos pagyvintu. O dėl Sizifo mito, tai čia matai tik nežmoniškai itemptus raumenis, siekiant išjudinti milžinišką akmenį, užrėmti jį aukštyn ir vėl pradėti viską iš naujo šimtajai katrai; matai mešlungiškai iškreiptą veidą, prie akmens prispausta skruosta, petį, paremusi molina luitą, jį prilaikancia koja, ryžtingai stumiancias akmenį rankas, labai žmogiška dviejų žemumėlių delnų tvirtumą. Galiausiai po šitų ilgų pastangų, matuojamų erdve be dangaus ir laiku be gelmės, tikslas pasiekiamas. Ir tada Sizifas regi, kaip akmuo per keletą akimirkų nurieda apacion, iš kurio jis vėl reikės užrėmti į viršunę. Sizifas vėl leidžiasi į lygumą.

Butent šito nusileidimo, šito trumpo atokvėpio metu Sizifas mane ir domina. Veidas, taip varges prie akmens, pats jau virto akmeniu! Matau, kaip tas žmogus sunkiu, tačiau vienu žingsniu vel leidžiasi prie kankynės, kuriai nebus galo. Toji valanda, nelyginant atokvėpis, atsikartojanti taip pat neišvengiamai, kaip ir jo nelaimė, - jo samonejimo valanda. Kiekviena akimirka, kai iš viršūnės tolydžio leidžiasi dievu urkštyti, jis pranoksta savo lemtį. Jis tvirtesnis už savo akmenį¹⁰³.

Jeigu šis mitas tragiškas, tai tik todėl, kad jo herojus samoningas. Iš tikrųjų, argi tai būtų bausmė, jeigu kas žingsni į palaikytą sėkmės viltį? Šiandien darbininkas visa gyvenimą dieną iš dienos dirba atlikdamas tas pačias užduotis, ir jo likimas ne mažiau absurdiškas. Tačiau jis būna tragiškas tik tais retais momentais, kai darbininkas tampa samoningas. Dievu proletaras Sizifas, bejėgis ir maištaujantis, iki galo suvokia vargana savo dalį: butent apie ją jis galvoja leisdamasis žemyn. Išvalgumas, kuris turetu tapti jo kancija, sykiu tampa jo pergale. Nėra tokios lemties, kurios nebūtų galima įveikti panieka.

Taigi jei kartais ta nusileidimą lydi skausmas, tai kitais kartais jis gali būti lydimas ir džiaugsmo. Neperdesime taip pasake. Išivaizduoju Sizifą, grįžtantį prie savo akmens. Iš pradžių būta skausmo. Kai žemės vaizdai pernelyg stipriai isikibė į atmintį, kai laimės šauksmas tampa pernelyg isakmus, žmogaus širdyje sukiša liudėsys, - tai akmens pergalė, tai pats akmuo. Tas begalinis sielvartas itin sunkus išverti. Tai mūsų Getsemanės naktys¹⁰⁴. Tačiau žlugdancios tiesos žuva atpažintos. Taip Edipas¹⁰⁵ iš pradžių paklūsta lemciai pats to nežinodamas. Akimirka, kai sužino, prasideda jo tragedija¹⁰⁶. Ir vis dėlto ta pacia akimirka, aklas ir praradęs viltį, jis pripažįsta, jog vienintelis ryšys, siejantis jį su pasauliu, - gaivi jaunos mergaitės ranka. Tuomet ir nuskamba šie didūs jo žodžiai: „Nepaisant šitiekos išbandymo, mano senatvė ir didybė patyrusi siela ragina mane pripažinti, jog viskas – gerai“¹⁰⁷. Šitaip Sofoklio Edipas, kaip ir Dostojevskio Kirilovas, suranda absurdiškos pergalės formulę. Antikine išmintis jungiasi su nudienos herojiškumu.

Absurdo neatskleisi nepasidavęs pagundai parašyti koki laimės vadovėli. „Niekas sau Eidamas tokiais siaurais takeliais..?“ Bet juk pasaulis tera vienas. Laimė ir absurdas – du tos pačios žemės vaikai. Jie neatskiriami. Klaidinga būtų tvirtinti, jog laimė būtinai atsiranda suvokus absurda. Vis dėlto būna ir taip, kad absurdo jausmas kyla iš laimės. „Pripažįstu, jog viskas – gerai“, - sako Edipas, ir tie jo žodžiai šventi. Jie atsiliepia aidu nuožmiame ribotame žmogaus pasaulyje. Jie moko, jog ne viskas yra ar buvo patirta. Jie išvaro iš šio pasaulio dievą, įžengusi į jį su nepasitenkinimu ir beprasmišku kanciu pomegiu. Likimas per juos tampa žmonių reikalu ir turi būti juo paciu tvarkomas.

Cia ir glūdi tylus Sizifo džiaugsmas. Jo likimas priklauso jam. Jo akmuo yra jo savastis. Taip ir absurdo žmogus, mastydamas apie savo kanciją, privercia nutilti visus stabus. Ir tuomet pasaulyje, umai sugražintame į jo tylą, pasigirsta tukstanciai pakeretu plonu žemės balsu. Nesuprantami paslaptingi šuksniai, visu

žemes pavidalu viliones – neišvengiama išvirkščioji pergales puse ir atpildas už ja. Nera saules be šešelio, nakti irgi reikia pažinti. Absurdo žmogus sako „taip“, ir nuo šiol jo pastangos bus nepaliaujamos. Jeigu ir esama asmeniško likimo, tai aukštesnės lemties nera, ar bent jau esama tik vienos lemties, kuria absurdo žmogus mano esant fatališka ir verta paniekos. O del viso kito, jis žino esas savo dienu šeimininkas. Ta skvarbia akimirka, kai žmogus atsigrežia i savo gyvenima, Sizifas, grįžtantis prie savo akmens, atidžiai stebi beryšiu veiksmu eiga, tampancia jo likimu, jo paties susikurtu, suvienytu jo atminties ir veikiai užantspauduotu jo mirties. Taigi isitikines grynai žmogiška viso, kas žmogiška, kilme, jis, aklys, trokštantis praregeti ir žinantis, kad nakciai nera galo, eina nesustodamas. Akmuo rieda ir vel.

Aš palieku Sizifa kalno apacioje! Nuo savo naštos nepabegsi. Taciau Sizifas moko aukščiausios ištikimybės, neigiancios dievus ir pakeliancios akmenis. Jis irgi pripažista, kad viskas – gerai. Dabar šitas pasaulis, likes be valdovo, jam nebeatrodo nei bergždžias, nei beprasmiškas. Kiekviena šito akmens kruopelyte, kiekvienas mineralo žybtelejimas šitam nakties apgaubtame kalne jau pats savaime – ištisas pasaulis. Jau vien sunkaus kopimo i viršunes pakanka žmogaus širdžiai užpildyti. Reikia isivaizduoti Sizifa laiminga.

PRIEDAS
VILTIS IR ABSURDAS
FRANCO KAFKOS
KURYBOJE¹⁰⁸

VISAS Kafkos¹⁰⁹ menas gludi gebejime priversti skaitytoja perskaityti kurini iš naujo. Jo atomazgos arba ju nebuvimas perša aiškinimus, tačiau neišsako ju tiesiogiai, ir noredamas isitikinti ju pagrįstumu, skaitytojas turi perskaityti pasakojimą dar syki, pažvelgdamas į jį kitu kampu. Kartais galimas dvejopas supratimas, todėl ir vėl būtinas pakartotinis skaitymas. Autorius to ir sieke. Tačiau klystum stengdamasis Kafkos kuryboje viską smulkiai paaiškinti. Simbolis visuomet gludi bendrybėje ir, kad ir koks tikslus būtų jo vertimas, menininkas gali atkurti tik jo impulsą, pažodiškumas čia neimanomas. Beje, nėra nieko sunkiau, kaip suprasti simbolinį kurinį. Simbolis visuomet pranoksta tą, kuris jį pavartoja ir priverčia jį pasakyti daugiau, nei jis mano pasakes. Tuo atžvilgiu patikimiausias būdas prisigauti prie to simbolio yra neprovokuoti jo, pradėti skaityti kurinį be išankstines nuostatos ir neieškoti slapto jo srovio. Kafkos atveju reikia garbingai priimti jo žaidimo taisykles ir prieiti prie dramos per išorinį jos pavidalą, o prie romano – per jo formą.

Iš pirmo žvilgsnio (ir bešališkam skaitytojui) atrodo, jog tai neraminantys nuotykių, genantys personažus paskui problemas, kurių jie taip niekad ir neformuluoja. *Procese* Jozefas K... turi stoti prieš teisimą. Bet jis nežino, kuo yra kaltinamas. Jis, be abejojimo, nori gintis, tačiau nežino dėl ko. Advokatams jo būna atrodo sunki. Tuo tarpu jis nesikrato meilės, valgo, geria ir skaito laikraščius. Paskui jis teisiamas. Bet teismo saleje labai tamsu. Jis ne ką tesupranta. Tik mano esąs nuteistas, tačiau nesusimasto dėl tokio nuosprendžio. Kartais jis netgi suabejoja juo ir gyvena kaip gyvenęs. Praeina nemažai laiko, ji aplanko du elegantiškai apsirengę mandagus ponai ir pakviečia eiti paskui juos. Kuo pagarbiausiai nusiveda jį į negyvenamą priemiestį ir, nulenke jo galvą ant akmenų, nudobia. Prieš mirdamas nuteistasis tepasako: „Kaip šuni“.

Matom, jog sunku klabeti apie simbolių romane, kurio ryškiausia savybė – tikroviškumas. Tačiau tikroviškumas – sunkiai suvokiama kategorija. Esti kurinių, kur įvykiai atrodo tikroviški skaitytojui. Tačiau esti ir tokiu (teisybė, ju pasitaiko rečiau), kur būtent personažui atrodo tikroviška tai, kas jam nutinka. Susidaro savotiškas, tačiau akivaizdus paradoksas: kuo nepaprastesni personažų nuotykių, tuo tikroviškesnis pasakojimo tonas: jis tiesiog proporcingas atotrūkiui tarp žmogaus gyvenimo keistumo ir paprastumo, su kuriuo tas žmogus jį priima. Būtent toks yra Kafkos tikroviškumas, mes puikiai juntame, ka

jis nori pasakyti *Procesu* Buvo kalbama, jog tai žmogaus dalios ivaizdis. Be abejones. Bet viskas kur kas ir paprasčiau, ir sudetingiau. Kitaip tariant, romano prasme asmeniškesne ir labiau susijusi su paciu Kafka. Tam tikra prasme cia kalba jis pats, nes klauso musu išpažinties. Jis gyvena, ir jam paskelbtas nuosprendis. Jis sužino apie tai jau pirmuose romano – savo gyvenimo istorijos – puslapiuose ir nors ir stengiasi išvengti tokios baigties, visiškai ja nesistebi! Jis niekad nesiliaus stebejesis tokios nuostabos stoka. Tokie prieštaravimai – pirmieji absurdo kurinio požymiai. Dvasios tragedija perkeliama i konkretybe. Ir tai pavyksta tik pasitelkus amžina paradoksa, suteikianti spalvoms galia išreikšti tuštuma, o kasdieniams poelgiams – amžinus siekius.

Panašiai ir *Pilis*, matyt, yra veikianti teologija, taciau pirmiausia tai individuali nerimastingo malones ieškancios sielos istorija, istorija žmogaus, kuris siekia išgauti iš šio pasaulio daiktu ju karališkas paslaptis, o iš moteru – jose slypincio dievo žymes. *Metamorfoze* savo ruožtu – siaubinga fantazija aiškumo etikos tema. Taciau tai ir rezultatas tos begalines nuostabos, kuria patiria žmogus, pajutes, jog be jokiu pastangu gali virsti gyvuliu. Šitoje fundamentalioje dviprasmybeje ir gludi Kafkos paslaptis. Amžino svyravimo tarp to, kas natūralu, ir to, kas nepaprasta, tarp to, kas individualu, ir to, kas visuotina, tarp tragiško ir kasdieniško, absurdiško ir logiško esama visuose jo kuriniuose, ir tai lemia jo kurybos rezonansa bei reikšme. Norint suprasti absurdo kurini, reikia išvardinti tuos paradoksus, paryškinti tuos prieštaravimus.

Iš teisybes simbolis suponuoja du planus, du pasaulius – minciu ir pojuciu – bei ju atitikmenu žodyna. Sunkiausia sukurti ta žodyna. Taciau suvokti tu dviejų pasauliu buvima – reiškia žengti ju slaptu ryšiu atskleidimo keliu. Kafkos kuriniuose tiedu pasauliai yra, viena vertus, kasdienybe, kita vertus, - antbutiškas nerimas*. Juos skaitant, kyla ispudis, jog esi liudininkas to, kaip tolydžio pasiteisina Nietzsche's formule: „Didžiosios problemos randasi gatveje“¹¹⁰.

Žmogaus dalioje esminis absurdiškumas ir nenumaldoma didybe eina sykiu (tai banalybe, atsikartojanti visose literaturose). Tiedu dalykai natūraliai sutampa. Abu pasireiškia, kartojame, ta absurdiška nedarna, tarp musu sielos nesaikingu siekiu ir laikinu kuno džiaugsmu. Absurdiška yra tai, kad siela, priklausanti kunui, taip smarkiai ji pranoksta. Išreikšti ta absurdiškuma galima naudojantis lygiagreciu kontrastu žaismu. Šitaip Kafka, vaizduodamas kasdienybe, išreiškia tragedija, o pasitelkes logika – absurda.

Juo santuriau aktorius vaidina tragiška personaža, juo didesne jo itaiga. Saikingumas gimdo begalini siauba. Šiuo požiuriu labai pamokoma graiku

* Reikia pažymėti, jog Kafkos veikalus pagrįstai galima aiškinti kaip socialine kritika (pavyzdžiui, *Procesa*). Beje, gal ir nera jokio reikalo rinktis. Abu aiškinimai vienodai geri. Kalbant absurdo terminais, mes jau matem, kad maištas prieš žmones yra *taip pat* maištas prieš Dieva: didžiosios revoliucijos visuomet metafiziškos.

tragedija. Tragiškame kurinyje lemtis visuomet juntama geriau, kai jai suteikiamas logiškas ir naturalus pavidalas. Edipo lemtis žinoma iš anksto. Iš aukščiau nuspresta, kad jis ivykdys žmogžudystę ir kraujomaišą. Visas sunkumas tas, kad reikia parodyti logine sistema, kurioje desningai prieinama prie tragiškos baigties. Jeigu mums būtų tik pranešta apie tokia neįprasta lemti, tatau neatrodytu siaubinga, nes būtų neįtikėtina. Bet jeigu jos neišvengiamumas irodomas neperžengiant kasdienybės, visuomenės, valstybės, bei įprastu jausmu remu, tuomet siaubas išventinamas. Maište, sukretusiame žmogų ir privertusiame jį pasakyti: „Tai neįmanoma“, jau slypi neįviltingas tikrumas, jog „tai“ įmanoma.

Tokia graiku tragedijos ar bent vieno jos aspekto paslaptis. Yra dar ir kitas aspektas, kuris, pasitelkus atvirkštinį irodinėjimo būdą, padės mums geriau suprasti Kafka. Žmogaus širdis turi apmaudu polinkį vadinti lemtimi tik tai, kas ją sužlugdo. Bet juk laime savu ruožtu irgi neturi loginio pagrindo, nes ir ji neišvengiama. Musu dienu žmogus vis dėlto priskiria sau jos nuopelną tuomet, kai suvokia esąs laimingas. Ir atvirkščiai, daug ką būtų galima pasakyti apie išskirtinius likimus graiku tragedijoje bei apie graiku legendų numylėtinius, kurie, kaip, pavyzdžiui, Ulisas, išsigelbsti iš nelaimiausiu nuotykiu.

Bet kuriuo atveju reikia neužmiršti to slapto ryšio, kuris jungia tragiškus dalykus su logika ir kasdienybe. Štai kodėl Zamza, *Metamorfozės* herojus, – komivojažeris. Štai kodėl jam, taip neįprastai pavirtusiam vabalu, kelia nerimą vienintelis dalykas: šeimininkas bus nepatenkintas, kad jo nėra. Jam išauga letenės ir usiukai, stuburas išlinksta, baltos dėmelės išmuša pilva – netvirtinsiu, jog tai nenustebina, tuomet dingtu visas efektas, – tačiau šitai sukelia jam tik „menka apmauda“. Kafkos meniškumas glūdi šitame niuansu. *Pilyje*, svarbiausiame jo kurinyje, viršū ima kasdienybės detales, ir vis dėlto šitame keistame romane, kur niekas nesibaigia ir viskas vėl prasideda iš naujo, vaizduojama palaimos ieškancios sielos istorija. Problemos perteikimas veiksmo lygmeniu, bendrybės ir atskirybės sutapimas – meistriško vengrybės, būdingos kiekvienam dideliam menininkui. *Proceso* herojus galejo vadintis Šmitu arba Francu Kafka. Bet jis vadinamas Jozefu K... Tai ne Kafka ir vis dėlto jis. Tai eilinis europietis. Jis toks kaip visi. Bet jis kartu ir esybė K., tampanti šitos kuniškos lygties iksu.

Panašiai, noredamas išreikšti absurda, Kafka taiko nuoseklumo metodą. Visi žinome istoriją apie beproti, meškeriojusi vonioje; gydytojas, neįprastus psichiatras, paklauso jo: „Ar kimba?“, ir jam buvo kuo logiškiausiai atšauti: „Ne, kvaili, juk tai vonia“. Tai tik absurdiškas anekdotas. Tačiau jame aiškiai jaučiama, kaip susijęs absurdo efektas su logikos pertekliumi. Kafkos pasaulis iš tikro nenusakomas pasaulis, kur žmogus leidžia sau kankinamą prabangą meškerioti vonioje, žinodamas, jog nieko neištrauks.

Taigi pripažistu, jog Kafkos kuryboje išlaikyti pagrindiniai absurdo principai. Apie *Procesą*, pavyzdžiui, galiu pasakyti, kad jis visiškai nusisekė. Kunas triumfuoja. Čia nieko netrūksta: nei neišreikšto maišto (betent jis ir vedžioja

rašytojo ranka). Nei giedros ir nebylios nevilties (butent ji ir kuria), nei tos stebinancios laisves, kuria personažai alsuoja iki pat mirties.

Vis delto tas pasaulis nera toks uždaras, kaip atrodo. I ta visata be pažangos Kafka labai netiketa forma ileidžia vilti. Šia prasme *Procesas* ir *Pilis* – skirtingu kryptiu romanai. Jie papildo vienas kita. Menkas juos skiriantis poslinkis – didžiulis laimejimas ieškant išeities. *Procesas* iškelia problema, kuria *Pilis* iš dalies išsprendžia. Pirmajame kurinyje aprašinėjama kone moksliniais metodais ir nedaroma jokių išvadų. Antrajame tam tikra prasme aiškinama. *Procesas* nustato diagnozę, *Pilis* siūlo gydymą. Taciau pasiūlytas vaistas neišgydo. Jis tik sugrąžina ligoni į normalų gyvenimą. Ir padeda susitaikyti su liga. Tam tikra prasme (prisiminkime Kierkegaard'ą) verčia ją puoseleti. Matininkas K... nesugeba išvaizduoti jokio rūpescio, tik ta, kuris neduoda jam ramybės. Netgi jo aplinkiniai pamilsta tą tuštumą ir tą neivardintą skausmą, sakytum jo kancią būtų tapusi išrinktumo ženklu. „Kaip tu man reikalingas, – sako Frida matininkui K... – Nuo tada, kai pažinau tavę, jauciuosi tokia vieniša, kai tavęs nėra šalia“. Tas subtilus vaistas, priverčiantis myleti tai, kas mus žlugdo, ir pagimdantis viltį pasaulyje be išeities, tas staigus „šuoilis“, dėl kurio viskas pasikeičia, ir yra egzistencinės revoliucijos bei pacios *Pilies* paslaptis.

Nedaugelio kuriniu forma griežtesnė už *Pilies*. K..., paskirtas *Pilies* matininku, atvyksta į kaimą. Bet iš kaimo susisiekti su Piliu neįmanoma. Per šimtus puslapių K... atkakliai ieškos kelio, imsis įvairiausiu žygiu, gudraus, ieškos aplinkiniu keliu, niekad nepraras savitvardos ir su stulbinančiu patiklumu stengsis užimti jam patikėtas pareigas. Kiekvienas skyrius baigiasi nesėkme. Ir kiekviename vėl viskas pradeda iš naujo. Čia nėra logikos, bet yra nuoseklumas. To užsispyrimo mastas suteikia kuriniui tragizmo. Paskambinę telefonu į Pili, K... išgirsta ragelyje sutrikusius, sumišusius balsus, neaiškių juoką, tolimus šuoksnius. To pakanka jo vilčiai palaikyti, kaip mums pakanka tu negausių ženklų vasaros danguje ar tu vakaro pažadų, suteikiančių prasmę mūsų gyvenimui. Čia atsiskleidžia savotiško Kafkos liudėsio paslaptis. To paties liudėsio, kuris jauciamas Prousto kuriniuose ar Plotino peizažuose, – tai prarasto rojaus ilgesys. „Mane apima baimės liudėsio, kai Barnabas sako man iš ryto, kad eis į Pili, – aiškina Olga, – tikriausiai beprasmiška kelione, tikriausiai prarasta diena, tikriausiai tuščia viltis“. „Tikriausiai“ – niuansas, kuriuo pagrįsta visa Kafkos knyga. Bet niekas nepadeda, amžinybės ieškojimas nesiliauja. Ir to ikvėpimo pagauti automatai – Kafkos personažai – parodo, kuo mes taptume, neteke savo pramogų* ir visiškai atsidavę nuolankumui prieš dievišką pradžią.

Pilyje tas pasiaukojimas kasdienybei tampa etika. K... gyvena viltimi, jog vis tiek bus priimtas į Pili. Negaledamas pasiekti to pats vienas, jis visas savo pastangas sutelkia tam, kad taptų kaimo gyventoju, liautusi būti jame svetimas,

* Pilyje paskališkosios „pramogos“, matyt, ikunytos Padejeju, „atitraukiančių“ K... nuo jo rūpescio. Jeigu Frida galiausiai tapo vienu iš padejeju meiluže, vadinasi, apgaule jai buvo mielesnė už tiesą, kasdienybė – už nerimą, kuriuo dalijamasi su kitu.

kaip pabreždavo visi aplinkiniai, ir šitaip tikisi užsitarnausias Pilies malone. Jis nori igyti amata, namus, gyventi normalaus ir sveiko žmogaus gyvenima. Jis nebepakelia savo beprotybes. Jis nori vadovautis sveiku protu. Nori nusikratyti prakeiksmo, dėl kurio jis svetimas kaime. Šia prasme reikšmingas epizodas su Frida. Jis priima ją į meilužes tik todėl, kad kitados ji pažinojo vieną iš Pilies tarnautojų. Ji turi savy kažką, kas jį pranoksta, nors sykiu jis suvokia ir tai, kas daro ją neverta Pilies. Čia nejucia prisimeni savotiška Kierkegaard'o meile Reginai Olsen. Kai kuriu žmonių amžinybes liepsna, galiausiai juos suryjanti, tokia stipri, kad joje sudega net aplinkiniu širdys. Pražutinga klaida: Dievui atiduodama tai, kas jam nepriklauso, taip pat išryškėja Fridos epizode. Taciau Kafka nemano, jog tai klaida. Tai doktrina ir „šuoelis“. Nera nieko, kas nepriklauso Dievui.

Dar reikšmingiau tai, kad matininkas palieka Frida ir nueina pas Barnabo seseris. Juk Barnabo šeima – vienintele kaime, kuria visiškai paleido ir Piliis, ir pats kaimas. Amalija, vyresnioji sesuo, atmetė geddingus vieno Pilies tarnautojų pasiūlymus. Po to visiems laikams prakeikta už amoralu elgesį, jį liko nušalinta nuo Dievo meilės. Tasai, kuris nesugeba paaukoti savo garbės Dievui, nevertas jo malonės. Čia atpažistame iprastinę egzistencialistinės filosofijos temą: tiesa prieštarauja moralei. Šiuo atveju Kafka neapsiriboja konstatavimu. Juk jo herojaus nueitas kelias – nuo Fridos iki Barnabo seserų – tai kelias nuo patiklios meilės iki absurdo sudievinimo. Čia ir vėl Kafkos mintis sutampa su Kierkegaard'o mintimi. Tad nieko nuostabaus, kad „Barnabo pasakojimas“ idetas knygos pabaigoje. Matininkas paskutini karta mėgina surasti Dievą tame, kas jį neigia, atpažinti jį ne mums įprastuose geryje ir grožyje, o tuščiuose ir bjauriuose abejingumo, neteisingumo, neapykantos pavidaluose. Tasai prašalaitis, kuris prašosi priimamas į Pili, savo kelionės pabaigoje atsiduria dar didesneje tremtyje, nes šikart jis jau nebeįstikimas ir pats sau, jis atmeta morale, logiką ir proto tiesas, kad neturedamas nieko, tik savo beprotiška vilti išengtu į dieviškosios malonės dykumą*.

Žodis „viltis“ čia neatrodo juokingas. Priešingai, juo tragiškesne Kafkos pavaizduota žmogaus dalis, juo sunkiau palaužiama ir labiau iššaukianti darosi toji viltis. Juo tikresnis *Proceso* absurdiškumas, juo labiau jaudinantis ir nepateisinamas atrodo tasai egzaltuotas „šuoelis“ *Pilyje*. Čia matome gryną egzistencinę minties paradoksą, tokią kaip Kierkegaard'o: „Reikia kirsti milžinišką smugį žemiškajai vilčiai, tik tuomet išsigelbėsi tikrąją viltimi“[†]; ji galima išversti taip: „Reikėjo parašyti *Procesą*, kad galečiau imtis *Pilies*“.

Dauguma rašiusiuju apie Kafka iš tikrųjų apibūdino jo kurybą kaip neviltinę šauksmą, kur žmogui nepalikta jokios išeities. Taciau tokia nuomone turi būti peržiureta. Viltis nelygu vilčiai. Optimistiška pono Henry Bordeaux¹¹ kuryba atrodo man ypač neviltinė. Nes joje nėra nieko, kas duotų peno reikloms

* Tai tinka, matyt, tik nebaigtajam *Pilies* variantui, kuri Kafka mums paliko. Abejotina, kad rašytojas būtų sugriovęs paskutiniuose skyriuose romano intonacijos vienovę.

[†] *Širdies grynumas*.

širdims. O Malraux mintis, priešingai, visuomet gaivina. Taciau abiem atvejais mes kalbame apie skirtinga vilti ir skirtinga nevilti. Aš tik matau, kad ir absurdo kurinys gali nuvesti i neištikimybe, kurios noriu išvengti. Kuryba, buvusi tik bereikšmes bergždžios dalios atkartojimu, išvalgia dulumo apoteoze, cia tampa iliuziju lopšiu. Ji aiškina, suteikia forma vilčiai. Kurejas nebegali be jos apsieiti. Ji jau ne tragiškas žaidimas, kuriuo turejo buti. Ji suteikia prasme autoriaus gyvenimui.

Reikia pasakyti, jog tokie giminingos dvasios kuriniai, kaip Kafkos, Kierkegaard'o ar Šestovo, trumpai tariant, egzistenciniu romanistu bei filosofu kuriniai, visi nukreipti i absurda ir jo padarinius, galiausiai baigiasi šituo galingu vilties šukniu.

Jie apglebia Dieva, kuris juos praryja. Viltis isliukina per nuolankumą. Kadangi šitos egzistencijos absurdiškumas dar labiau juos itikina, jog esama antbutiškos tikrovės. Jeigu šito gyvenimo kelias atveda prie Dievo, vadinasi, išeitis yra. Ir atkaklumas, užsispyrimas, su kuriuo Kierkegaard'as, Šestovas ir Kafkos herojai kartoja savo maršrutus, liudija apie ypatinga ikvepiancia tokio isitikinimo galia*.

Kafka neigia savo dievo moralini didumą, akivaizdumą, gerumą, nuoseklumą, bet tik tam, kad dar karščiau pultu i jo glebi. Absurdas pripažintas, priimtas, žmogus su juo susitaiko, ir nuo tos akimirkos mes jau žinome, kad jis liovesi buves absurdu. Ar gali žmogus tureti patrauklesne vilti už vilti išvengti savo dalios? Aš dar karta isitikinu, nors paplitusi visai kita nuomone, jog egzistencine filosofija yra persunkta begalines vilties, vilties, kuri kartu su primityviaja krikščionybe ir gerosios naujienos paskelbimu suaudrino senaji pasauli. Taciau kaip neižvelgti kapituliuojancio minties aiškumo ženklų tame šuolyje, apibudinanciam egzistencine filosofija, tame užsispyrime, tame dieviškos tuštumos matavime? Tatai aiškinama kaip puikybės išsižadejimas vardan išsigelbėjimo. Toks išsižadejimas butu vaisingas. Taciau tai nieko nekeicia. Mano akyse moraline minties aiškumo verte nesumenkeja pareiškus, kad jis bergždžias kaip ir bet kokia puikybė. Juk ir tiesa paciu savo apibrezimu yra bergždžia. Tokie yra visi akivaizdūs dalykai. Pasaulyje, kur viskas duota ir niekas nepaaiškinta, vertes ar metafizikos vaisingumas – beprasme savoka.

Cia bent jau matom, i kokia minties tradicija isilieja Kafkos kuryba. Butu neprotinga manyti, kad perejimas nuo *Proceso* prie *Pilies* yra griežtas. Jozefas K... ir matininkas K... tera tik du Kafka traukiantys poliai†. Pasinaudosiu Kafkos žodžiu ir pasakysiu, kad jo kuryba tikriausiai neabsurdiška. Bet tai neturi kliudyti mums matyti jos didumą ir visuotinumą. Tai nulemta Kafkos sugebėjimo su tokiu užmoju pavaizduoti kasdieni perejima nuo vilties prie nevilties ir nuo beviltės išminties prie savanoriško apakimo. Jo kuryba universali

* Vienintelis praradęs vilti *Pilies* personažas yra Amalija. Butent jai matininkas labiausiai ir priešinasi.

† Tuos du Kafkos minties aspektus galima palyginti. *Pataisos kolonijoje*: „Kaltumas (turima galvoje – žmogaus) niekad nekelia abejonių“, o fragmente iš *Pilies* (Momo ataskaita): „Matininko K... kaltuma sunku nustatyti“.

(tikrai absurdiška kuryba neuniversalė), nes joje atsiranda jaudinantis paveikslas žmogaus, nusisukancio nuo žmogiškojo prado, randancio pagrinda tikejimui savo paties prieštaraivimuose, o pagrinda vilciai – neviltyje, žmogaus, vadinancio gyvenimu savo siaubinga mokymasi mirti. Ji universalė, nes ikvepta religijos. Kaip ir visose religijose, žmogus cia išlaisvintas nuo sunkios savo gyvenimo naštos. Ir nors aš tai žinau ir žaviuosi Kafkos kuryba, žinau ir tai, kad ieškau ne universalumo, o tiesos. Tiedu dalykai gali nesutapti.

Mano požiuris bus suprantamesnis, jeigu pasakysiu, kad tikra nevilties filosofija tiksliausiai apibudinama priešiniais kriterijais ir kurinys, vaizduojantis laimingo žmogaus gyvenima, iš kurio ištremta busimo gyvenimo viltis, gali skambeti tragiškai. Juo džiugesnis gyvenimas, juo absurdiškesne mintis apie jo praradima. Gal cia ir gludi paslaptis to išdidaus bergždumo, kuriuo alsuoja Nietzsche's kuriniai. Tarp savo bendraminciu Nietzsche, rodos, bus vienintelis menininkas, padares galutines išvadas iš absurdo estetikos: jo paskutinis žodis mums – tai bergždžias ir pergalingas aiškumas ir atkaklus bet kokios antbutiškos paguodos neigimas.

To, kas pasakyta, pakanka, kad šiame ese butu atskleista didžiule Kafkos kurybos reikšme. Cia priejome žmogaus minties riba. Galime pasakyti, jog viskas jo kuryboje esmiška tikraja to žodžio prasme. Šiaip ar taip, ji kelia absurdo problema visais aspektais. Tad jeigu sugretinsime šitas išvadas su pradinėmis pastabomis, esame su forma, paslepta *Pilies* prasme su tikrovišku aprašymu, aistringus bei išdidžius K... ieškojimus su kasdieniška aplinka, kurioje jie pasireiškia, suprasime, koks didis rašytojas yra Kafka. Jeigu ilgesys yra žmogiškumo požymis, tai, ko gero, niekam kitam nepavyko suteikti apgailestavimo šmekloms tiek kuniškumo ir išraiškingumo. Ir sykiu suprasime ta didinguma, kurio reikalingas absurdo kurinys ir kurio, galimas daiktas, cia nesama. Kadangi menui budinga sieti bendrybe su atskirybe, dulia vandens lašo amžinybe su jo atspindžiu žaismu, tai juolab teisinga bus vertinti absurdo rašytojo diduma pagal atotruki tarp šiu dviejų pasauliu. Jo paslaptis gludi mokejime surasti ta vieninteli taška, kur jiedu susiliecia labiausiai skirdamiesi vienas nuo kito.

Tiesa pasakius, tyros širdys geba visur išvelgti ta žmogaus ir to, kas nera žmogiška, geometrini susikirtimo taška. Faustas ir Don Kichotas tokie iškilus meno personažai tik todėl, kad be galo didelius dalykus parodo mums žemiškomis rankomis. Bet visuomet ateina valandele, kai protas paneigia tiesas, kurias tos rankos gali paliesti. Valandele, kai kurinys suvokiamas jau nebe tragiškai, kai jis suvokiamas tiesiog rimtai. Tuomet žmogus pradeda puoseleti vilti. Bet viltis – ne jo reikalas. Jo reikalas nusigrežti nuo vingrybiu. O butent jas aš ir matau audringo proceso, kuri Kafka iškele visam pasauliui, pabaigoje.

Neitiketas jo nuosprendis galiausiai išteisina šį bjaurų ir stulbinantį pasaulį,
kur net kurmiai drista viltis*

* Tai, kas čia siuloma, žinoma, yra viena iš Kafkų kūrybos interpretacijų. Bet nesuklystume pridurti, jog niekas nekliudo tyrinėti ją, nepaisant interpretacijų, grynai estetiniu požiūriu. Pavyzdžiui, B. Groethuysenas, būdamas išmintingesnis už mus, savo puikioje *Proceso* pratarėje apsiriboja atskleidęs skaudžias fantazijas to, kuri labai tiksliai pavadino nubudusiu sapnuotoju. Kafkų kurinio dalis, o gal ir didybė – viską pateikti ir nieko nepatvirtinti.

PAAIŠKINIMAI

¹ Pia, Pascalis – prancuzu literatas, Camus draugas, bendradarbiaves su juo laikraščiuose *L'Alger républicain* ir *Combat*.

² Pindaras (516?-438? m. p.m.e.) – graiku poetas lyrikas. Cia jauciamas sasaja su P. Valéry, kurio *Jureiviu kapines* nuo 1930 m. spausdinamos su šiuo Pindaro dveiliu vietoj epigrafo. A. Camus 1940 m. pasižymi ji savo *Užrašų knygele*.

³ Nietzsche, Friedrichas Vilhelmas (1844-1900) – vokieciu filosofas, vienas svarbiausiu imoralizmo ir iracionalizmo atstovu. Pagrindine jo filosofijos teze buvo isitikinimas, kad pats gyvenimas yra žmogaus egzistencijos tikslas ir didžiausia vertybe. Jis teigė, kad žmogaus veikla lemia gyvenimo poreikiai, o kiekviena tiesa yra subjektyvi ir salygiška.

⁴ Galilejus, Galilejas (1564-1642) – italu matematikas, fizikas ir astronomas. Išsižadejo savo sukurtos heliocentrines sistemos Romos inkvizicijos teisme 1633 metais.

⁵ La Palisse'as (tikr. Jacques de Chabannes, 1470-1525) – Prancuzijos maršalas, vienas šauniausiu savo laiku kariškiu, dalyvaves karuose su Italija valdant Karoliui VIII, Liudvikui XII ir Pranciškui I. Žuvo mušyje ties Pavija. Kareiviu sudeta daina apie jo narsumą, kur kiekvienas kupletas baigiasi žodžiais: „Ketvirtį valandos prieš mirtį jis dar buvo gyvas“, pagarsejo savo naivumu, kuris klaidingai buvo priskiriamas ir paciam La Palisse'ui.

⁶ Nietzsche dažnai žaisdavo evangelijos žodžiais: „Verciau jus sakykite : „Taip“, jei taip, „Ne“, jei ne, o kas viršaus, tai iš piktojo“ (Ev. pagal Matą V, 37 ir šv. Pauliaus II Kor. I, 18-19.) Plg. *Stabu saulelydyje* (44): „Mano laimes formule: vienas „Taip“, vienas „Ne“, tiesi linija, vienas tikslas...“ ir *Antikrikščionyje* (1) bei *Valioje viešpatauti* (46): „Mano penki „Ne“; (476): „Mano naujasis kelias, kuris veda į „Taip““.

⁷ Kirilovas – Dostojevskio romano *Kipšai* herojus. Peregrinas, pramintas Protejumi, - II a. vidurio graiku filosofas kinikas, susidegines ant laužo per 165 metu Olimpines žaidynes. Lukianas parašė pamfletą *Apie Peregrino mirtį*. Lequier, Jules'as (1814-1862) – prancuzu filosofas, paslaptinai dingęs juroje.

⁸ Schopenhaueris, Arthuras (1788-1860) – vokieciu filosofas, voliuntaristinio pobūdžio filosofines sistemos kurejas. Jo filosofijai būdinga fenomenalistinė pažinimo teorija, iracionalistinė ir voliuntaristinė metafizika, programinis neistoriškumas ir itin pesimistinis požiūris į pasaulį, todėl jos negalima priskirti jokiai didžiajai mastymo krypciai, dominavusiai vokieciu filosofijoje pirmoje XIX a. puseje.

⁹ Pascalis, Blaise'as (1623-1662) – prancuzu filosofas ir mokslininkas. Savo *Mintyse* taip rašė apie „pramogą“: „Ne žmonių valioje panaikinti mirtį, vargus, visiška nežinojimą, tad jie ir stengiasi negalvoti apie tai ir bent šitaip jaustis laimingi... Pramoga – vienintele mūsų paguoda bedoje ir sykiu – didžiausia beda: trukdydama mums galvoti apie mus lemti, ji nepastebimai veda mus į pražūtį. Jeigu nebūtų pramogu, mes pajustumė toki ilgesingą liudesi, kad pasistengtume sunaikinti jį ne tokiu efemerišku būdu. Taciau pramoga mus linksmina, ir nepastebėdami to mes skubame į mirtį“.

¹⁰ Jaspersas, Karlas (1870-1969) – vokieciu psichologas ir filosofas, dvasiškai artimas Nietzsche'ui ir ypac Kierkegaard'ui. Jo egzistencinės filosofijos išeities taškas – kritinė objektyvaus žinojimo analize, jo ribų ir racionaliosios ontologijos negalimumo konstatavimas.

¹¹ Toks buvo Camus gyvenimas kuriant *Sizifo mitą*. *Užrašų knygele* (1937 m. gruodis) rašoma: „Daugybė vilciu teikęs vyrukas, dabar dirbantis kontoroje. Nieko kito neveikia, pargrižta namo, atsigula ir ruko iki vakarienes, paskui vel atsigula ir miega ligi ryto. Sekmadieni keliasi labai vėlai, sedasi prie lango, žiūri i lietu arba i saule, i praeivius arba i tyla. Ir taip kiaurus metus. Jis laukia. Laukia mirties. Kam tie pažadai, jeigu vis vien...“ (I, p. 98.)

¹² „Susirupinimas“ – M. Heideggerio terminas iš *Buties ir laiko*, apibudinantis žmogaus egzistencija.

¹³ Plg. *Jungtuves*: „Ka čia reiškia žodžiai „ateitis“, „gerove“? ka reiškia dvasinis tobulejimas? Jeigu aš atkakliai atsisakau visu imanomu „paskui“, tai tik tam, kad neišsižadeciau savo dabartinio turtingumo“ ir *Užrašų knygeles* (1937 m. spalio 4 d.): „Iki šiol aš gyvenau mintimi, kad gyvenime reikia kažka veikti, tiksliau pasakius, kad jei jau esi skurdžius, privalai užsidirbti pragyvenimui, prasisiekti, isikurti. Ir, matyt, toji mintis, kurios dar nedrisau pavadinti prietarų, buvo pakankamai many išsaknijusi, nes vis urbe man smegenis, nepaisant mano ironijos ir ryžtingu pasisakymu šita tema. Ir štai, kai tik buvau paskirtas dirbti i Bel Abesa (Camus buvo paskirtas destytoju i Sidi Bel Abeso koledža – *vert.*), viskas vel staiga užpludo – tokia galutine atrode ta galimybe isikurti. Atsisakiau to pasiūlymo, matyt, saugi gerove nieko man nereiške, palyginti su mano tikrojo gyvenimo galimybėmis. Atsitraukiau, regedamas tokios egzistencijos niuruma bei stinguli. Jeigu bučiau išlaukęs pirmasias dienas, tikriausiai bučiau sutikęs. Bet čia ir slypejo pavojus. Aš išsigandau, išsigandau vienatvės ir galutinumo. Ir dabar dar negaleciau pasakyti, ar tai, kad atmeciau toki gyvenima, atsiribojau nuo to, kas vadinama „ateitimi“, vel pasirinkau netikruma ir skurda, buvo stiprybe ar silpnumas. Taciau žinau bent jau tai, kad jeigu to konflikto ir buta, tai jis vertas to vargo. Nebent gerai viska pasverus... Ne. Mane priverte begti tikriausiai ne tiek isikurdinimo, kiek isikurdinimo kažkame bjauraus jausmas.

O išvis ar sugebu daryti tai, kas vadinama „rimtais dalykais“? Ar aš tingus? Nemanau, ir esu tai įrodes. Taciau ar turi žmogus teise atsisakyti darbo todėl, kad jis jam nepatinka? Mano galva, dykinejimas ištvirkina tik tuos, kurie stokoja temperamento. Ir jeigu aš jo stokociau, man liktu tik viena išeitis“. (I, p. 88.)

¹⁴ Analogiškas ivaizdis *Užrašų knygele* (1939 m. pavasaris): „Moteris gyvena su savo vyru nieko nesuvokdama. Karta jis pakviečiamas kalbėti per radiją. Ji stebi jį pro stikline užtvara negirdedama, ka jis kalba. Tik mato jį gestikuliuojant. Pirmą kartą pamato jį ne tik kaip fizišką butybę su kunu ir krauju, bet ir kaip pajacą – toks jis yra iš tikrų.

Palieka jį. „ir šita marionete kasnakt ropščiasi man ant pilvo“. (I, p. 156.)

¹⁵ Turimas galvoje Jeano Paulio Sartre'o romanas *Šleikštulys*.

¹⁶ Šia Kierkegaard'o *Post scriptum filosofiniam fragmentams* ir Heideggerio *Butis ir laikas*) minti Camus ne syki kartoja. Plg. *Jungtuves*: „Mes nemokame samprotauti apie mirtį ir apie spalvas. Bet juk labai svarbu tas žmogus priešais mane, - sunkus kaip pati žeme, tas mano ateities prototipas. Taciau ar galiu iš tikro apie tai mastyti? Sakau sau: aš turiu mirti. Bet juk tai nieko nereiškia, nes man nepavyksta tuo patikėti, ir mano patirtis čia apsiriboja kitu mirtimi“.

¹⁷ Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. gruodis): „Apie Absurdą“. Yra tik vienas atvejis, kai neviltis yra gryna. Tai nuteistojo myriop atvejis (tegu mums bus leista pasinaudoti menku priminiu). Jeigu paklaustume nusivylusi meile žmogui, ar jis noretu buti rytoj giljotinuotas, jis atsakytu „ne“. Iš baimes, kad jį kankins? Taip. Taciau baime čia atsiranda iš tikrumo jausmo, veikiau iš matematinio elemento, kuris pagrindžia ta tikrumo jausmą. Absurdas čia visiškai aiškus. Jis – iracionalumo priešingybė. Jis turi visus akivaizdumo požymius. Iracionali yra arba butu blykstelinti merdinti viltis, jog visa tai praeis ir tos mirties bus galima išvengti. Visai kas kita – absurdas. Čia akivaizdu yra tai, kad jam nukirs galva, ir tatau bus padaryta tuomet, kai jis tures šviesu protą – dargi tuomet, kai visas jo šviesus protas susikoncentruos ties tuo faktu, kad jam nukirs galva.

Kirilovas teisus. Nusižudyti – reiškia irodyti savo laisvę. Ir jo laisvės problema išsprendžiama labai paprastai. Žmonės turi iliuziją, kad jie laisvi. Nuteistieji myriop tos iliuzijos neturi. Visas klausimas – kiek reali šita iliuzija“. (I, p. 141.)

¹⁸ Aristotelis, *Metafizika* (IV, VIII, 6). Camus jį cituoja iš Levo Šestovo *Raktu galios* vertimo.

¹⁹ Parmenidas (544?-450?) – graiku filosofas, laikomas ontologijos tėvu.

²⁰ Posakis „Pažink save“, išraižytas Apolono šventykloje Delfuose, pasak legendos, priklauso ne Sokratui, o Kilonui, vienam iš Septynių Graikijos išminčių. Tačiau filosofijos istorijoje šis posakis siejamas su Sokrato mokymu, nes jis nulemė jo tiesos ieškojimą krypti.

²¹ Camus čia sugretina kelis skyriaus „Prieš sauletekį“ (F. Nietzsche *Štai taip Zaratustra kalbejo*, III dalis) versetus, juos supaprastindamas. Čia remiamasi A. Tekoriaus vertimu (F. Nyce. *Rinkiniai raštai*. – Vilnius: „Mintis“, 1991, p. 162).

²² Kierkegaard'as, Sörenas (1831-1855) – danų filosofas, egzistencializmo pradininkas, filosofinių sistemų (ypač Hegelio) priešininkas. Žmogaus uždaviniu laike autentiško asmeninio gyvenimo siekima. Garsus jo kurinys *Traktatas apie neviltį* turi paantraštę „Mirtina liga“.

²³ Jaspersas – žr. 13 paaišk., Heideggeris, Martinas (1889-1976) – vokiečių filosofas, Husserlio mokinys, vienas ryškiausių egzistencializmo atstovų. Jam labiausiai rūpi praradusio darną, kupino rūpesčių ir baimės, vienišo svetimame daikto pasaulyje žmogaus būties problema. Žmogaus egzistencijos autentiškumą jis mato jos baigtinumo isisamoningime ir gyvenimo ivertinime busimos mirties pajautimo požiūriu. Šestovas, Levas (1866-1939) – rusų filosofas ir rašytojas. Nuo 1920 m. gyveno Paryžiuje. Remdamasis Dostojevskio ir Nietzsche'us mintimis, sukūrė mokymą apie tragišką žmogaus egzistencijos absurdiškumą, apie individo nepriklausomumą nuo jokių gamtos ar visuomenės dėsnių, visuotinių tiesų ar visuotinai privalomų morales normų. Filosofiniam protui priešpriešino dieviškąjį apreiškimą. Scheleris, Maxas (1874-1928) – vokiečių filosofas, vienas iš filosofinės antropologijos pradininkų. Patyrė didžiulę Husserlio fenomenologijos įtaką ir iš dalies pasinaudojo pastarojo mokymu apie intuityvų esinių stebėjimą savo religiniam filosofiniam mokymui pagrįsti.

²⁴ *Evangelija pagal Matą* (XXIV, 42-43), *Evangelija pagal Joną* (XIX, 28-30). Plg. Pascalio *Jezaus paslaptį*, komentuota Levo Šestovo *Getsemanės naktį*.

²⁵ Ariadne, Kretos karaliaus Mino dukte, išmylejusi Teseją, kuris atvyko į Kretą nukauti Minotaurą, duoda jam siulų kamuoli, kad, išvyniojęs jį Labirinte ir nukovęs tą baidyklę, surastų kelią atgal.

²⁶ Ibsenas, Henrikas (1826-1906) – norvegų dramaturgas, kurio kurybai turėjo itakos Kierkegaard'o ir Nietzsche'us idėjos.

²⁷ Nietzsche'us apibūdinimas (*Aušra*, 327).

²⁸ Ivaizdis, pasiskolintas iš antrojo Pauliaus laiško korintiečiams (XII, 7), nuolat kartojamas Kierkegaard'o darbuose. Traktatas *Rakštis kune* skirtas šiai obsesijai.

²⁹ Husserlis, Edmundas (1859-1938) – vokiečių filosofas, fenomenologijos – mokslo apie sąmonės fenomenus – pradininkas. Jo darbai turėjo dideles itakas filosofams egzistencialistams: Heideggeriui, Sartre'ui, Merleau-Ponty, pasinaudojusiems jo fenomenologiniu metodu, tačiau atmetusiems jo transcendentinį idealizmą ir mokymą apie „grynuosius esinius“.

³⁰ Proustas, Marcelis (1871-1922) – prancūzų rašytojas, pagrindiniame savo kurinyje, romane *Prarasto laiko beiškant*, pamegines išvengti laiko desnio ir per meną apčiuopti į pasąmonę nugrimzdusius tikroves reiškinius bei atkurti juos per mintį.

³¹ Sasąja su Husserliu: „Pastarosios [filosofijos] stokoja bendros dvasinės „vietos“, kur jos galetu susiliesti ir apvaisinti viena kita“ (*Dekartiškieji apmąstymai*).

³² Tai Camus filosofijos leitmotyvas. Plg. *Jungtuves*: „Tik nedaugelis supranta, jog esama tokio atsisakymo, kuris neturi nieko bendra su išsižadėjimu“, *Sizifo mita* (p. 30).

³³ *The time is out of joint* – „Nutruko laiku ryšys“ (pažodžiui gali reikšti ir: „Laikas išsinarino sanari“). (*Hamletas*, I veiksmas, 5 scena.)

³⁴ Loyola, Ignatas (1491-1556) – ispanu dvarininkas, kontrreformacijos veikėjas, jezuitu ordino steigėjas. Jo *Dvasinės pratybos* tarp kitu nurodymu yra Camus minetas „intelektu aukojimas“, kadangi svarbiausias tikinciojo tikslas – absoliučiai paklusti dieviškajai valiai, apvalyti siela nuo aistrų, savavališku ketinimu ir puikybės.

³⁵ Galiani, Ferdinandas (1728-1787) – abatas, italų diplomatas, ekonomistas, rašytojas. Buvo Neapolio karalystės sekretorius Paryžiuje, kur palaikė ryšius su enciklopedistais. Jo literatūriname palikime garsus *Pagiriamasis žodis popiežiui Benediktui XIV* (1758), *Dialogas apie moteris* ir daug laiškų poniai d’Espinay. Ponia d’Espinay (tikrasis vardas Louise Tardieu d’Esclavelles) (1726-1783) – prancūzų rašytoja, Jeano Jacques’o Rousseau globeja, kurios salone rinkdavosi daugelis žymių to amžiaus žmonių. Camus minimas laiškas, parašytas 1777 vasario 8 d., byloja: „Reikia gyventi su savo skausmais. Problema yra gyventi, o ne pasveikti“. Nietzsche keliskart cituoja Galiani’o laiškus savo kurinyje *Anapus gerio ir blogio*.

³⁶ Bergsonas, Henri (1859-1941) – prancūzų filosofas, intuityvizmo pradininkas.

³⁷ Platonas (428?-348?) – graikų filosofas, Sokrato mokinys, pirmosios idealistinės filosofinės sistemos kūrėjas. Jos pagrindas buvo teorija apie tobulas idėjas kaip prototipus amžinų ir nekintamų daiktų, kurie tera vien netobulas ir kintamas tu idėjų atspindys.

³⁸ Žr. *Jungtūviu* 23 paaišk. („Plotinas (1205-1277) – graikų filosofas neoplatonikas. Jo filosofijos ryšys su šv. Augustino mokymu A. Camus nagrįnejo aukštojo mokslo diplominiame darbe *Krikščioniškoji metafizika ir neoplatonizmas*.“)

³⁹ Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. rugpjūcio 21 d.): „Tik tas, kuris pažino dabarti, iš tikro žino, kas yra pragaras“ (Jacobas Wassermannas)“. (I, p.119.)

⁴⁰ Euridike – senovės graikų mitologijoje Orfejo žmona, mirusi nuo gyvates ikandimo. Orfejas nusileidžia paskui ją į požemio karalystę ir gauna leidimą sugražinti Euridike į žemę su sąlyga, kad jis neatsigręš ir nepažvelgs į ją, kol nepareis namo. Orfejas netesėjo pažado, atsigręžė, ir Euridike liko amžiams požemio karalystėje.

⁴¹ Toki likima pasirenka Kaligula (IV veiksmas, 14 scena). Plg. *Užrašų knygele* (1937 m. sausis): „...Pabaiga: Kaligula praskleidžia uždanga ir išeina į avansceną: „Ne, Kaligula nemire. Jis – ten, ir ten. Jis – kiekviename iš jūsų. Jeigu jums būtų duota valdžia, jeigu jūs turetumėte širdį, jeigu jūs myletumėte gyvenimą, tai pamatytumėte, kaip ta baidyklė arba angelas, kuriuos nešiojate savy, nusimeta grandines. Musų epocha miršta todėl, kad tikejo vertybėmis ir tuo, jog dalykai gali būti gražūs ir neabsurdiški. Sudie, aš grįžtu į istoriją, kur mane taip ilgai laiko uždare tie, kurie bijo per daug myleti“. (I, p. 43.)

⁴² Žr. 17 paaiškinimą.

⁴³ Seneka *De Providetia* (*Apie numatymą*), II, 7. Romėnų filosofo veikale toks susiremimas teikia malonumo Dievui.

⁴⁴ Žr. 13 paaiškinimą.

⁴⁵ Plg. *Užrašų knygele* (1941 m. spalio): „Nudienos pasaulio prieštaravimas. Atenuose liaudis iš tikrųjų galejo valdyti tik todėl, kad skyre tam didžiąją savo laiko dalį, o vergai kiaura diena dirbo darbus, kuriuos reikėjo padaryti. Kai tik vergove tapo panaikinta, visi buvo priversti dirbti. Ir butent tuomet, kai europiečio

suproletarinimas kaip niekad smarkiai paženge i prieki, isiviešpatauja liaudies suvereniteto idealas – neimanomas dalykas“. (I, p. 247.)

⁴⁶ F. Nyce. *Anapus gerio ir blogio*. – Rinkiniai raštai – Vilnius: Mintis, 1991, p. 390.

⁴⁷ Alainas (tikr. Émile-Auguste Chartier, 1863-1951) – filosofas, padares didžiules itakos XX a. prancuzu filosofams ir rašytojams tiek savo eseistika, tiek pedagogine veikla. Netiksli citata iš knygos *Idejos ir amžiai* I tomo: „Melstis – tai tartum pajusti, kaip ateina nuovargis ir naktis apgaubia visas mintis“.

⁴⁸ F. Dostojevskis. *Kipšai* (III dalis, VI skyrius).

⁴⁹ Atkartodamas Euforiano žodžius antroje *Fausto* dalyje: „Oras – mano stichija“, *Maksimose ir apmastyuose* Goethe rašo: „Laikas pats savaime yra stichija“.

⁵⁰ Turimas galvoje pilietes Roland (Jeanne-Marie Roland de la Platière (1759-1793), jakobinu nukirsdintos žirondistu vyriausybės vidaus reikalų ministro žmonos, kreipimasis i bešališkas busimasis kartas arba jos raštu, sukurtu kalint Abatijos bei šv. Pelagijos kalejimuose, rinkinys.

⁵¹ Camus tolydžio sugrįžta prie šitos Ivano Kazarmovo minties. Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. rugpjūtis): „Vienintele galima laisve yra laisve mirti. Iš tikro laisvas žmogus yra tas, kuris, priimdamas mirti, sykiu priima ir jos padarinius, t. y. visu tradiciniu gyvenimo vertybių perkainojimą. Ivano Kazarmovo „viskas leista“ yra vienintele nuosekli laisvės išraiška. Bet reikia suvokti tos formules esmę“. (I, p. 118.) Plg. Taip pat *Sizifo mitas* (p. 58) bei *Maištaujančio žmogaus* skyriu „Išsigelbėjimo atsisakymas“.

⁵² Rousseau, Jeanas Jacques'as (1712-1778) – prancuzu filosofas ir rašytojas, Švietimo epochos atstovas. *Samprotavimuose apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus* Rousseau priešpriešina žmogaus „naturalia busena“ ir privacios nuosavybės, pinigų, smurto, engimo sugadinta civilizacija. Tai paskatino Voltaire'ą iš jo pasišaipyti: „Dar niekad nebuvo padeta tiek proto pastangu, kad mumyse sukiltu noras tapti gyvuliais; skaitant jūsų kurinį, kyla noras pradėti vaikščioti keturiomis. Bet jau daugiau kaip šešiasdešimt metų esu praradęs šį iprotį ir jaučiu, kad, deja, nesugebesiu prie jo sugrįžti; palieku ta natūralu susisiekimo būdą tiems, kurie jo verti labiau už mane ir jus“.

⁵³ *Sizifo mitas* (p. 59) Camus sako apie Kirilovą: „Nors jis ir nukryžiuotas, bet apgautas nebus“.

⁵⁴ Šiame A. Camus etuide panaudoti kai kurie Gendarme'o de Bévotte'o knygos *Don Juano legenda* (1906, 1911) bei Lorenzi'o de Bradi knygos *Don Juanas, legenda ir istorija* (1930) teiginiai.

⁵⁵ A. Puškino *Don Juane*, suvaidintame 1937 m. kovo 24 d. A. Camus vadovaujamos Darbo teatro trupės.

⁵⁶ *Senojo Testamento* knyga, kurios autorystę priskiriama karaliui Saliamonui.

⁵⁷ Tirso de Molina (tikr. Gabrielis Téllezas, 1583-1648) – ispanu dramaturgas, daugiau kaip 400 komedijų autorius.

⁵⁸ Miloszas Oscaras Vladislovas de Lubiczius (Milašius, 1877-1939) – lietuviu kilmės prancuzu poetas ir rašytojas. Mistinė drama *Miguelis Manara* parašyta 1913 metais.

⁵⁹ V. Goethe's romano *Jaunojo Verterio kancios* pagrindinis herojus.

⁶⁰ Citata iš Gendarme'o de Bévotte'o teksto. Ši tema gvildinama ir *Užrašų knygelėje* I tome.

⁶¹ O. Miloszo *Miguelyje Manaroje*.

⁶² W. Shakespeare. *Hamletas*, II veiksmas, 2 scena.

⁶³ Sirijaus gyventojas milžinas Mikromegas Voltaire'o *Mikromege* (1752) žiuri pro mikroskopa i Žemės gyventojus ir nustebęs, kad jie turi proto, kalbasi su jais filosofinėmis temomis.

⁶⁴ Jagas – W. Shakespeare'o tragedijos *Otelas* personažas. Alceistas – pagrindinis Molière'o komedijos *Mizantropas* herojus, Fedra – Sofoklio, Euripido, Senekos, Racine'o to paties pavadinimo tragedijų heroje, Glosteris – Ricardas, Glosterio hercogas, Anglijos karalius, daugelio Shakespeare'o pjesių (svarbiausia jų – *Ricardas III*) herojus.

⁶⁵ Plg. *Užrašų knygele* (1939 m. vasario 1 d.): „Tragedija – uždaras pasaulis, kur užkliuvama, kur atsitrenkiama. Teatre ji turi gimti ir mirti ankštoje scenos erdveje“. (I, p. 147.)

⁶⁶ Calderono pjesės *Gyvenimas – tai sapnas* pagrindinis herojus.

⁶⁷ Žr. Jungtvių 26 paaišk. („Nuolat genamo keliauninko tema yra A. Montherlant'o kurybos leitmotyvas. Plg. *Sizifo mita* (p. 193). Šita mintis išrutuliuota *Užrašų knygele* (1937 m. spalio 21 d.): „Reikia kur kas daugiau energijos keliaujant varganai, nei dedantis ginte genamu keliauninku. Plaukti laivo denyje, atvykti i vieta pavargusiam ir sugniužusiam, ilgai keliauti trečiaja klase, dažniausiai valgyti tik vieną kartą per dieną, visą laiką skaiciuoti pinigus ir kas minutę bijoti, kad koks nenumatytas nutikimas nenutrauktų tos jau ir taip sunkios kelionės, – visa tai reikalauja drąsos ir valios, todėl negali rimtai žiureti i postringavimus apie „tremti iš tėvynės“. Keliauti nei linksma, nei lengva. Reikia megti sunkumus ir myleti nežinomybę, kad igyvendintum savo kelionių svajones, kai esi vargšas ir bėpinigis. Bet idemiau pažvelges pamatai, jog tai apsaugo nuo diletantizmo, ir, žinoma, neteigsiu kad Gide'as ir Montherlant'as daug prarado nevažinėdami traukiniais papigintu tarifu ir todėl neužstrigdami savaitei kuriame nors mieste, tačiau puikiai žinau, kad negaliu žiureti i dalykus kaip Montherlant'as ar Gide'as butent dėl to papiginto traukinio tarifo“. (I, p. 9.)“)

⁶⁸ Ši tradicine priešprieša (J.J. Rousseau: „Kiekvienas žmogus ideda savo buti i atrodyti“) dažnai minima Nietzsche'as darbuose: *Žmogiška, perdem žmogiška* (51); „Kaip atrodyti tampa buti“, *Aušra* (306). Camus manipuliuoja tomis savokomis *Užrašų knygele* (1937 m. spalio 20 d.): „...Taciau visu svarbiausia – norint buti nesistengti atrodyti“. (I, p. 92.) Žr. taip pat *Sizifo mita* (p. 64) ir *Maištaujanti žmogus*.

⁶⁹ W. Shakespeare'as. *Hamletas*, II veiksmas, 2 scena. (A.Churgino vertimas.)

⁷⁰ Protejas – senovės graikų mitologijoje jūrų dievas, gebantis keisti savo pavidalus.

⁷¹ *Nuodėmės ir sentencijos pramaišiui* (408).

⁷² Adrienne Lecouvreur (1692-1793) – garsi prancūzų aktorė, vaidinusi Racine'o, Corneille'o, Molière'o pjesėse.

⁷³ Parašyti šie skyriai A. Camus paskatino apmastymai apie A. Malraux romanus *Užkariautojai*, *Karališkasis kelias*, *Žmogaus dalis*, perskaicius Rachelle Bepaloff studija apie A. Malraux kurybą *Keliuose ir kryžkele* (1938).

⁷⁴ Plg. Kierkegaard'o mintis: „Kaip vykusiai yra pasakęs vienas graikas: žmonės išmoko mus kalbėti, o dievai – tylėti“ (*Traktatas apie neviltį*).

⁷⁵ Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. rugsejis): „Individo gyvenimas visuomet pernelyg sureikšminamas. Tiek žmonių nežino, kas su juo daryti, kad atimti ji iš jų ne itin amoralu. Kitaip pažiūrejus – viskas įgyja naują vertę. Bet apie tai jau buvo kalbėta. Esminis tos katastrofos absurdiškumas nieko joje nekeičia. Jis tik apibendrina kiek esmingesni gyvenimo absurdiškumą. Jis daro jį labiau tiesioginį ir opesnį. Jei šitas karas ir tures kokio poveikio žmogui, tai tik tiek, kiek sustiprins jo egzistencijos suvokimą ir jo nuomonę apie tą egzistenciją. Nuo tos akimirkos, kai tas karas „yra“, bet kuri ji apėinanti nuomonė – melaginga. Mastantis žmogus paprastai taiko susikurtą dalykų sampratą prie naujų, ja paneigiančių faktų. Butent šitame išlinkyje, šitame minties nukrypime, šitoje samoningoje pataisoje ir glūdi tiesa, t. y. gyvenimo mokymas. Štai kodėl, kad ir koks šlykštus būtų šis karas, neleistina likti jo nuošalėje. Visu pirma, žinoma, man paciam: aš galiu

rizikuoti savo gyvybę ir be baimės lažintis iš mirties. Ir visiems tiems bevardžiams ir nuolankiems žmonėms, kurie eina į šitas nepateisinamas skerdynes ir su kuriais jauciuosi susietas stipriausiais brolystės saitais“. (I, p. 166.)

„Visuomet beprasmiška noreti atsiriboti nuo kitų kvailybės ar žiaurumo. Negali pasakyti: „Aš apie tai nieko nežinau“. Arba kolaboruoti, arba kauniesi. Nera labiau nepateisinamo dalyko už karą ar nacionalines neapykantos kurstymą. Bet jei jau karas kilo, beprasmiška ir niekšiška noreti nusišalinti nuo jo dingstimi, jog nesi už jį atsakingas. Dramblio kaulo bokštai sugriuvo. Draudžiama nuolaidžiauti sau ar kitiems.

Spresti apie įvyki iš šalies neimanoma ir amoralu. Tik budamas šitos absurdiškos nelaimės tirštyneje, išsaugai teisę ją niekinti.

Pati savaime individo reakcija neturi jokios reikšmės. Ji gali būti kam nors naudinga, tačiau nieko nepateisins. Noredamas diletantiškai žiureti į viską iš viršaus, atsiskirti nuo savo aplinkos, irodai niekingiausia iš laisvių. Štai kodėl aš privalejau stengtis patekti į frontą. O jeigu manęs neima, privaleu susitaikyti su paniekinto civilio pozicija. Abiem atvejais mano sprendimas gali likti negincijamas, o mano panieka – be išlygų. Abiem atvejais busiu karo tirštyneje ir turesiu teisę apie jį spręsti. Spręsti ir veikti“. (I, p. 172.)

Camus požiūris į karo paskelbimą, paskui dalyvavimas Pasipriešinimo judėjime patikslina šia mintį.

⁷⁶ *Evangelija pagal Luką, XXII, 36-38. Plg. simbolini Kafkos apsakyma Kalavijas.*

⁷⁷ Prometejas – senovės graikų mitologijos titanas, žmonijos geradaris. Eschilas tvirtino, kad „visus menus žmones gavo iš Prometejo“, pavogusio žmonėms ugnį iš dievų. Už tai jis buvo prikaltas prie Kaukazo kalnų ir kankinamas erelio, lesusio jo kepenis.

⁷⁸ Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. vasaris): „Revoliucijos dvasia yra tik žmogaus protestas prieš savo dalį. Šia prasme, nors jos formos ir įvairios, ji – vienintelė amžina meno ir religijos tema. Revoliucija visuomet vykdoma prieš dievą – nuo Prometejo laikų. Tai žmogaus pretenzijos savo lemciai, tironai bei buržuazinės marionetės čia tera tik pretekstas.

Ir veikliausiai ta revoliucijos dvasia galima aptikti jos istoriniame pasireiškime. Tik reikia Malraux emociją itampos, kad nepasiduotum norui irodinėti. Lengviau surasti tą jos dvasią jos esmėje ir jos lemtį. Ta prasme meno kurinys, kuris parodytu, kaip užkariaujama laimė, būtų revoliucinis kurinys“. (I, p. 105.)

⁷⁹ Plg. *Užrašų knygeles* (1939, lapkritis): „Italų muziejuose nedidukės tapytos širmos, kurias kunigas laikydavo prieš pasmerktųjų veidus, kad jie nematytų ešafoto. Egzistencinis šuolis – ta nedidukė širma“. (I, p. 177.)

⁸⁰ Plg. Kierkegaard'o pasakymą: „Aš – karalius be karalystės“ (*Nerimo koncepcija*). Tolesnė citata irgi iš to paties Kierkegaard'o veikalo.

⁸¹ Plg. *Užrašų knygele* (1939 m. rugsejis): „...Priimti išmeginimą ir visa, kas su juo susiję. Tačiau prisiekti, jog vykdydamas pacia netauriausia užduotį elgsies kuop tauriausiai. O taurumo (tikrojo, širdies taurumo) pagrindas – panieka, drasa ir visiškas abejingumas“. (I, p. 168.)

⁸² Žr. 75 paaišk.

⁸³ *Valia viešpatauti*. (822).

⁸⁴ Salos ivaizdis, pamegtas Nietzsche's (*Džiugusis mokslas* (372), *Štai taip Zaratustra kalbėjo*: „Palaimos salose“), – vienas pagrindinių Camus kuryboje. Šia prasme reikšminga išanga, kuria jis parašė J. Grenier'o knygai *Salos*, per naują išleisti 1959m.

⁸⁵ Alyvu kalnas – evangelijos kalnas, kur yra Getsemanės sodas. Ten Jėzus meldėsi, kad „ši taure aplenktu jį, jeigu imanoma“, ten išdavė jį Judas atveda „dideli buri, ginkluota kalavijais ir vezdais“, suimti Kristų.

⁸⁶ Žr. 24 paaišk.

⁸⁷ Plg. *Užrašų knygele* (1939 m. rugsejis): „Derinti kurinyje aprašyma su aiškinimu. Suteikti aprašymui tikraja jo prasme“. (I, p. 169.)

⁸⁸ Plg. *Užrašų knygele* (1941 m. ruduo): „Apie monotoniją. Paskutiniuju Tolstojaus kuriniu monotonija. Induistų knygu monotonija – Biblijos pranašų monotonija – Budos monotonija. Korano ir visu religiniu knygu monotonija. Nietzsche’s – Pascalio – Šestovo monotonija – siaubinga Prousto, markizo de Sade’o monotonija, etc., etc...“ (I, p. 241.)

⁸⁹ Plg. panašias mintis *Jungtviu* skyriuje „Dykuma“ ir žr. *Jungtviu* 37 paaiškinima. („Plg. *Sizifo mita* (p. 53). Rimbaud’as Arthuras (1854-1891) – prancūzu poetas, turejes didžiules itakos šiuolaikinei poezijai, maištinga asmenybe. Jo gyvenimas tapo legenda. *Maištauojancio žmogaus* ivade pateikta kita A. Rimbaud’o kurybos atsisakymo interpretacija, o skyriuje „Maištauojanti poezija“ – trecia. Beje, A. Rimbaud’as mire ne Abisinijoje, o Prancūzijoje.“)

⁹⁰ Plg. *Užrašų knygele* (1938 m. ruduo): „Svarbiausia – pasiekti, kad mokejimas gyventi (veikiau tai, kas nugalėta) pranoktų mokejimą rašyti. Juk galiausiai didis menininkas visu pirma yra didis mokovas gyventi (jeigu gyventi čia reiškia dar ir galvoti apie gyvenimą – ir netgi ta subtilu ryšį tarp patirties ir jos isisamoninimo)“. (I, p. 127.) Žr. kita šios temos variacija *Jungtuvese*: „Užkariauti visa – štai kam privalau naudoti savo jėgas ir išteklius. Čia niekas nekliudo man būti paciu savimi, aš nieko savy neišsižadu, neužsidedu jokios kaukės: man pakanka kantriai semtis sunkaus gyvenimo mokslo, kuris atstoja visa ju mokejimą gyventi“.

⁹¹ Plg. *Užrašų knygele* (1940 m. kovas): „Léger. Tas intelektas – ta metafizinė tapyba, perprasminanti materiją. Keista: kai tik perprasmini materiją, vienintelis pastovus dalykas pasirodo besas tas, kuris atrodo *regimybė*: spalva“. (I, p. 208.)

⁹² Plg. *Užrašų knygele* (1936 m. lapkritis), kur komentuojama tikriausiai ši Kierkegaard’o mintis: „Nuostabu, kad graiku menas pasiekia savo viršūnę, sukūręs statulą, kurioje truksta butent žvilgsnio“ (*Nerimo koncepcija*): „Pamatyti Graikiją. Dvasia ir jausmas, polinkis į išraiškingumą kaip dekadanso irodymas. Graikų skulptūra degradoja, kai atsiranda šypsena ir žvilgsnis. Panašiai ir italų tapyba su savo XVI „koloristu“ amžiumi.

Graiko paradoksas – didis menininkas prieš savo valią. Doreniškieji apolonai nuostabus, nes neišraiškingi. Išraiškingumas atsirado juos nuspalvinus (apgailėtina). Taciau spalvai išnykus lieka šedevras“. (I, p. 42.) Galimas daiktas, Alaino *Idejose* Camus aptiko dar būdingesnę Hegelio citatą: „Statula be akių žvelgia į mus visu savo kūnu“. Panaši mintis išsakyta *Išvirkščiojoje ir gerojoje pusėje*: „Ir puikiai žinau, kodel tuomet galvodavau apie bežvilgsnės doreniškų apolonų akis arba apie liepsningus sustingusius Giotto personažus (Tik atsiradus šypsenai ir žvilgsniui, prasideda graikų skulptūros dekadansas ir italų meno susiskaidymas. Tarytum grožis baigtusi ten, kur prasideda protas.). Todel, tuo metu iš tikro supratau, kad man gali duoti tokios šalys“.

⁹³ Turimas galvoje B. Spinozės veikalas.

⁹⁴ Plg. *Užrašų knygele* (1936 sausis): „Mastoma tik įvaizdžiais. Jei nori tapti filosofu, rašyk romanus“. (I, p. 23.)

⁹⁵ Žr. *Jungtviu* 3 paaišk. („Sąsaja su prancūzu rašytoju ir žurnalistu Antoine’o Rivarolio (1753-1801) *Maksimu* žodžiais, atkartojanciais F. Bacono mintis: „Truputis filosofijos atitolina nuo religijos, o daug filosofijos prie jos sugrąžina“. A. Camus gvildeno šia tema *Sizifo mite* (p. 55.)“)

⁹⁶ Plg. *Jungtviu* pabaiga: „Žeme! Šitoje didžiuleje dievu apleistoje šventykloje visu mano stabu kojos molinės“ ir 39 paaišk.: „Čia jautiamas Nietzsche’s kontekstas: ištikimybė žemei, Dioniso šventės, dievu nušalinimas. Bibline reminiscencija: *Danieliaus knyga*, II, 31-45. tas įvaizdis itin ekspresyvus *Užrašų knygele* (1938 m. gruodis): *Jungtviu* pabaigai. Žeme! Ta didžiule dievu apleista šventykla, žmogaus uždavinys – užpildyti ją nenusakomais, į ji panašiais stabais, kurių veidai kupini meilės, o kojos –

molines... Tie didžiuliai džiaugsmo stabai, kuriu veidai kupini meiles, o kojos – molines“ (I, p. 140). Plg.: „šviesos dievus“ ir „purvo stabus“ *Sizifo mite*“.

⁹⁷ Šiai analizei Camus daug medžiagos semesi iš A. Gide'o studijos *Dostojevskis* (1923).

⁹⁸ Camus nuoroda netiksli, tatau išsakyta 1876 m. spalio leidinyje.

⁹⁹ „Aš išlaisvinau žmones nuo ikyrios minties apie mirtį... Aš suteikiau jiems aklu vilciu“. (Eschilas. *Prikaltas Prometejas*, 248-250.)

¹⁰⁰ *Rašytojo dienoraštis* (1876 m. gruodis). Fraze skliaustuose pridurta paties Camus.

¹⁰¹ Žr. 75 paaišk.

¹⁰² Sizifas – senovės graikų mitologijoje Korinto isteigejas, Eolo sunus. Pagarsejes savo gudrumu ir už tai kartais laikomas Ulikso tėvu. Mirusiųjų karalystėje pasmerktas amžinai ritinti į kalną akmenį, kuris, vos tik užritintas, vėl nurieta žemyn. Esama įvairių tokios bausmės priežasties aiškinimų.

¹⁰³ Paskališkas akcentas: „Žmogus... tvirtesnis už tai, kas jį gniuždo“. (*Mintys*, VI, 347.)

¹⁰⁴ Žr. 85 paaišk.

¹⁰⁵ Edipas – senovės graikų mitologijoje Tebų karalius; pats to nežinodamas, užmuša savo tėvą ir vedą motiną. Sužinojęs, kas įvyko, išsiduria akis ir leidžiasi kelionen po Graikiją, lydimas dukters Antigonos.

¹⁰⁶ Plg. *Užrašų knygele* (1939 m. rugpjūtis): „1) Edipas nugali sfinksa ir išsklaido paslaptis per savo gebėjimą pažinti žmogų. Visas graikų pasaulis aiškus. 2) Bet jis yra taip pat žmogus, kuri žveriškai drasko lemtis, nenumaldoma aklos logikos lemtis. Vaiskus tragizmo ir laikinumo aiškumas“. (I, p. 161.)

¹⁰⁷ Camus gana laisvai traktuoja Sofoklio tekstą. Iš tikro Edipas deklaruoja: „Paklusti – štai ko mane išmoko išmėginimai, senatvė ir igimtas taurumas“. Jis ištaria šituos žodžius ne „ta pacia akimirka“, kai sužino žlugdancia tiesa (*Edipas karalius*), o daug vėliau, kai Antigones vedamas ateina pas Teseją paprašyti prieglobsčio (*Edipas Kolone*). „Viskas gerai“ primena Kreonto formulę *Edipe karaliuje* (1516): „Viskas gerai, kas daroma laiku“.

¹⁰⁸ Pirmajame *Sizifo mito* leidime (1942) vietoj studijos apie F. Kafka A. Camus buvo išspausdines skyrių „Dostojevskis ir savižudybė“. Visuose vėlesniuose leidimuose „Viltis ir absurdas“ figūruoja kaip priedas prie *Sizifo mito*.

¹⁰⁹ Kafka, Francas (1883-1924) – austrų rašytojas. Jo kuryboje atsisakyta tradicinių prozos konvencijų (fabulos, aprašymo) ir kuriami daugiareikšmiai paraboliniai įvaizdžiai, demonstruojantys individo tragizmą šiuolaikiniame visuomenėje; jo prozos herojus – vienišas žmogus, beviltiškai kovojantis su anonimiškais suburokratinto pasaulio jėgomis.

¹¹⁰ Panašias formules aptinkame *Džiugiame moksle* (213), *Ecce homo* („Kodel aš toks gudrus“, 1), *Stabu saulelydyje* („Posakiai ir streles“, 34).

¹¹¹ Bordeaux, Henry (1870-1963) – prancūzų rašytojas, Paulio Bourget mokinys, aukštinės dorovės, isikūnijusia tradiciniuose šeimos santykiuose bei tradiciniame tikyboje.